Ion Roman

Vorbiţi şi scrieţi corect româneşte

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI
BIBLIOTECA ŞCOLARULUI
BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

Ilustrația copertei

PETRE HAGIU

Ion Roman

Vorbiţi şi scrieţi corect româneşte

Ediţia a II-a revăzută

Editura Ion Creangă ● Bucureşti, 1990

ISBN 973-25-0086-7

Lector : MONAFU ION
Tehnoredactor : PAULA ION

Bun de tipar : 25.I.1990
Coli tipar 5½
Apărut : ed. I. 1978

Tiparul executat sub comanda nr. 90 040
a Combinatul Poligrafic București
România Piața Presei Libere nr. 1

Deunăzi, familia Georgescu mi-a făcut plăcerea de a mă invita la aniversarea lui Milică. Milică a împlinit doisprezece ani, ceea ce, trebuie să recunoașteți, e un eveniment deosebit de înduioșător nu numai pentru părinți, ci și pentru vecini. Aș dori să-l văd pe băiețaș, cît mai curînd, cu mustăți și chiar cu barbă. Atunci, geamurile noastre, prea des zguduite de mingea lui, mai ales acum, în vacanță, ar putea îmbătrîni și ele, liniștite, în cercevelele lor.

Programul „festivităților" a constat din următoarele puncte : 1. o masă îmbelșugată ; 2. o după-amiază agreabilă, petrecută pe terasă, între flori : 3. o seară instructivă, în fața televizorului, pe ecranul căruia a rulat un film științific, altminteri interesant, dar nu pentru copii. Sărbătoritul n-a luat parte decît la punctul întîi. La al doilea, a fost trimis să-și facă somnul de după-masă. La al treilea, s-a dus din proprie inițiativă în odaia lui, să joace de unul singur o partidă de fotbal cu nasturi, ca să salveze măcar sfîrșitul unei zile, pentru el atît de plicticoasă.

De ce povestesc toate acestea ? Pentru că atunci m-am hotărît să nu mai amîn scrierea acestei cărți la care lucram de mai multă vreme. Mai întîi a fost tortul. Un tort mare, rotund, alcătuit din straturi de aluat pufos și auriu, alternînd cu altele, mai groase, din cremă de ciocolată. Pe glazura tortului, mama lui Milică, gospodină prețuită și consultată la ocazie de tot blocul nostru, scrisese cu felioare subțiri de portocală glasată obișnuita urare. O scrisese așa : LA MULȚ ANI MILICĂ. Și încă mai rău ! Fiindcă numele băiatului nu-i încăpuse în același rînd, despărțise cuvîntul astfel : MIL-ICĂ. Cele două greșeli de ortografie nu mai puteau fi îndreptate. I-am șoptit totuși gazdei :

— Ai uitat să pui un i la *mulți*...

— Care i ? mi-a răspuns. Nu se aude nici un i !

Pentru demonstrație, a rostit tare, ridicînd paharul :

— La mulțani, Milică !

Într-adevăr, nu s-a auzit nici un i !... N-am mai insistat.

Pe terasă, la cafea, s-a vorbit, firește, tot timpul despre Milică. Sărbătoritul lipsind, s-au spus și bune, și rele. Adică, de fapt, despre el, numai bune. Relele îi priveau pe alții. Am aflat, astfel, că școlarul are note mari la științe și slabe la limba română. Tatăl era indignat. Se aprinsese :

— Auzi, dumneata, să-i dea numai cinci și șase la limba română ! Parcă ar fi vorba de greaca veche sau de limba polineziană...

— Ba nu, zău, a intervenit și bunica lui Milică. Eu cunosc *indentitatea* băietului mai bine decît oricine. Mama : românca, tatăl : la fel. Mititelul s-o născut, ca să zic așa, cu limba română, adică maternă, în gură. (Bunica nu e bucureșteancă.) Mi-e și milă de el, sărăcuțu ! Tătă zîua buchisește și noaptea se tot cioșmălește * în crivat **, de griji...

La „indentitate", am înghițit în sec ; vreo două cuvinte nici un le-am înțeles. În general, nu puteam fi de acord cu punctul de vedere al apărătorilor lui Milică. Totuși, prilejul fiind festiv, am preferat să tac. Nu voiam să indispun gazdele care mă primiseră atît de bine...

Ar fi trebuit să le spun că limba maternă așa cum e învățată de la mama, tata și bunica este un mijloc de comunicare curentă, de obicei cam rudimentar, fiindcă cei dintîi instructori de limbă maternă transmit uneori micului discipol pronunții și cuvinte regionale, ba chiar forme greșite, sensuri aproximative sau necorespunzătoare. În școală, de la nesigura silabisire a cuvintelor pînă la lectura expresivă a unei poezii de Arghezi, limba maternă deprinsă acasă se îmbogățește enorm. Științele sociale, științele naturii, chimia, fizica și celelalte discipline aduc și ele o contribuție substanțială la această îmbogățire. La absolvirea liceului, adolescenții folosesc unele cuvinte pe care părinții nu le-au știut niciodată

* A se cioșmăli (cioșmoli) — a se frămînta, zvîrcoli.

** Crivat — pat.

sau le-au uitat. Limba evoluează necontenit : mai ales astăzi vocabularul se îmbogățește mereu cu „noutăți", o dată cu rapidul progres social, economic și tehnic. Despre *mină*, bunica, neavînd a face cu măsurătorile topografice, n-a vorbit niciodată în trecut. Astăzi, ea rostește cuvîntul, cunoscîndu-i, cel puțin, sensul învățat pe ecranul aparatului de televizuine. Adăugîndu-se învățăturii din școală, lectura presei și a cărților de literatură, frecventarea spectacolelor de teatru, audierea emisiunilor de radio contribuie la perfecționarea vorbirii și a scrierii. Și totuși... În tramvai, în tren, în magazine, în cadrul unor, altminteri, plăcute reuniuni familiale, cum a fost aceea la care am luat parte zilele trecute ca invitat al familiei Georgescu, bagi de seamă cu părere de rău că mulți concetățeni au un vocabular cam sărac, că nu sînt siguri în ceea ce privește forma sau înțelesul unui cuvînt, că folosesc incorect unii termeni sau unele expresii, că fac greșeli de gramatică. Nu vi s-a întîmplat uneori să ascultați cu interes începutul unei povestiri (pățania cuiva, subiectul unui film, al unei cărți), pentru ca, după cîteva fraze ale povestitorului, să căscați de plictiseală, fîndcă expunerea e încîlcită, stîngace, fără haz ? Sau, într-o ședință, vorbește colegul cutare. Știi foarte bine că are lucruri interesante de spus. Dar — dezamăgire ! — omul se bîlbîie, vorbește „lung" și anost, ca, pînă la urmă, să te întrebi ce-a vrut, în definitiv, să spună. În sfîrșit, sînt oameni care vorbesc, să zicem, satisfăcător, însă în fața unei foi de hîrtie își pierd firea. Redactarea unei scrisori, a unui referat și așa mai departe li se pare ceva mult mai greu decît o ascensiune, pe scări, pînă la etajul al zecelea. De ce se întîmplă toate acestea ?

Orice specialist — muncitor calificat, tehnician, inginer, agronom, medic — se ține la curent cu progresele realizate în domeniul său de activitatea. Practica însăși reprezintă pentru fiecare — ca să folosesc un termen din sport, domeniu agreat de toată lumea — un antrenament continuu. Indiferent de profesie, cultura presupune și un alt antrenament, menit să asigure vorbirea și scrierea corectă. Practicianul „îngust", cum se spune, care nu știe să facă o expunere clară, sugestivă, atrăgătoare, în scris sau oral,

vădește o deficiență regretabilă. Răspunsul unora : „Sînt medic (sau agronom, sau matematician), nu literat !" nu e o scuză.

A vorbi și a scrie corect românește e, într-adevăr, o obligație elementară a oricui. Aș vrea să adaug : a vorbi și a scrie nu numai corect, ci și frumos, expresiv ! Limba noastră e o limbă bogată, plastică, e „frumoasă și dulce", cum o caracteriza Eminescu, marele maestru al cuvîntului. În această limbă, poporul nostru și-a cîntat, de-a lungul veacurilor, bucuriile și aleanul, cronicarii au scris despre evenimentele și oamenii din vremurile de demult, marii noștri voievozi și fruntașii răscoalelor populare, Horia și Tudor, au îndemnat mulțimile la lupta pentru libertate și dreptate. Cu vorbele ei, Bălcescu și-a înveșmîntat gîndurile înalte și îndrăznețe, clasicii literaturii noastre au creat opere de o frumusețe nepieritoare, mlădiind-o și îmbogățind-o mereu, ca s-o transmită noilor făurari, scriitorii de după ei, pînă la cei de azi, martori și părtași la construirea vieții noastre libere. Cum să nu ne fie drag acest tezaur despre care Alecsandri spunea că e „cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc" !

Efortul de a cunoaște bogățiile limbii române și de a le valorifica în vorbirea de toate zilele nu poate rămîne numai pe seama literaților. De acord, nu ?

Problemele limbii interesează astăzi multă lume. Posturile noastre de radio înscriu în programele lor o emisiune periodică specială — *Odă limbii române* — unele reviste întrețin rubrici permanente despre limbă, apar mereu volume și broșuri, foarte căutate de cititori. Cartea de față — destinată tuturor celor ce nu sînt oameni de litere și nu se ocupă anume cu problemele de limbă, adică cercurilor celor mai largi — se înscrie în sfera acelorași preocupări, dar, precum se va vedea, își propune ceva mai mult.

Desigur, „a vorbi și a scrie bine românește" înseamnă, în primul rînd, a folosi just vocabularul, a pronunța și a scrie corect cuvintele, a respecta regulile gramaticale. În paginile ce urmează se și stăruie, corespunzător, asupra acestor chestiuni. Corectitudinea este condiția principală, nu însă și singura. Un pas mai de-

parte îl constituie frumusețea, plasticitatea exprimării orale și scrise. Ajuns aici, autorul s-a crezut îndreptățit să extindă cuprinsul tematic, aducînd în discuție nu numai unele probleme de stilistică, ci și cîteva noțiuni elementare de compoziție, ca alcătuirea unei bune scrisori, a unei conferințe, a unei corespondențe de presă. Expresia „a vorbi și a scrie mai bine" capătă astfel un înțeles mai larg, incluzînd și domeniul literaturii, prezent în paginile adresate scriitorilor amatori și începători. Un ultim capitol este dedicat lecturii literare, mijloc foarte eficient pentru dezvoltarea deprinderii de a vorbi și a scrie bine și expresiv. În această alcătuire, cartea capătă un aspect oarecum caleidoscopic, ca o conversație în care legăturile tematice nu respectă rigorile unui tratat științific. Nădăjduim că nici planul liber al convorbirii noastre cu cititorii, nici zîmbetul cu care discutăm uneori probleme foarte serioase nu vor micșora utilitatea cărții, ci dimpotrivă...

CUVÎNTUL, MATERIAL DE CONSTRUCȚIE

Cîte cuvinte are limba română ?

La întrebarea aceasta, nici chiar un lingvist cu preocupări statistice nu va răspunde, deoarece este cu neputință a stabili o cifră, fie și aproximativă. În ceea ce mă privește, mi-am pus totuși o astfel de întrebare, ascultînd relatarea unei colege, a doua zi după întoarcerea ei din concediu. În timp ce-și pregătea mașina de scris, curățind-o de praful celor vreo trei săptămîni de inactivitate, cineva a întrebat-o :

— Ei, cum te simți, dragă, după concediu ?

— Splendid ! a răspuns colega noastră, cu obrazul bronzat strălucind de încîntare.

— Cum arată litoralul anul ăsta ? a întrebat altcineva, care nu mai fusese la mare de doi ani.

— Splendid ! a sunat replica.

— Cazarea, masa ? a insistat interlocutoarea.

— Totul a fost splendid ! De mare, nici nu mai vorbesc — e splendidă ! Am avut și noroc cu vremea. Am avut o vreme splendidă.

Poate că adverbul și adjectivul *splendid,* repetat pînă la sfîrșit încă de cîteva ori, reușea să dezvăluie mulțumirea desăvîrșită a colegei noastre. Oricum, însă — îmi spuneam — a folosi un singur epitet pentru a-ți defini starea sufletească și fizică, pentru a caracteriza și marea, și vremea, și masa, și cazarea, și litoralul e totuși destul de plictisitor pentru cei ce te ascultă. Trebuie să adaug că amintita noastră colegă recurge la același epitet ori de cîte ori vrea să spună că i-a plăcut ceva. În filmul *Mihai*

Viteazul, actorul Amza Pellea a fost *splendid* ; toate spectacolele bune (unele chiar mai puțin bune) sînt *splendide* ; o rochie nouă, fie și modestă, îmbrăcată de o prietenă e tot *splendidă* („îți *vine splendid*, dragă") ; un concert simfonic nu poate fi, desigur, decît *splendid*. Să calificăm această insistentă repetare a unui cuvînt drept un tic verbal, cum sînt celebrele *curat* și *rezon* ale eroilor lui Caragiale ? N-am greși. Dar ticul verbal însuși e concludent pentru caracterizarea personajelor. În cazul colegei mele (nădăjduiesc că nu-mi va purta pică citind aceste pagini) nu e vorba de o sărăcie sufletească, nu, ci de un fel de lene. Altminteri foarte vorbăreață, folosește de fapt puține cuvinte, pe care le vîntură mereu, socotind probabil că e suficient să le nuanțeze întrucîtva sensul prin accent și intonație.

E știut, îndeobște, că în vorbirea de fiecare zi nu se întrebuințează tot tezaurul lexical al unei limbi. La îndemîna tuturor se găsește un fond alcătuit din cuvintele cele mai răspîndite și cele mai des întrebuințate, care denumesc noțiuni fundamentale. Dar și acest fond e foarte bogat. A-l reduce la cîteva formule stereotipe e oricum păgubitor, chiar dacă ți se pare că și așa te faci înțeles de semenii tăi. Colega mea avea la îndemînă o sumedenie de epitete care, cu siguranță, i-ar fi mijlocit o comunicare mai expresivă a sentimentelor și impresiilor ei : *foarte bine*, *minunat*, *încîntător*, *frumos*, *fermecător* etc. Vă propun un exercițiu : refaceți dialogul de mai sus, folosind aceste epitete sau altele pe care nu le-am mai înșirat aici.

Scriind acestea, îmi amintesc de un discurs academic al lui Duiliu Zamfirescu, autorul romanelor *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*. Referindu-se la bogăția limbii noastre, el spunea : „Într-însa se pot exprima gîndurile cele mai abstracte, precum și simțirile cele mai duioase. Lexicul său este foarte întins, iar sintaxa de o mlădiere rară, putînd să meargă sincronic cu evenimentele lumii. Am fost de mai multe ori consultat de traducători și am găsit

oameni exasperați de bogăția limbii noastre, care pentru aceeași noțiune are trei sau patru cuvinte. Însă pentru a putea profita de o asemenea limbă trebuie să o cunoști adînc..."

Cît de adînc ne cunoaștem, oare, limba ? Unora, întrebarea li se poate părea ciudată. E vorba, doar, de limba *noastră*, de limba română. Firește că o cunoaștem ! Să facem o verificare. Luați *Dicționarul limbii române literare* (patru volume) sau *Dicționarul limbii române moderne* (un volum), *Dicționarul explicativ al limbii române*, toate apărute sub auspiciile Academiei. Parcurgeți, într-un ceas liber, măcar cîteva pagini. Veți face o constatare care, probabil, vă va uimi : veți găsi destule cuvinte pe care nu le știți și altele, binecunoscute, pe care nu le-ați folosit de mult sau niciodată. Nu mă refer la termenii speciali (arhaisme, regionalisme, termeni tehnici), ci la acele cuvinte la care am avea toate temeiurile să recurgem în vorbirea de fiecare zi.

Din grabă, din lipsa de grijă pentru proprietatea (exactitatea) și expresivitatea vorbirii, mulți dintre noi își sărăcesc vocabularul. Îi auzi spunînd că au văzut un *pui de rață*, un *cal mic legat de un băț înfipt în pămînt*, că s-au plimbat pe *strada* unui sat, că au trecut un *rîu mic* peste un *pod îngust*, că au vizitat *grădina de pomi fructiferi* a unei cooperative agricole de producție, că au admirat *cîmpul semănat cu grîu* al aceleiași cooperative agricole, că pe marginea șoselei se înșiruiau *pomi înalți*, că au văzut pe cineva pescuind într-o *gaură tăiată în gheață*. Nu e aici nici o greșeală, dar nici exactitate și nici expresivitate. Pentru fiecare din expresiile subliniate există cuvinte speciale, la îndemîna oricui : *boboc de rață*, *mînz (cîrlan)*, *țăruș*, *uliță*, *pîrîu*, *punte*, *livadă*, *lan*, *plopi*, *copcă*. Am ales anume vorbe foarte obișnuite, cunoscute de toată lumea. Lista ar putea acoperi multe pagini. De ce să spunem că ne-am plimbat cu *barca* pe canalurile Deltei și că barca era pusă în mișcare cu ajutorul unei pră-

jini, cînd, de fapt, ne-am plimbat cu *o lotcă* împinsă cu *ghionderul* ? Cine nu cunoaşte levănţica sau floarea de muşeţel cumpărate de la „Plafar" ? Şi totuşi, cînd văd aceste plante pe cîmp, mulţi se mulţumesc să le spună, pur şi simplu, *flori.*

Lucrurile se complică întrucîtva atunci cînd e vorba de noţiuni mai puţin cunoscute. Cineva, vizitînd o întreprindere forestieră, vede că trunchiurile sînt manevrate cu *un fel de tîrnăcoape* şi împinse către nişte *ferăstraie* mari, care le taie în scînduri. Dacă se va arăta dornic să-şi îmbogăţească vocabularul şi, deci, cunoştinţele, el va afla că respectivul „tîrnăcop" se numeşte *ţapină,* iar ferăstrăul, *gater (joagăr).* Pe bună dreptate, acum aproape o sută patruzeci de ani, Ion Heliade Rădulescu făcea observaţia : „Limba este mijlocul prin care ne arătăm cunoştinţele şi cugetările noastre şi, prin urmare, cu cît unui om i se întind şi i se înmulţesc cunoştinţele, cu atîta i se înmulţesc şi zicerile prin care îşi numeşte ideile sale". Tot Heliade Rădulescu, unul dintre marii noştri cărturari care s-au ocupat de problemele limbii, afirma că omul care activează într-un anumit domeniu — „plugarul, meşterul, neguţătorul, ostaşul sau politicul" — întrebuinţează numai cuvintele necesare pentru a numi „lucrurile ce îi sînt de trebuinţă întru meseria sa". Totuşi, dacă fiecare dintre ei „se amestecă în alte meserii" şi „intră în vorbă şi cu alt fel de oameni", atunci „numaidecît îl auzi şi pe el vorbind şi de alte lucruri ce pînă aci îi erau necunoscute, şi ele, şi numele lor". Această constatare e cu atît mai valabilă astăzi. Izolarea satului de oraş, lipsa de legătură dintre diversele activităţi au dispărut. Ţăranii şi-au însuşit unele noţiuni de mecanică, chimie, medicină etc., orăşenii cunosc, chiar din contact direct, aspecte ale muncilor agricole, strungarul ştie matematici şi desen tehnic şi aşa mai departe. Cu toţii studiem probleme social-politice, ideologice, filozofice. Îmbogăţirea vocabularului este o chestiune de cultură. Cu cît vom avea mai multe

cunoştinţe, cu atît mai bogat, mai exact şi mai expresiv va fi vocabularul nostru. Plantele nu vor mai fi pentru noi doar: *copaci* şi *flori de cîmp*, ci : *stejari, pini, frasini, arţari, fagi* etc., respectiv : *ciuboţica-cucului, condurul-doamnei, cicoare, albăstriţe* etc. Vizitînd un S.M.A., vom vedea în remize nu doar *maşini agricole*, ci : *tractoare, combine, batoze, trioare, grape* etc.

Aici este locul să discutăm şi despre sinonime. Sinonimele sînt cuvinte şi expresii, diferite ca formă, care au acelaşi înţeles sau aproape acelaşi înţeles. De pildă : *om, ins, individ, persoană ; gigantic, enorm, uriaş ; ziar ; gazetă, jurnal ; colină, măgură, mamelon, coastă, deal ; pom, copac, arbore ; leneş, trîndav, puturos ; harnic, silitor, sîrguincios, activ, muncitor* (adj.) ; *tîmplar, dulgher, lemnar ; vrednic, destoinic ; cameră, odaie, încăpere ; a zice, a spune, a rosti, a vorbi ; repede, iute, în grabă, fuga* (adv.) ; *fabrică, uzină, întreprindere* etc.

Limba noastră este foarte bogată în sinonime. Însemnătatea lor, în problema care ne interesează aici, se vădeşte a fi considerabilă. Mai întîi, cu ajutorul sinonimelor, evităm repetiţiile. Cineva, vrînd să descrie vila în care a locuit, să zicem la Tuşnad, poate spune : „Era o casă mare, cu odăi mari, cu o sală de mese foarte mare, cu ferestre mari, cu o curte mare, plină de copaci foarte mari". E corect ? Desigur. Dar ce exprimare săracă şi plicticoasă, întocmai ca ospăţul oferit de gazda din cunoscuta snoavă, care şi-a tratat musafirii nepoftiţi numai cu papară, şi iar papară, şi din nou papară. Să înlocuim adjectivul *mare* cu altele : „Era o casă impunătoare, cu odăi spaţioase, cu o sală de mese foarte încăpătoare, cu ferestre largi, cu o curte întinsă, plină de copaci uriaşi". Descrierea e mai puţin sărăcăcioasă şi, în acelaşi timp, mai plastică. Adjectivul *mare* la gradul superlativ, *foarte mare*, întrebuinţat, în general, atît de des, a devenit cam şters. Un *stejar uriaş*, un *stejar secular* ne înfăţişează mai concret şi mai impresionant copacul. Datorită capacităţii lor de nu-

anțare și ca o consecință a conținutului afectiv, sinonimele ne ajută să dezvăluim sentimentul, atitudinea noastră față de obiectul evocat. Una e a spune : „un om se plimbă în jurul casei" și alta : „un ins (un individ) dă tîrcoale casei". Cînd rostesc : „în fața mea se ridică o stîncă înaltă", mă refer la dimensiunea stîncii ; cînd însă spun : „în fața mea se ridică o stîncă impunătoare", precizez nu numai dimensiunea, ci și faptul că înălțimea m-a impresionat. Iată cîteva adjective sinonime : *elegant, ferchеș, îngrijit, sclivisit, spilcuit*. Despre cineva îmbrăcat frumos, cu gust, vom spune că e elegant, îngrijit, sau chiar ferchеș. În felul acesta, precizăm și faptul că ne place cum e îmbrăcat. Dacă nu ne place, ba chiar ni se pare că e cam caraghios, vom zice că e sclivisit, spilcuit.

Scriitorii folosesc sinonimele pentru a da tablourilor precizie și culoare. În povestirea *Balta Albă*, Vasile Alecsandri aduce în scenă un călător francez, prin mijlocirea căruia evocă în felul următor o dimineață de vară în pitoreasca, dar primitiva pe atunci, stațiune :

„Dimineața, pe la opt ceasuri, mă trezii într-un vuiet înfricoșat, într-o harhalaie infernală de sunete, de clopote, de cai, de pocnite de bice și de răcnete de oameni ! Ce putea fi acel zgomot ?...

Giumătate spăriet și buimăcit de somn, ieșii iute afară, cu pistoalele în mîni ; dar în loc de cele ce gîndeam, văzui, plin de mirare, vreo triizeci de trăsuri de toată forma: briște, brașovance, carete, calește, toate înhamate cu cîte patru, șese sau opt cai..."

În legătură cu sinonimele se poate continua exercițiul propus în paginile anterioare : alegeți un cuvînt și gîndiți-vă ce alte vorbe au, în linii mari, același înțeles. Construiți apoi o frază și observați ce efecte se obțin prin folosirea succesivă a diverselor sinonime. Pentru acest exercițiu, ca și în orice altă împrejurare, consultați *Dicționarul de sinonime* apărut la Editura Albatros, sub re-

dacția prof. Gh. Bulgăr sau *Dicționarul de sinonime al limbii române* de Luiza Seche și Mircea Seche, tipărit de Editura Academiei.

Limba literară — limba tuturor

Cînd discutăm despre bogăția limbii noastre și despre greșeala acelora care folosesc un vocabular sărac, trebuie să luăm în considerare cîteva probleme foarte importante, toate în legătură cu ceea ce numim *limba literară*. În ceea ce privește lexicul, se știe că majoritatea cuvintelor din limba română sînt întrebuințate cu același înțeles în toate regiunile țării, chiar dacă la unele apar deosebiri de pronunție, prin modificarea unui singur sunet sau a mai multora. Citind fragmentul transcris mai sus din proza lui Alecsandri, ați remarcat cîteva astfel de pronunții regionale : *oàmini, giumătate, spăriet, mîni, triizeci, înhamate*. Alte exemple : *chiept* (piept), *cheatră* (piatră), *ghine* (bine), *hiară* (fiară), *hulpe* (vulpe), *pă* (pe), *picere* și *chicere* (picioare), *să* (se), *șăde* și *șede* (șade), *tăt* (tot), *vinia* (venea), *vorghi* (vorbi) etc., etc. În treacăt fie spus, fonetismele regionale nu sînt specifice întotdeauna unei singure regiuni, ele pot exista în diverse părți ale țării. De asemenea, nu în toate cazurile pronunțarea diferită a unor cuvinte constituie o piedică propriu-zisă în calea înțelegerii. Cînd într-o tabără de vacanță, un școlar dintr-un sat moldovean îl va pune la locul lui pe un elev cam zburdalnic venit de pe la Craiova, spunîndu-i : „Săzi, ghinișor, bădie !", băiatul va înțelege perfect ce i se cere. Cîteodată, totuși, pronunția regională poate duce la confuzii. Asupra acestei chestiuni vom reveni însă ceva mai încolo. Aici ne propunem să stăruim numai asupra vocabularului.

După cum se știe, limba română este de origine latină — o limbă neolatină (ca și franceza, italiana, spaniola,

portugheza). Ea este continuatoarea directă a limbii vorbite de coloniștii romani stabiliți în Dacia și de către dacii romanizați. Caracterul latin al limbii noastre este dat de un foarte mare număr de cuvinte și, totodată — fapt de extremă importanță — de structura ei gramaticală. De-a lungul secolelor, limba noastră și-a îmbogățit vocabularul (în care s-au identificat și unele cuvinte daco-trace) cu termeni preluați de la populații cu care românii au conviețuit perioade mai îndelungate sau mai scurte. Toate cuvintele împrumutate s-au supus însă tiparelor gramaticale originale.

În afară de românii care trăiesc pe teritoriul vechii Dacii, alte populații românești constituie unități etnice distincte în sudul Dunării, și anume în Epir și Macedonia (aromânii sau macedoromânii), peninsula Istria (istroromânii) și provincia Meglen (meglenoromânii). Toate aceste populații vorbesc românește, dar cu diferențe explicabile prin evoluția lor istorică în cadrul geografic și național respectiv. Drept urmare a diferențelor, limba română are patru dialecte : dacoromân, aromân (sau macedoromân), istroromân și meglenoromân.

Pe teritoriul țării noastre este cunoscut și folosit numai dialectul dacoromân, deci un singur dialect. Acesta e un mare avantaj față de alte țări — de exemplu, Franța, statele germane — în cuprinsul cărora există mai multe dialecte. Pentru a se înțelege între ei, francezul din Normandia și cel din sud trebuie să evite întrebuințarea vocabularului local și să recurgă la limba literară. La noi, un moldovean se înțelege lesne cu un transilvănean sau cu un oltean. Datorită unor condiții istorice, asupra cărora nu e locul să ne oprim, limba vorbită în cadrul hotarelor noastre de stat, mai exact dialectul dacoromân, se subîmparte în graiuri, care sînt unități lingvistice caracteristice pentru diversele regiuni. Deși mult mai puține decît în cazul dialectelor, există totuși cuvinte care se folosesc numai într-o regiune și sînt total necunoscute în alta.

Într-o vară, poposind la casa unui sătean din comuna Voila (lîngă orașul Făgăraș), gazda m-a întrebat cu bunăvoință :

— Doriți o glajă de lapte de drigană ?

Am făcut mai întîi ochii mari, dar, pentru a vedea despre ce e vorba, am răspuns afirmativ. Gazda mi-a adus un pahar de lapte de bivoliță. În Făgăraș, *glajă* (de la germanul *Glas)* are înțelesul de „pahar" (și „sticlă"), iar *drigană* înseamnă „bivoliță".

Un moldovean, ca să facă haz, mi-a cerut o dată să-i spun ce sens are propoziția : „Treșe haidăul pi la rohatcă, cu tărăboanța plină di picherițe". N-am dezlegat șarada, pînă cînd nu mi-a deslușit-o el : „Trece văcarul pe la barieră, cu roaba plină de bibilici".

S-ar putea da multe exemple de cuvinte regionale (regionalisme), pe care locuitorii din alte părți nu le înțeleg. Mai supărător e însă atunci cînd auzi un cuvînt foarte cunoscut și-i dai înțelesul știut, ca să constați apoi că, de fapt, era vorba de cu totul altceva. De pildă, un bucureștean, aflat în călătorie prin Munții Apuseni, aude pe un localnic spunînd : „Mă duc la baie". El înțelege că omul se duce să facă baie, să se îmbăieze, cînd în realitate moțul spune că se duce la mină. Același bucureștean va fi de-a dreptul uluit dacă o moldoveancă îl va pofti la o farfurie de *crupe* fierte în lapte. Pînă să vadă ce i se pune înainte pe masă, el se va întreba cum poate fi fiartă în lapte *crupa*, adică partea dinapoi a unui cal... De la prima ochire, își va da seama însă că în farfurie are un fel de terci din boabe măcinate mare. Întrebînd odată pe un bătrîn dintr-un sat de lîngă Sighișoara pe unde pot ieși mai de-a dreptul la Tîrnava Mare, moșul mi-a spus s-o fac la stînga, prin curtea cu *frăgari* la poartă. Frăgar — mi-am zis — trebuie să fie tufa de fragi. N-am găsit nici o astfel de tufă pînă la capătul satului ; în cele din urmă, m-am lămurit : *frăgarul* e totuna cu *dudul*...

Cunoașteți snoava brodată pe marginea cuvîntului *moare* ? Se spune că odată, desigur într-un trecut destul de îndepărtat, o femeie a venit cu bărbatul ei, grav bolnav, la tîrg, să-l arate la doctor. Bietul bărbat nici nu se putea ține pe picioare, era numai piele și os. Nevasta abia l-a tîrît pînă la cabinetul doctorului. Acesta, grăbit și lipsit de orice interes, cum erau unii medici odinioară, a strigat femeii, fără măcar să cerceteze pacientul :

— Ce mi-l mai aduci ? Moare, asta e !

Femeia și-a dus bărbatul acasă, fiind — curios — parcă mai înseninată. După vreo șase luni, s-a întors cu el la medic, să-i mulțumească. Bărbatul era vonic și rumen.

— Cu ce l-ai înzdrăvenit ? a întrebat doctorul plin de uimire.

Femeia s-a grăbit să-i răspundă :

— Cu moare, domnule doctor, așa cum mi-ați spus dumneavoastră.

Nu știu dacă *moarea*, adică zeama de varză, acră, are proprietăți curative. Snoava ilustrează, însă, exagerînd desigur, dar cu haz, confuziile ce se iscă datorită sensului special al unor cuvinte regionale. Numai că asemenea confuzii nu prea au rezultate așa de fericite ca în snoavă, ci dimpotrivă. Să presupunem că un zilier primește dispoziția să facă dintr-un *dulap* o podișcă peste șanțul care se sapă. Necunoscînd sensul regional al cuvîntului, el nu se va duce pe undeva să caute o *scîndură groasă și lată*, ci ca un adevărat Păcală, va strica *dulapul* de scule al șantierului sau *scrînciobul* copiilor de pe terenul de joacă din apropiere.

Cînd unul vorbește despre *clisă* înțelegînd prin acest cuvînt *slănină*, iar celălalt se gîndește la *argilă*, la noroi alunecos, încurcătura s-a produs. Dacă un călător proaspăt sosit în Capitală vă întreabă unde poate găsi un *chersin*, sau *colțuni*, sau pînză pentru *prostire*, vă va fi cu neputință să-l îndrumați, oricîtă bunăvoință veți avea. Puțini știu că regionalismele acestea au, respectiv, înțelesul de : *albie (covată), ciorapi, cearșaf*. Fie că sîntem din Iași sau

de la București, de la Craiova sau din Oradea, avem la dispoziție un instrument perfecționat care ne scutește de neînțelegeri și de șarade : limba literară. Prin „limbă literară" nu se înțelege numai limba operelor literare, „aspectul cel mai corect al limbii naționale, produs al unei continue prelucrări a limbii din partea scriitorilor, a publiciștilor, a oamenilor de știință etc. și constituind o sinteză a posibilităților de exprimare ale întregului popor la un un moment dat" (*Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei). În această limbă sînt redactate manualele și ea se studiază în toate școlile, de la un capăt la altul al țării. Gramatica limbii române, fără a neglija anumite aspecte ale graiurilor regionale, își extrage normele din analiza limbii literare actuale.

Procesul cristalizării limbii noastre literare a început cu secole în urmă și se poate spune că, efectiv, el nu se încheie niciodată. Cu veacuri în urmă, cărturarii noștri și-au dat seama de necesitatea unui vocabular înțeles de „toată semințiа românească". Acum mai bine de trei sute de ani, mitropolitul ardelean Simion Ștefan scria următoarele : „Aciasta încă vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăiesc în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară. toți într-un chip : pentru aceea cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru, unii într-un chip, alții într-alt chip ; au veșmînt, au vase, au altele multe nu le numesc într-un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așia și cuvintele acele sînt bune carele le înțeleg toți".

De-a lungul secolelor, și mai ales începînd din secolul trecut, literatura, apoi și presa au impus unele forme lexicale în detrimentul altora. Evenimentele social-politice trăite de poporul nostru — crearea statului național, realizarea unității naționale — au favorizat și grăbit procesul de generalizare a cuvintelor și a formelor gramaticale din limba literară. Astăzi, acest proces se află în faza lui cea

mai înaintată și cea mai rodnică. Mijloacele de locomoție lesnicioase și rapide, concentrările de oameni ai muncii pe marile șantiere și în uzine, serviciul militar, unde se întîlnesc, în aceeași unitate, tineri din ținuturi diferite, toate acestea, la care se adaugă școala, radioteleviziunea, presa, teatrul etc., desființează barierele de ordin lexical. În general, în limba literară au căpătat drept de cetățenie cuvintele cu circulația cea mai largă, iar acestea aparțin în primul rînd graiului bucureștean. Așa cum arată Alexandru Graur în lucrarea *Limba corectă*, Capitala se bucură în țară de un „prestigiu neasemuit", fiindcă „aici se găsesc cele mai înalte instituții politice, economice, culturale". De asemenea, chiar și din punctul de vedere numeric, „nici un grai regional nu poate opune rezistență celui de la București", deoarece populația Capitalei reprezintă aproape o zecime din populația întregii țări.

Cei care ar rezista din... patriotism local tutelei firești a Bucureștiului ar săvîrși o gravă greșeală. Toți cetățenii conștienți nu numai că nu se opun răspîndirii unei forme „literare", ci contribuie activ la aceasta, întrucît, generalizarea limbii literare se face spre marele folos al întregului popor.

Să deducem de aici că între graiurile regionale și limba literară se desfășoară o adevărată luptă nimicitoare, că graiurile altor regiuni nu au nici un ecou în limba literară „bucureșteană"? Nici vorbă de așa ceva ! Vom preciza mai întîi că există o limbă literară *scrisă* și alta *orală*. Între aceste două aspecte ale limbii literare, comunicarea se face în ambele sensuri. Limba literară scrisă e cea mai viguroasă, datorită mijloacelor ei de difuzare. Ea se impune mereu mai mult în vorbirea de fiecare zi a oamenilor din toate regiunile țării. Putem de aceea presupune că, o dată cu trecerea timpului, deosebirile dintre limba literară scrisă și cea vorbită vor fi practic anulate. Pînă la un punct, aceasta se va face și prin pătrunderea unor expresii „orale" în limba literară scrisă. Încă de pe acum observăm

că forme curente în vorbirea uzuală, ca *ăsta, asta* etc., apar destul de des și în scris. Raporturi — să le spunem — de colaborare există și între limba literară, pe de o parte, și graiurile regionale, pe de alta. Fără hotărîrea categorică a cuiva, o formă sau un cuvînt poate fi părăsit pentru totdeauna, dacă nu se mai simte nevoia de el, sau, dimpotrivă, se poate răspîndi, pătrunzînd din graiul regional în limba literară, atunci cînd aduce mai multă precizie un plus de înțeles sau măcar o nuanță. Iată numai cîteva regionalisme înțelese și folosite astăzi pe o arie foarte largă, pătrunse chiar în limba literară : *blid, clonț, ciocălău, cofiță, cordeluță, dugheană, hat, horn, hornar, mascur, prichici, tureatcă.* În cazul unora, motivul pentru care s-au generalizat apare foarte clar. *Horn,* pentru *coș,* e mai precis, *coș* are mai multe înțelesuri ; la fel *mascur,* pentru *vier,* căci acest cuvînt, în scris, poate fi confundat cu numele celui ce îngrijește sau păzește o vie.

Alte regionalisme ca, de exemplu, *harbuz, holdă, nea, omăt* s-au răspîndit, probabil, datorită expresivității lor. Dar sînt foarte multe și acele cuvinte care nu au depășit limitele unei regiuni și chiar și acolo pierd teren ; *bîtă* (bunică), *boreasă* (femeie măritată), *rolă* (cuptorul mașinii de gătit), *știuț* (buchet), *tîrnaț* (prispă), *uină* (mătușă, lele), *verver* (clanță), *zeft* (catran, smoală) etc. E greu de presupus că asemenea cuvinte le-ar putea înlocui pe acelea folosite de marea majoritate a populației. În această privință, nimeni nu poate impune, individual, o formă. În materie de limbă, aceea care acționează e colectivitatea. Semnul că o formă regională va deveni utilizabilă se traduce prin frecvența ei în textele tipărite și în vorbire. Așadar, factorul hotărîtor în limbă este uzul.

Cei ce folosesc un grai regional nu vorbesc românește? Ba da ! În cadrul satului și al ținutului lor se pot înțelege cu oricine. Prin cea mai mare parte a vocabularului se

înțeleg cu concetățenii din toate părțile țării. Dar a vorbi *bine* o limbă și, cu atît mai mult, a scrie *bine* într-o limbă înseamnă a utiliza forma ei cea mai corectă, perfecționată prin cultură, fixată în scris, studiată în gramatici, înțeleasă de toată populația. „Limba germană" e limba lui Goethe, și a lui Schiller nu vorbirea șvabului sau a tirolezului.

Evoluția limbii literare, la care participă milioane de cetățeni și, în primul rînd, oamenii de cultură, nu va duce la împuținarea, ci la continua îmbogățire a vocabularului nostru.

Pentru clarificarea problemelor ce se pun în legătură cu limba literară, va mai trebui să ne ocupăm de neologisme și, fie cît de sumar, de arhaisme.

Între „purism" și abuzul de cuvinte străine

În jurul problemelor de limbă s-au dus la noi, pe aproape întreaga întindere a secolului trecut, bătălii aprige. Principalele poziții de pe care s-au azvîrlit săgețile polemicii au fost trei : 1. împrumuturile din limbile străine dau „lustru" vorbirii noastre ; să folosim deci cît mai multe cuvinte luate de aiurea ; 2. limba română trebuie păstrată „pură", ba chiar curățită de cuvintele de altă origine decît cea latină ; 3. limba se află într-o continuă dezvoltare firească ; ea nu poate fi supusă unor purificări arbitrare, dar nici nu trebuie împestrițată cu vorbe străine pentru care există termeni românești cu absolut același înțeles.

Scriitorii noștri, călăuziți de bun-simț, s-au situat de-a lungul deceniilor pe cea de-a treia poziție, cea justă. Împotriva celor ce disprețuiau frumusețea și bogăția limbii române, ei au dezlănțuit un tir susținut, de sarcasm și dreaptă indignare. Acum o sută și vreo cincizeci de ani,

Constantin Facca i-a satirizat pe franţuziţi în *Comedia vremii sau Franţuzitele*. Două franţuzite din comedia lui Facca vorbesc astfel :

ELENCA : Ascultă, *ma şer* Luxandra, aş vrea să mă plimb
pă pod,
Ş-apoi să stau cu caleaşca la madam *marşand de*
mod,
Voi să-mi fac o pălărie, cu *blonduri* şi *an veţur*,
Căci îmi vine *a merveliu* cu *boaoa* de samur.

LUXANDRA : În jurnalu după urmă, e ceva deosebit,
D'abor o *demoazélă*, cînd se află *an* vizit,
Este de bonton la modă să aibă *capot deschis*,
În mînă cu portofeliu şi cu baiader închis,
Iar cînd mergem la plimbare, voale verzi ne
trebuiesc,
Ba de soa şi botine ca-n jurnalu franţozesc.

ELENCA : Ah ! *ma şer*, să-mi vezi mantelu, mai sublim, mai
O dublură-nfricoşată şi faţa *amur san fen.** lucru fen,

Citind replicile acestor „preţioase ridicole" de pe malul Dîmboviţei, rîdeţi, desigur, cum au rîs şi contemporanii lui Facca. Pe cei ce poceau limba română într-un chip barbar i-au satirizat mai tîrziu Haşdeu, Eminescu, Caragiale. Contribuţia acestor mari scriitori şi a altora la demascarea deprinderii de a bălţa vorbirea (sau scrisul) cu expresii împrumutate fără nici o justificare din altă limbă a micşorat răul, dar — vai ! — nu i-a pus capăt pentru totdeauna. Încă acum cîţiva ani, critici literari cu autori-

* Forma corectă şi înţelesul cuvintelor franceze subliniate în text : *ma chère* = draga mea ; *marchande* = negustoreasă (*marchande de modes* = modistă) ; *blonde* = dantelă albă de mătase ; *en* = în ; *velours* = catifea ; *à merveille* = minunat ; *boa* = blană purtată în jurul gîtului ; *d'abord* = mai întîi ; *demoiselle* = domnişoară ; *capote* = pălărie de damă ; *bas* = ciorapi ; *soie* = mătase ; *fin* = fin ; *amour sans fin* = dragoste fără sfîrşit.

tate s-au văzut nevoiți să atragă atenția unor publiciști mai tineri asupra pericolului pe care-l reprezintă folosirea abuzivă a neologismelor în fraze ce devin pînă la urmă de neînțeles. Transcriu o asemenea frază dintr-un articol : „Este evident că, structural vorbind, eficiența paginilor digresive excesiv analitice de alambicări psihologice într-o narațiune, în care evoluția spiralat-ascendentă a subiectului, fie și lacunară, obligă la un efort tensional maxim, ni se revelă ca absolut nulă". Autorul frazei a vrut să spună că, într-o povestire cu caracter dramatic, analiza psihologică prea amănunțită nu-și are rostul. Scriind în termeni bombastici, din dorința de a părea savant, un publicist își pierde, sigur, cititorii. Din păcate, cu amatori de „prețiozități" ne mai întîlnim și în relațiile noastre zilnice. Am cunoscut un profesor de matematici, altminteri foarte bine pregătit, care nu spunea niciodată *problemă*, ca mine sau ca dumneata, ci *problem*. Cînd îi propuneai posibilitatea unei rezolvări oarecare, el nu-ți răspundea că o va lua în cercetare sau că o va examina, ci că va *anvizaja !* Matematicianul își făcuse studiile la Paris și n-a putut fi niciodată dezbărat de meteahna amintită, fiindcă, probabil, prin franțuzisme voia să amintească la tot pasul obîrșia studiilor sale. O persoană, pe care o prețuiesc și la care țin, n-a fost niciodată pe malurile Senei, dar după o plimbare pe bulevard îmi povestește că „a făcut un *tur șarmant* pe *bulvar*, apoi, fiindcă *avea o foame* grozavă, a *dinat* la *restoran, servind*, între altele un *buion* de pasăre, un *sufle de carote* și o prăjitură de *șocolată*, după care a asistat la o *promieră*".

Cei ce vorbesc și scriu într-o asemenea păsărească, de-a dreptul comică, nu sînt, din fericire, prea mulți. Destul de mulți sînt însă cei ce rostesc : „*am* foame", „*am* sete", „*am* frică". Acestea sînt niște franțuzisme urîte („j'ai faim", „j'ai soif", „j'ai peur"). În românește, expresiile respective se construiesc cu verbul *a fi* și dativul pronumelui perso-

nal : „mi-e foame", „mi-e sete", „mi-e frică" („mi-e teamă", „mi-e dor", „mi-e rău" etc.).

La rezultate inacceptabile au ajuns și „puriștii". Tratînd limba ca pe un obiect asupra căruia se poate interveni în mod arbitrar, aceștia au cerut, decenii de-a rîndul, înlăturarea tuturor cuvintelor „venetice". Limba română e de orgine latină. Evidențierea acestui lucru — începută încă de cronicari — a fost o acțiune patriotică. Ea a avut o mare importanță în afirmarea demnității naționale a poporului nostru și în sprijinirea drepturilor sale la libertate și unitate. Greșeala „puriștilor" a constat în aceea că au propus să eliminăm acele forme și expresii care provin din altă limbă decît cea latină, iar pe acelea cărora le recunoaștem drept de a ființa să le scriem în așa fel, încît să se vadă că sînt latinești. Desigur, așa ceva ar fi cu neputință. Exagerări asemănătoare au săvîrșit, cam în aceeași vreme, și „pumniștii". Adepți ai lui Aron Pumnul, aceștia au încercat să impună terminația *-ciune* în loc de *-ție* și *-țiune (apariciune, aberaciune, naciune* etc.). În continuarea acestei exagerări, s-a cerut folosirea exclusivă a terminației *-țiune* în loc de *-ție (emoțiune, terminațiune)*. Și „puriștii", și „ciuniștii" au fost combătuți la vremea lor cu argumente științifice și cu arme satirice. Pe seama celor dintîi, care aveau reprezentanți foarte activi în vechea Academie Română, Alexandru Odobescu a glumit în faimoasa listă de bucate, propusă pentru un prînz academic din 1871 și redactată astfel :

„PRANDIULU ACADEMICU
Mercuri XV septembre
MMDCIX. V. C.

VINU-ARSU DE ANICETU.
Sorbitione cu Scriblete.
VINU PERUNCTU DEIN INSULELE-FORTUNATE (Madera).
Fame-stimuli varii.
Siluru munitu cu astaci fluviali, in condimentu de sinape.

VINU ALBICANTE PERENNIU ALUTENSE DE ACIDAVA.
Lumbu bubulinu intinctu in cremore, cu bacce e tuberculi leguminose.
POTIONE CONGELLATA DE MODU ROMANU.
Melungine rubre cu farcimine de minutale.
Copsa de ariete in verubi torresa.
Acietaru de olere, condita pre usu Athonicu."

Odobescu însuși tălmăcește lista de bucate „pe românească de rînd" astfel : „*Rachiu de anason.* Supă cu plăcintioare. *Vin dulce de Madera.* Mezelicuri felurite. Somn fiert însoțit cu raci și cu sos de muștar. *Vin alb vechi de Drăgășani.* Mușchi de vacă cu sos de smîntînă, garnit cu mazăre boabe și cu cartofi... *Punch à la Romaine.* Pătlăgele roșii cu tocătură de măruntaie. Coapsă de berbece friptă la frigare. Salată de verdețuri, gătită ca la Muntele Atonului..."

Vasile Alecsandri a satirizat în al său *Dicționar grotesc* folosirea terminațiilor *-ciune* și *-țiune*, imaginînd, între altele, următoarea declarație de dragoste făcută de un *„june țiunist"* : „Ah ! Doamnă, *aparițiunea* d-voastră mă aduce într-o *emoțiune*... mă pătrunde de o *senzațiune*... mă pune într-o *confuziune*... cît nu pot să vă fac o *declarațiune* demnă de..."

În legătură cu respectul datorit lexicului limbii noastre, așa cum s-a constituit de-a lungul vremurilor, Eminescu scria următoarele rînduri : „Limba română la sine acasă e o împărătească bogată căreia multe popoare i-au plătit banii în metal aur... A o dezbrăca de averile pe care ea... le-a adunat în mai bine de o mie de ani, înseamnă a o face din împărătească cerșitoare".

„Simțul estetic al românului", spune Alecsandri, bunul-simț, adăugăm noi, au făcut ca exagerările „puriștilor" și ale franțuziților să nu prindă. Reamintirea acestor exagerări, astăzi, prezintă totuși un interes mai mult decît documentar. Pînă în preajma celui de-al doilea război mon-

dial, elemente din ariergarda „latiniștilor puriști" au făcut destulă gălăgie, bătînd în tobe de carton, ca să împiedice înnoirile în materie de limbă. O asemenea acțiune e absurdă. Înnoirile sînt cît se poate de firești. Nu poți să spui *opaiț* veiozei electrice, nici *legătură de gît* cravatei, nici *pod* bulevardului. Sînt cuvinte noi — neologisme — care au pătruns în viața noastră o dată cu noțiunile noi : *telefon, radio, televizor, cosmonaut, furnal, buldozer, tractorist, șofer, spectacol.* Nimeni nu se mai gîndește să caute alte cuvinte, formate din elemente românești, pentru a le înlocui pe acestea. Să spunem „iubitor de înțelepciune" filozofului, ori „vorbire despre pămînt", geologiei ? Ar fi absurd. De vreme ce un neologism a fost unanim acceptat și încadrat organic în limba noastră, nu are nici un rost să te gîndești a-l izgoni. Și nici n-ar izbuti nimeni să-l elimine. Astăzi pare grea și ineficace chiar lupta împotriva lui *bonjur, mersi* și *pardon.* Cauza să stea în faptul că *bonjur* și *mersi* au căpătat în vorbirea orășeanului o nuanță familiară, în timp ce *bună ziua* și *mulțumesc* încep să i se pară mai protocolare și mai reci, că *pardon* e mai scurt decît „vă rog să mă iertați" sau „iertați-mă" ? Firește că *bonjur, mersi și pardon* nu pot fi recomandate, cîtă vreme avem corespondente românești cu același sens. Împotriva cuvintelor străine, care nu sînt trebuitoare, limba însăși ia măsuri de apărare. Franțuzisme ca *madam* și *damă,* pentru *doamnă,* au avut epoca lor de glorie ; mai tîrziu au căpătat un sens specializat *(madamă de hotel)* și chiar peiorativ. *June* se folosește astăzi cu ironie, ca și, cîteodată, *mersi.*

Cuvintele împrumutate din altă limbă sînt deci îndreptățite, în primul rînd, cînd denumesc noțiuni noi. De asemenea, ele se impun și atunci cînd aduc o nuanță nouă. Orice limbă tinde să devină mai elastică, mai subtilă, mai bogată în posibilități de nuanțare. Cronicarii noștri și scriitorii din epoca veche au folosit o limbă românească de o rară frumusețe, care ne încîntă și astăzi, dar și ei au recurs

la neologisme. Cronica lui Neculce, scrisă într-o limbă atît de apropiată de vorbirea populară, reprezintă, în această privinţă, un exemplu foarte concludent. Deşi — cum observă Iorgu Iordan — cronicarul moldovean nu a fost „un om cultivat în sensul pretenţios al cuvîntului", el „a avut totuşi prilejul să cunoască, prin experienţă personală directă, noţiuni şi obiecte pe care marea majoritate a contemporanilor lui le ignorau, şi să-şi însuşească astfel termenii respectivi". Iată cîteva neologisme din cronica lui Neculce : „*bombă, comisar, culonel, danţu, duca* (duce), *monarh, oficer, testament, ţărămonie*. Unele dintre ele apar şi mai înainte, la Grigore Ureche şi la Miron Costin *.

Toţi scriitorii noştri, de la Heliade Rădulescu la Mihail Sadoveanu, au admis neologismele, cu precizările de rigoare în legătură cu utilitatea împrumuturilor. Cel dintîi scria în 1828 : „Trebuie să ne împrumutăm, dar trebuie foarte bine să băgăm de seamă să nu pătimim ca neguţătorii aceia care nu îşi iau bine măsurile şi rămîn bancruţi (mofluzi) **. Trebuie să luăm numai acelea ce ne trebuie şi de acolo de unde trebuie şi cum trebuie". Autorul romanului *Baltagul* sfătuia, la rîndu-i : „Neologismele să le folosim în măsura trebuinţii şi atunci cînd sinonimul românesc s-a diferenţiat".

Cînd diferenţierea nu se produce, cu timpul cuvîntul străin se dovedeşte inutil.

Nu e nevoie să insistăm prea mult asupra justificării neologismelor. Să dăm numai cîteva exemple. Iată, chiar cuvîntul *exemplu*. Am putea renunţa la el, de dragul lui *pildă*, cuvînt mai vechi ? Nu e cu putinţă. În locul expresiei : *de exemplu*, se poate întrebuinţa expresia : *de pildă*, şi se şi întrebuinţează. O mamă, adresîndu-se fiului ei, îi poate spune : „Tatăl tău să fie pentru tine un exem-

* Vezi Iorgu Iordan, *Introducere* la Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1955.

* Faliţi.

plu" sau : „Tatăl tău să fie pentru tine o pildă". Închipuiți-vă, însă, că autorul unei gramatici sau al unei alte cărți științifice ar propune, pentru ilustrarea unor reguli, definiții etc., *pilde*, nu *exemple*, spunînd „pilde de substantive abstracte". Exprimarea ar părea forțată. Limbajul științific și-a însușit organic forma *exemplu*. Cuvîntul vechi românesc și neologismul se specializează. Să ne amintim că *pildă* are și înțelesul de „povestire cu tîlc" : „a vorbi în pilde". Ca în orice domeniu al vieții, în limbă se desfășoară procese de diferențiere, precizare, simplificare. Limba română și-a format expresii pentru denumirea unor noțiuni, ca : *dulap de cărți, carte de (pentru) școală, învelitoare de cărți, scaun care se leagănă, semne ale unei boli, a privi îndelung și cu admirație, scriere frumoasă, casă foarte înaltă, cu multe caturi* și altele. Asemenea formulări sînt însă prea lungi. Oamenii vor să se facă înțeleși nu numai exact, ci și repede. De aceea, în locul unor expresii ca acelea de mai sus, se întrebuințează cuvintele : *bibliotecă, manual, copertă, balansoar, simptome, a contempla, caligrafie, bloc și bloc-turn* etc. În asemenea cazuri, ne putem îmbogăți vorbirea zilnică, refăcînd procesul în sens invers, adică folosind, în locul neologismelor, cuvinte românești mai vechi, bineînțeles fără a forța lucrurile și fără a exagera (*odaie de dormit* în loc de *dormitor ; listă de bucate* în loc de *meniu ; masă de lucru* în loc de *birou* etc.). Un coleg criticat își poate lua angajamentul să-și *îndrepte* greșelile sau să și le *corecteze*. Profesorii preferă însă expresia : „a corecta tezele", întrucît aceasta înseamnă mai mult depistarea și sublinierea greșelilor, pentru notare, decît îndreptarea lor.

Fiindcă a stîrnit o lungă polemică, e poate nimerit să ne oprim o clipă la verbul *a deservi*. Cu ani în urmă, acest verb luat din franceză aproape că eliminase, mai ales din limbajul comercial, pe *a servi*, a cărui origine e tot franceză. Unii publiciști au protestat, susținînd că *a deservi* are un sens contrar („a face un rău, a dăuna"), că, deci, i

se creează o situație absurdă. Vehemența respectivilor publiciști nu era însă justificată. În limba franceză *desservir* are două înțelesuri — pozitiv și negativ : „a face un serviciu public" și, respectiv, „a aduce un prejudiciu cuiva". Acum lucrurile s-au lămurit. Toată lumea pare de acord că *a deservi* se poate întrebuința și cu un înțeles pozitiv, dar oarecum special : „a servi o colectivitate, a executa un serviciu în folos obștesc ; a îngriji o mașină în timpul funcționării ei". De aici derivă substantivul *deservire* : deservirea unei mașini. „Magazinele cu autodeservire" — cum li s-a spus la început — au devenit „magazine cu autoservire", pentru că în ele clienții nu sînt serviți de alții, ci se servesc singuri. De notat, în sfîrșit, că substantivul *serviciu* păstrează înțelesul negativ al verbului : un prost serviciu.

Cînd avem îndoieli în privința înțelesului unui neologism, e bine să consultăm orice dicționar al limbii române, mai ales, *Dicționarul de neologisme* de Florin Marcu și Constant Maneca, apărut în Editura Științifică sau *Dicționarul de neologisme* de Florin Marcu (Editura Albatros).

Încheind aceste pagini despre neologisme, să reținem că efortul fiecăruia dintre noi, în ceea ce privește îmbogățirea vorbirii de fiecare zi, trebuie să meargă în sensul în care se desfășoară însuși procesul de îmbogățire a limbii. Să nu devenim pedanți și prețioși, ocolind exprimarea corect românească, de dragul unei vorbiri împestrițate cu cuvinte noi, care pot rupe punțile de înțelegere cu semenii noștri. Pe de altă parte, să nu ne ferim ca de foc de neologisme, atunci cînd acestea sînt în general acceptate și, deci, și-au confirmat dreptul de a ființa în limba noastră. Odată ce ne-am fixat o atitudine justă în această problemă, în așa fel încît să fim la adăpost de excese, vom putea deveni mai îndrăzneți în ambele sensuri : recurgînd la cuvintele românești cărora în mod obișnuit li se preferă neologisme și folosind neologisme, atunci cînd acestea

ne ajută să ne exprimăm mai exact și mai sugestiv ideile. Cîteva exemple din prima categorie : *bălai* în loc de *blond* ; *oacheș* în loc de *brun* ; *pizmă* în loc de *invidie* ; *dar* în loc de *cadou* ; *a stărui* în loc de *a insista* ; *ajutător* în loc de *auxiliar* etc., etc., etc. Nu vă propun să evitați cuvintele *blond*, *brun*, *invidie* etc., ci să vă amintiți și de existența sinonimelor lor. În a doua categorie, aș pune unele neologisme care sînt termeni tehnici din diverse domenii (fizică, matematici, medicină etc.) și cărora le putem da un sens metaforic, ca de exemplu : *cariat* (un munte cariat), *miopie* (intelectuală), *atrofiat* (simțul de răspundere), *tangentă* (o chestiune, o problemă), *osmoză* (sufletească între două persoane), *simptom* (semn, indiciu, în sens moral) etc., etc. Acestea sînt numai niște exemple, care au rostul de a indica unele căi. Cititorul va adăuga pe listă și altele.

Dacă neologismele sînt cuvinte noi, împrumutate din altă limbă sau formate în limba noastră (prin compunere și derivare), arhaismele sînt, cum le arată și numele, cuvinte vechi, ieșite din uz. Un popor își îmbogățește cunoștințele cu noțiuni noi, dar și renunță la altele. Acestea se referă mai ales la instituții, arme, obiecte vestimentare, funcții, ranguri : *agie* (poliție), *flintă* (pușcă), *șișanea* (pușcă lungă), *cucă* (căciulă înaltă, împodobită cu pene), *taclit* (brîu), *topuz* (sceptru, buzdugan mic), *baș-ciohodar* (întîiul cămăraș al domnului), *calemgiu* (copist), *mare spătar* (comandant suprem al oștilor) etc. Să notăm amănuntul că multe arhaisme au fost cîndva... neologisme, care au căzut în desuetudine, după un timp mai lung sau mai scurt.

Pentru Neculce, cuvintele *dărăban* (infanterist) *cavalerie* (decorație), *diată* (testament) erau noutăți. În secolul al XIX-lea, ele încă mai circulau. Noi, cei de astăzi, nu le mai cunoaștem și, cînd le întîlnim într-un text, trebuie să le căutăm în glosar. Arhaisme se numesc nu numai cuvintele vechi, ci și formele fonetice sau cele gramaticale ieșite din uz : *brigadir* (general de brigadă, brigadier), *buor* (bour), *comendă* (comandă), *direge* (drege), *fece* (face), *firșit*

(sfîrșit), *jac* (jaf), *oficer* (ofițer), *pără* (pînă), *vorovi* (vorbi), *într-acesta chip* (în acest chip), *acei țări* (acelei țări), *l-au fost trăgînd* (îl trăgea), *să fie fost* (să fi fost) etc. În ce măsură ne mai interesează astăzi arhaismele ? Scriitorii le întrebuințează în evocările istorice, dar au grijă (ei sau redactorii) să le dea sensul în note de glosar. În ceea ce ne privește, vom recurge la ele foarte rar și numai atunci cînd vorbim sau scriem despre lucruri și evenimente de demult, văzute cu prilejul unei excursii, al vizionării unui film istoric, al vizitării unui muzeu etc. E mai potrivit și mai precis să spunem că Mihai Viteazul a fost *ban* (și nu : *guvernator)* al Olteniei ; că, în filmul *Haiducii,* boierii purtau *işlice* (nu : *pălării),* că Ion Neculce a fost *mare spătar* al Moldovei (nu : *comandant al armatei).* De altfel, unele arhaisme sînt cunoscute de multă vreme : *bei, bir, chivără, cocon* (fiu, prunc), *dajdie, padișah, paloș, pravilă* etc.

NOTA

În limba literară scrisă și chiar în cea orală, se folosesc numeroase expresii și locțiuni străine, preluate în formă originară, care au o circulație internațională și exprimă foarte exact o idee. Fiind străine, deci nu neologisme (care se supun flexiunilor românești, ca și cuvintele mai vechi), dicționarele noastre nu le înregistrează. De aceea, mi se pare potrivit și util a le înșira aici, bineînțeles numai pe cele mai obișnuite, cu indicarea înțelesului lor. Unele dintre aceste expresii provin din texte clasice. Am inclus în listă și cîteva maxime, dar am lăsat deoparte termenii de strictă specialitate (juridici, medicali etc.), ca și pe cei muzicali. Cei din urmă sînt foarte cunoscuți și apar, de altfel, și în dicționarele noastre. Pronunția se indică numai acolo unde e necesar.

Ab origine (lat.) = de la început ; *ad-hoc* (lat.) = pentru această, într-un anumit scop ; *ad libitum* (lat.) = după dorință, la alegere ; *ad litteram* (lat.) = la literă, întocmai, în sensul propriu ; *ad usum Delphini* (lat.) = pentru folosul Delfinului ; se spune despre un manual, o antologie, o ediție alcătuite cu un anumit scop ; *a giorno* (ital.) = ca ziua ; *alea jacta est* (lat.) = zarul a fost aruncat, hotărîrea a fost luată ; *al fine* (ital.) = pînă la sfîrșit ; *alias* (lat.) = altfel (spus) (Charlot, alias Charlie Chaplin) ; *all right* (engl.) [olrait] = în ordine, perfect ! ; *alma mater* (lat.) = mamă hrănitoare ; expresia se folosește pentru a denumi patria, universitatea în care ne-am făcut studiile etc. ; *alter ego* (lat.) = un alt eu ; *ante* sau : *ad portas (at.)* = înaintea porților (sau : la porți) ; expresia se referă la un pericol foarte apropiat ; *captatio benevolentiae* (lat.) = captarea, cîștigarea bunăvoinței (unor ascultători) ; *casus belli* (lat.) = caz de război ; act provocator de război ; *consummatum est* (lat.) = totul s-a sfîrșit ; *cui prodest* (lat.) = cui folosește, la ce bun ; *curriculum vitae* (lat.) = scurt memoriu cuprinzînd date biografice, activități, lucrări ; *da capo* (ital.) = de la început ; indică în muzică reluarea unei părți ; *de auditu* (lat.) = din auzite ; *de facto* (lat.) = de fapt (spre deosebire de : *de jure* = de drept) ; *de gustibus non disputandum* (lat.) = gusturile nu se discută ; *de plano (lat.)* = de la bun început ; fără dezbatere ; *deux ex machina* (lat.) = zeu coborît cu mașinăria, adică personaj (în realitate sau în teatru) care apare pe neașteptate și fără pregătire, pentru a rezolva o situație ; *de visu* (lat.) = din văzute lucru văzut cu proprii ochi ; *distinguo* (lat.) = deosebesc ; se folosește cu sens de substantiv : un *distinguo* = o deosebire ; *dulce et decorum est pro patria mori* (lat.) = e dulce și frumos să mori pentru patrie ; *dura lex, sed lex* (lat.) = legea e aspră, dar e lege ; *ecce homo !* (lat.) = iată omul ! ; iată-l pe cel de care avem nevoie !, *eiusdem farinae* (lat.) = din aceeași făină, adică : la fel, de același soi ; *eppur si muove !* (ital.) = și totuși se mișcă ! ; *errare humanum est* (lat.) = a greși e omenește (dictonul nu poate scuza, însă, orice greșeală !) ; *ex abrupto* (lat.) = brusc, fără pregătire ; *ex cathedra* (lat.) = de la catedră ; cu autoritate ; doctoral ; *excelsior !* (lat.) = mai înalt ! ; *festina*

lente (lat.) = grăbește-te încet (nu te pripi, ca să nu greșești ! graba strică treaba) ; *five o'clock* (engl.) [faivocloc] = ceai la ora cinci (în *high life*); *grosso modo* (lat.) = sumar, în linii mari ; *high life* (engl.) [hailaif] = „lumea bună", aristocrația ; *honoris causa* (lat.) = pentru onoare, onorific (doctor *honoris causa* al unei universități) ; *ibidem* (lat.) = tot acolo, în aceeași lucrare ; *idem* (lat.) = același ; *in extenso* (lat.) = în întregime ; pe larg ; *in extremis* (lat.) = în ultima clipă, în cele din urmă, în ultimă instanță ; *in memoriam* (lat.) = în amintirea ; *in spe* (lat.) = în speranța ; despre care există speranța că va deveni ceva ; *inter arma silent musae* (lat.) = în zgomotul armelor, muzele tac ; războiul e fatal artelor ; *in vitro* (lat.) = în sticlă ; se spune despre un proces biochimic sau biofizic reprodus experimental, în afara organismului viu, în vase de laborator ; *ipso facto* (lat.) = prin faptul însuși ; *lapsus calami* (lat.) = greșeală scăpată din condei ; *lapsus linguae* (lat.) = greșeală săvîrșită vorbind ; *mea culpa* (lat.) = din vina mea ; a-și face *mea culpa* = a-și recunoaște o vină ; *mens sana in corpore sano (lat.)* = minte sănătoasă în corp sănătos ; *modus vivendi* (lat.) = mod de a trăi, de a conviețui ; *mot-à-mot* (franc.) = cuvînt cu cuvînt ; fără nici o schimbare ; *mutatis mutandis* (lat.) = schimbînd ceea ce trebuie schimbat ; *nec plus ultra* (lat.) = nimic peste ; complet ; desăvîrșit ; *ne varietur* (lat.) = de neschimbat ; *non multa, sed multum* (lat.) = nu multe, ci mult (adică substanțial, valoros) ; *o tempora, o mores !* (lat.) = o timpuri, o moravuri ! ; *passim* (lat.) — ici și colo, în mai multe locuri ; *pater familias* (lat.) = tatăl, capul familiei ; *per pedes (lat.)* = cu picioarele, pe jos, ; *persona grata* (lat.) = persoană plăcută, binevenită *(persona non-grata* e declarată o persoană străină — funcționar al unei reprezentanțe diplomatice, gazetar etc. — care a comis un act ostil sau jignitor față de țara în care se găsește) ; *post-festum* (lat.) = după serbare, prea tîrziu ; *post mortem* (lat.) = după moarte ; *princeps* (lat.) = prima (ediție a unei cărți); *pro domo* (lat.) = pentru sine însuși ; *pro forma* (lat.) = de formă ; *pro patria* (lat.) = pentru patrie ; *quod erat demonstrandum* (lat.) = ceea ce era de demonstrat ; *rara avis* (lat.) = pasăre rară ; se spune despre ceva

neobișnuit, despre o persoană care se arată rareori într-un cerc ; *remember* (engl.) [rimembe] = adu-ți aminte ; *ridendo castigat mores* (lat.) = rîzînd se îndreaptă moravurile ; *sancta simplicitas !* (lat.) = sfîntă simplitate ! ; *se non è vero, è ben trovato* (ital.) = chiar dacă nu e adevărat, e bine nimerit ; *sine die* (lat.) = fără a se fixa o zi ; la nesfîrșit ; *sine qua non* (lat.) = fără de care nu se poate ; *stante pede* (lat.) = fără a se mișca ; pe loc ; la repezeală ; *statu quo ante* (lat.) = în aceeași stare ca mai înainte ; *sui generis* (lat.) = în felul său, de un fel caracteristic ; *struggle for life* (str^gl fo : laif) (engl.) = lupta pentru viață ; *tabula rasa* (lat.) = șters cu buretele, ceva ce nu mai e luat în seamă ; *times is money* (engl.) (taimizmoni) = timpul e bani ; *tutti quanti* (ital.) — toți de un fel, fără excepție ; *utile dulci* (lat.) = folositorul cu plăcutul ; *vedi Napoli, e poi muori* (ital.) = să vezi Neapolul, și apoi să mori ; *veni vidi, vici* (lat.) = am venit, am văzut, am învins ; *verba volant, scripta manent* (lat.) = cele spuse zboară, cele scrise rămîn ; *volens, nolens* (lat.) = vrînd-nevrînd.

Folosirea acestor locuțiuni e cîteodată necesară, fiindcă ele au căpătat un sens specializat sau fiindcă permit exprimarea concisă, pregnantă, sugestivă a unei idei, pentru comunicarea căreia am avea nevoie, altminteri, de o lungă perifrază. Alteori, locuțiunile străine dau vorbirii un caracter livresc, nu întotdeauna potrivit. Se înțelege că trebuie să ne ferim și în această privință de orice exces.

2.

TOT DESPRE CUVINTE, DAR ȘI DESPRE ALTELE

Argoul, falsa și adevărata „distincție" a vorbirii

Privind plutele undițelor care săltau pe apa Someșului Mare, la marginea unui sat, nu departe de locul de baștină al lui George Coșbuc, ascultam cu încîntare graiul localnicilor, mai puțin tărăgănat prin lungirea vocalelor decît cel al făgărășenilor, un grai plăcut și pitoresc, în concordanță cu frumusețea naturii înconjurătoare. Înalte, suple, cu ii și fote cusute în culori armonioase, purtînd pe cap pălării de pai cu borurile late și cu calota înfășurată în panglici stropite cu flori, numeroase femei treceau pe șosea spre tîrgul din Beclean, cu grație de domnițe, aidoma eroinelor lui Coșbuc. Deși mergeau repede, își păstrau ținuta dreaptă, aproape solemnă, însă de o solemnitate plină de voioșie. Din mers, schimbau bineți cu consătencele ce urcau spre fînețe ca să adune cu grebla ușoară, de lemn, iarba înmiresmată. Vorbele lor aveau sonorități de vers și de cîntec, ceea ce mi-a confirmat în chipul cel mai convingător faptul că „badea Gheorghe" Coșbuc nu și-a „idilizat" satul, cînd a scris idilele. Cîteva fetițe, îmbrăcate în același port ca și mamele, s-au oprit un timp lîngă mine, ca să mă informeze : „Aici sînt poduți mari și umbrene", adică scobari și mrene. Cum plutele mele nu dădeau nici un semn, fetițele, purtînd nume de baladă — Anuța, Minodora, Genoveva și Saveta — au început să vorbească, aproape în șoaptă, despre joaca lor. M-a uimit exprimarea aleasă, cu „acesta" și „aceasta" pînă cînd una dintre ele s-a adresat alteia :

— E valabil tu, Savetă, dar dacă se mînie bunicuța ?

Vai, mi-am spus, cum s-a putut pripăși aici această expresie : „e valabil", supărătoare prin aceea că este folosită de unii stereotip pînă la obsesie ? A devenit așa de curentă această expresie, încît sigur că o cunoașteți, după cum cunoașteți și altele, la fel de regretabile : „fenta e că...", „nu ține", „te fac o plimbare (un cinema etc.)", „asta-i chestia", ca să nu mai pomenesc de oribilul „mișto" sau de foarte urîtul „gagiul" (în loc de : „cutare"). Elevi de școală, studenți, tineri de diverse profesiuni, uneori și oameni maturi recurg de-a dreptul cu plăcere la asemenea expresii. Denunț cu tristețe o asemenea deprindere, în care văd un adevărat atentat împotriva bunului-simț, împotriva vorbirii corecte și frumoase. Nu îngăduiți în jurul dumneavoastră să se vorbească așa. Nu e o glumă ! Fiindcă nu e numai urît. Cine se obișnuiește să spună : „e valabil", în loc de „e bine" și „e bun", „e perfect", „se poate", „sînt de acord", „primesc" și „accept", „admit", „e frumos", „e plăcut" etc., etc. face un pas mare spre șablonarea limbajului său, se complace în lenea de care am mai vorbit. Șablonul și vulgaritatea își dau mîna. Folosind formele vulgare, nu ne exprimăm mai exact, nici corect și nici... frumos.

Cu mulți ani în urmă, Alexandru Odobescu, prozator de o rară distincție, enumera printre „pericolele" care pîndesc vorbirea și scrisul „vulgaritățile sau creațiunile hibride ale graiului poporan și familiar, care adesea sînt și contrarii spiritului limbii naționale... lipsa de eleganță și de corecțiune [corectitudine] în alegerea cuvintelor..." Expresii ca : „nu ține !", „prea mișto" și altele sînt, într-adevăr, niște creații hibride, contrare spiritului limbii noastre. Iar despre eleganță, nici să nu mai vorbim !

Foarte frecvente sînt și alte expresii, și necorecte și urîte : „îi cauzează" (în fraze ca : „a suferit de hepatită și grăsimile îi cauzează"), „mă doare apendicita" etc. Corect :

„grăsimile îi fac rău", „mă doare apendicele" (apendicita e boala !). Și, fiindcă sîntem în domeniul medicinei, să amintim și forma *a inerva*. Unii spun : „sînt inervat", „m-a inervat". Această formă există, ca și : *inervare* și *inervație*, dar toți acești termeni aparțin anatomiei și fiziologiei. *A inerva* (din franceză) înseamnă „asigurarea cu formații nervoase, de către un trunchi nervos, a unui organ sau țesut", iar *inervația* și *inervarea* sînt „ansamblul formațiilor nervoase periferice, care constituie aparatul nervos al unui țesut sau organ". În sens moral, forma corectă este *a enerva*. Deci : „cutare lucru mă enervează", „îmi face nervi", „sînt enervat", „cutare lucru e enervant".

Există unii tineri (și nu numai tineri) care cred că exprimarea trivială e un fel „bărbătesc" de a vorbi. Îi auzi, cu stupoare, pronunțînd apăsat, chiar în fața fetelor, cîte un cuvînt urît, convinși că așa „fac impresie". Într-adevăr, fac impresie, dar o impresie proastă. O primă condiție pentru a obține o vorbire aleasă constă în evitarea expresiilor de argou, a expresiilor greșite și a trivialităților. O vorbire „aleasă" nu înseamnă, în fond, altceva decît limba literară orală, întrucîtva mai liberă decît cea scrisă, dar în anumite limite.

Pentru a ne hotărî în alegerea unui cuvînt sau a altuia, să ne întrebăm : l-aș rosti sau l-aș scrie adresîndu-mă unei persoane pe care o respect ? Vocabularul și politețea merg mînă în mînă. *Iar politețea trebuie să fie haina noastră de toate zilele, nu una de gală, îmbrăcată doar la o ocazie oarecare. Este necesar să fim politicoși nu numai cu superiorii, ci și cu cei mai mici decît noi, mai ales cu ei.* Asistăm uneori la penibile dialoguri iscate din nimic în autobuze, tramvaie, troleibuze. „— Ești chior ?" — se indignează un călător pe care altul, în înghesuială, l-a călcat pe picior. Urmarea nu mai e necesar s-o evoc. O cunoașteți. Ceri cuiva un obiect. Ți-l întinde cu un „Na !". Intri într-un magazin și întrebi de un produs oarecare.

„N-avem" — sună răspunsul vînzătorului, care-şi vede în continuare de alte treburi. Insişti, ceri lămuriri. Eşti repezit : „Ţi-am spus că n-avem !" Un şcolar are nevoie de ajutorul tatii în rezolvarea unei probleme. Tatăl, urmărind pe ecranul televizorului desfăşurarea unui meci de fotbal, îi porunceşte scurt : „Întinde-o !" Şi acest imperativ e foarte „corect". Dar e corect din toate punctele de vedere, chiar şi din cel al politeţii ? Evident că nu.

Primele cuvinte schimbate între doi oameni care nu se cunosc au, pentru fiecare dintre ei, valoarea unor cărţi de vizită. Experienţa ne arată că la politeţe se răspunde cu politeţe, la grosolănie, din păcate, adesea, cu grosolănie. Nu e recomandabilă nici folosirea vocabularului familiar de la început, în orice împrejurare şi faţă de oricine. Să precizăm însă, cum am făcut-o şi în altă parte, că vorbirea aleasă nu e totuna cu exprimarea preţioasă, umflată, nefirească. Vorbeşte într-un mod neîngăduit cel ce se adresează unui alt călător din tramvai : „Zbiară la ăia să se mişte mai în faţă !" Nu are de ce să se supere dacă i se va răspunde : „Zbiară dumneata şi mişcă-te după ei !"

Vorbirea distinsă, în sensul bun al cuvîntului, nu e doar o chestiune de vocabular, fapt ce ne va obliga să mai revenim. Deşi reiese din paginile anterioare, să subliniem totuşi că această vorbire trebuie să tindă a ocoli şi regionalismele, ca şi excesul de neologisme.

„Alăturăm — spune Eminescu — observarea că limba, alegerea şi cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă e un element esenţial, ba chiar un criteriu al culturii". Ne vom îngădui să adăugăm că alegerea cuvîntului şi a expresiei reprezintă un criteriu al respectului reciproc şi al bunei-cuviinţe.

Pentru a alege cuvintele cele mai nimerite şi pentru a le folosi corect, trebuie să le cunoaştem înţelesul, ceea ce este, de asemenea, o problemă de cultură.

Dezlegarea cuvintelor încrucișate nu e doar un joc !

Un prieten pe care, silit de împrejurări, l-am lăsat să mă aștepte o oră întreagă pe o bancă în parcul Herăstrău m-a întîmpinat, spre surprinderea mea, zîmbind.

— Te-ai plictisit, i-am spus, te rog să mă ierți.

— Nu m-am plictisit deloc, mi-a răspuns el. Eu nu mă plictisesc niciodată, chiar cînd sînt singur, fiindcă și atunci mă bucur de tovărășia unui om inteligent — eu însumi.

Acest răspuns cam fudul m-a făcut să surîd. Am întrebat :

— Și, mă rog, despre ce lucruri inteligente ai stat de vorbă cu tine însuți ?

— Am căutat să-mi amintesc numele vechi de străzi din București, întrebîndu-mă ce însemnează fiecare. Sînt convins că foarte mulți, dacă nu cei mai mulți bucureșteni care locuiesc în cartierul Ferentari sau circulă pe străzile Gabroveni, Căuzași, Manu Cavafu, Găitănari, Lipscani, nu știu ce însemnează aceste denumiri, după cum nu știu ce sens au denumirile : Șelari, Mecet, Abagiilor, Clucerului, Darabani, Covaci, Filomela și altele. Tu, probabil, știi. Totuși, iată-le, în ordinea respectivă, și, dacă am greșit pe undeva, îndreaptă-mă : soldați din pedestrimea ușoară, negustori de cuțite, revoluționari, cizmar sau negustor de încălțăminte, fabricanți și vînzători de găitane, negustori de articole de manufactură (aduse, cîndva, de la Lipsca, adică din Leipzig), negustori de șei, în general de curelărie, moschee, fabricanți și vînzători de aba (stofă groasă), boier care se îngrijea de aprovizionarea cu alimente a curții domnești, ostași de gardă, fierari, privighetoare.

— N-ai făcut nici o greșeală, i-am spus prietenului meu. Te felicit pentru exactitatea tălmăcirilor. Exercițiul cu care ți-ai trecut în chip folositor timpul îmi amintește o anecdotă. O familie — mama, tata și Georgică — vizita parcul zoologic... O știi ? Nu ? Ascultă. Georgică, uimit de

înfățișarea unei feline enorme, l-a întrebat pe tatăl său: „Ce-i asta, tată ?“ „Animal“, i-a răspuns prompt părintele. În fața unei cămile cu două cocoașe, Georgică a întrebat din nou : „Dar asta ce-i ?“ „Animal“, i-a replicat tatăl. În dreptul cuștilor cu antilope, condori, caimani, tapiri, urangutani, aceeași întrebare și același răspuns. Mama, socotind că băiatul își agasează tatăl, l-a smucit de mînă pe Georgică : „Mai bine cască ochii și închide gura, că-l plictisești pe tăticu !“ „Lasă-l, dragă, a răspuns tatăl, să mă-ntrebe, că de-aia am venit aici, să învețe copilul !“

În loc să facă haz, prietenul meu a strîmbat din nas :

— O știam. Și ai spus-o destul de prost.

Poate că o știați și dumneavoastră. Dar iată de ce am spus-o. Dorința vie de a cunoaște, trăsătură atît de caracteristică omului, are o strînsă legătură cu vocabularul lui. Cunoașterea se concretizează în noțiuni, iar noțiunile se exprimă prin cuvinte. Ce folos că știu cum arată un obiect, un animal, o plantă, dar nu le cunosc numele. Și invers, ce folos că nu-mi sînt străine cuvinte ca : *provă, cală, combină, buldozer* și, chiar, *troscot, brîndușă, rezedă, potîrniche, biban,* dar, dacă m-ar întreba Georgică, nu i le-aș putea descrie în așa fel încît să înțeleagă concret despre ce este vorba. Rezeda e o plantă. Troscotul și brîndușa sînt tot plante. Bibanul e un pește, ca și somnul și anghila. A știi doar atît e însă prea puțin. Mi se pare că de multe ori mi s-ar putea întîmpla întocmai ca tatălui lui Georgică.

Molidul, bradul, pinul sînt conifere, nu-i așa ? Desigur. Dar vă rog să-mi spuneți cum îl veți recunoaște pe fiecare în parte pe o coastă de munte sau în grădina botanică. Aici nu facem nici botanică, nici zoologie, nici astronomie... Dar vocabularul nostru e alcătuit din noțiuni — cît de elementare — de botanică, zoologie, astronomie, tehnică și așa mai departe. Să părăsim, pentru o clipă, științele și să ne referim la noțiunile cele mai familiare : *scaun, perete, ficat, unghie, prieten, inteligență, glumă.* Continuați seria și încercați să definiți cuvintele respective, nu așa : „păi, scaun

e pe care șed" sau „peretele e la casă", ci în așa fel, încît să priceapă cineva care, să zicem, nu știe limba română și căruia nu-i puteți arăta obiectul sau nu-i puteți traduce cuvîntul cu corespondentul precis din limba lui. Nu-i așa că întîmpinați oarecari greutăți ? *Pentru buna stăpînire a limbii materne, definirea exactă a cuvintelor este cît se poate de folositoare.* Într-o convorbire inteligentă cu sine însuși, ca prietenul pomenit mai sus, oricine poate da conținut multor vorbe, altminteri goale. Ce e *strungul* ? Dar *laminorul* ? Niște mașini industriale. Prea puțin ! Ce e *granitul* ? O piatră, o rocă. Prea puțin ! Sînt atîtea alte roci. *Faceți, la figurat, o plimbare, ori de cîte ori aveți timp, prin diferitele domenii de activitate, prin natură și precizați-vă sensul cuvintelor !* Nu e o rușine să-ți recunoști neștiința, cîtă vreme te străduiești să ți-o înlături. A-ți îmbogăți vocabularul cu o sumedenie de cuvinte al căror înțeles exact nu-l cunoști și, deci, nu-l poți defini, n-are nici un rost. Îți va fi greu întotdeauna să folosești cuvintele goale de sens concret, asemănătoare, clișeelor pe care nu s-a imprimat nimic. Iar dacă vei recurge totuși la ele, se poate întîmpla să le dai un înțeles greșit, să numești un obiect cu numele altuia, să ți se ceară un lucru și să te grăbești a oferi altceva. Încurcătura e cîteodată comică, alteori penibilă ; în sfîrșit, poate avea și consecințe grave. Firește, nu putem ști totul. Dar nu mă refer aici la termenii tehnici speciali, nici la regionalismele de circulație restrînsă. Să recurgem la un exemplu, amintindu-ne o întîmplare povestită de Mihail Sadoveanu. Însoțit de un grup de ziariști, marele nostru scriitor vizita o cooperativă agricolă de producție. Vizitatorii ieșiră pe cîmp, și unul dintre ziariști, foarte tînăr și cam ignorant, exclamă admirativ, arătînd cu mîna spre o tarla de un verde strălucitor în bătaia soarelui :

— Ce splendid porumb !

Vă închipuiți mîhnirea marelui cunoscător al naturii și al lumii : „porumbul" era... sfeclă !

Exercițiul recomandat — definirea înțelesului cuvintelor — ne conduce spre un joc : cuvintele încrucișate. Întrebat odată ce părere are despre acest joc, poetul Demostene Botez a răspuns că rebusismul „poate însemna, desigur, și o contribuție la dezvoltarea limbii. Dar cu o singură condiție. Și numai într-o singură direcție. Condiția este ca acel care alcătuiește careul să cunoască el bine limba, să nu-l încurce pe dezlegător cu vorbe păsărești, schimonosite, de argou. Iar direcția nu poate fi decît îmbogățirea fondului de cuvinte". Îmbogățirea vocabularului fiecăruia dintre noi constituie însăși tema paginilor de față. Jocul de cuvinte încrucișate propune definiții, cîteodată hazlii, alteori figurate, ale cuvintelor. Nu ocoliți asemenea jocuri ! Obișnuiți-vă, în general, cu „jocul" folositor cu vorbele și practicați-l în ambele direcții : de la înțeles (definirea sensului) la cuvînt și de la cuvînt la sens.

Cînd o revistă de specialitate a organizat, cu ani în urmă, un „concurs de definiții", poetul, dramaturgul și romancierul Victor Eftimiu a salutat cu satisfacție inițiativa, considerînd că „strădaniile participanților pot însemna o contribuție la descoperirea de noi filoane ale posibilităților multiple pe care le posedă limba noastră". Un asemenea concurs de definiții — continua Victor Eftimiu — „este o metodă folositoare mlădierii graiului, îmbogățirii și înfrumusețării lui".

Este foarte profitabilă deprinderea de a-ți lămuri orice cuvînt auzit pentru prima dată, fie întrebînd pe cel care l-a rostit, fie căutîndu-l într-un dicționar. Reținerea, din orgoliu (de ce să par ignorant ?), trebuie înfrîntă. Cineva spune că a trecut prin hală și a cumpărat niște *avat*. Avatul e un soi de pește. N-am văzut niciodată. Deci voi întreba :

— „Mă rog, ce fel de pește e avatul ?" Sau alt exemplu. Vă amintiți filmul *Caidul*, cu Fernandel. Cei care l-au văzut au înțeles că acest cuvînt curios denumește pe șeful unei bande de răufăcători. Totuși parcă explicația nu mi se pare suficientă. Și, într-adevăr, sensul din film aparține

unei expresii de argou. De fapt, *caidul* era, în statele musulmane din nordul Africii, guvernatorul unei provincii sau al unui oraș. În sfîrșit, cineva povestește că a văzut expus, alături de faimoasa balenă Goliat, și *harponul* cu care a fost vînată. Cuvîntul nu vă e necunoscut. Dar să ne punem în situația cuiva care nu-l știe. Acela nu trebuie să piardă ocazia. Să întrebe ce e *harponul*. Vor profita amîndoi : și cel ce întreabă, și cel ce descrie instrumentul.

Pentru precizarea și fixarea înțelesului unui cuvînt, e bine, în general, uneori chiar necesar, să știm de unde vine cuvîntul respectiv, să-i cunoaștem originea sau, cum spun filologii, etimologia. Termenul *telefon* a intrat în limba noastră din franceză (sau din engleză), dar e compus din două cuvinte grecești : *tele* (departe) și *phone* (sunet, voce). *Telefon* înseamnă, deci, la propriu : *vocea* (auzită) *departe*. Germanii spun : *Fernsprecher*, adică *vorbitor la depărtare* (la distanță). Cunoscînd originea cuvîntului *telefon*, ne lămurim și alte cuvinte în compunerea cărora intră cele două forme : *tele* și *fon*. Iar aceste cuvinte sînt foarte numeroase : *telecomandă, telecomunicații, teleferic, telefotografie, teleghida, telegraf, teleimprima, telemetric, telescop, televiziune ; fonograf, fonogramă, afon* etc., etc. Unele dintre aceste cuvinte au nevoie de lămuriri suplimentare, din pricina unei a doua forme străine care intră în compunerea lor. Să mai notăm, deci : *fer* (purtător ; *aurifer* = purtător de aur) ; *graf* (care scrie) ; *metrie* (măsurătoare) ; *scop* (care cercetează ; din grecescul *skopein* = a cerceta) ; *gramă* (literă). În treacăt fie spus, unele dintre aceste forme provin din greaca veche, altele din limba latină. Cunoscînd sensul lor, vom ști că : *telefericul* transportă (oamenii) la depărtare, *telemetria* se definește ca tehnica măsurătorilor la distanță, *telescopul* e un aparat optic cu ajutorul căruia cercetăm depărtarea, *fonograma* înregistrează sunetele. După cum se vede, prin simpla cunoaștere a sensului celor două forme care intră în compunerea unor astfel de cuvinte obținem definiția no-

țiunii. Dacă elevii, studenții și cei ce urmează diferite cursuri de calificare ar fi convinși de folosul unei atît de lesnicioase analize etimologice, ar înlătura în bună parte dificultățile din calea memorizării. Aceasta, cu atît mai mult cu cît anumite forme se repetă în serii întregi de termeni științifici și tehnici. Dacă ții minte că *gon (gonia)* înseamnă în grecește „unghi", ți-e mai ușor să faci cunoștință cu toată familia : *poligon, pentagon, hexagon, decagon, goniometrie* etc. În loc de memorizarea papagalicească a unei definiții mai lungi : „hexagon se numește poligonul cu șase unghiuri", îi e mai la îndemînă oricui să rețină că *hexa (hex)* = șase ; *penta* = cinci ; *deca* = zece (decalitru, decametru etc.). Ce culoare are hematitul ? Amintindu-mi alți termeni — *hematii, hemoglobină* etc., în care *hema* = sînge — pot răspunde, fără teama că voi greși, că *hematitul* e roșu. Ce este *aisbergul ? Ais* = gheață ; *berg* = munte. Cuvintele se definesc singure !

Căutarea originii unui cuvînt ne poate duce la sporirea cunoștințelor noastre nu numai în materie de limbă. Prin cultură ne îmbogățim vocabularul. Pornind de la vocabular, ne cultivăm. Auzim sau citim cuvinte și expresii ca : *narcisism* (cutare înfumurat suferă de narcisism), *narcise* (flori), *odisee* (odiseea unor tineri care au trecut Atlanticul pe o plută), *filistinism* (o caracteristică a moralei burgheze), *erotic, cerber* (se spune despre un portar sau ușier care nu îngăduie lesne intrarea cuiva), *frumos ca un Adonis*, de o statură *herculeană, morfină, la calendele grecești.* Sînt convins că nu ignorați sensul acestor cuvinte și expresii. Aici, ele au numai rolul unor exemple. Dar chiar cine știe înțelesul lor își poate reaminti o serie de cunoștințe interesante, pornind de la ele. Cu atît mai mult vor profita cei ce nu-l știu sau îl cunosc cu aproximație. Cercetînd de unde provin, vor afla următoarele : *Narcis* era, în mitologia grecilor antici, fiul rîului Cephis ; privindu-și chipul în apă, s-a îndrăgostit de el însuși, a căzut în fundul fîntînii și s-a înecat, după care a fost preschimbat în

floarea ce-i poartă numele. *Narcisism* înseamnă deci autoadmirație, atitudine ce i-a fost fatală și frumosului tînăr din mitologie. *Odiseea* e numele celebrei epopei a lui Homer, al cărei erou, Ulise sau Odiseu, a rătăcit mulți ani, trecînd prin numeroase peripeții, pînă cînd a ajuns în regatul său Itaca. *Odisee* se spune unei călătorii lungi, pline de aventuri. *Filistinii* au fost un vechi popor asiatic, mai întîi opresori ai izraeliților, apoi supuși de aceștia. Textele biblice ni-i înfățișează pe filistini ca pe niște fățarnici. Cuvîntul *filistinism* se folosește astăzi pentru a califica atitudinea mic-burgheză în fața vieții, o atitudine ipocrită, mărginită și dogmatică. *Erotic* se tălmăcește prin *de dragoste* (poezie erotică) și derivă din numele lui Eros, zeul dragostei la vechii greci. Tot în mitologia greacă, *Cerberul* era un cîine fantastic, cu trei capete, paznic la intrarea în infern. Tînăr de o rară frumusețe, *Adonis*, de care se îndrăgostise Afrodita, a fost ucis de un mistreț și a ajuns în infern. La rugămintea zeiței, a fost transformat în zeu. *Hercule*, sau *Heracles*, semizeu, născut din dragostea lui Iupiter cu pămînteana Alcmena, a vădit, încă de pe cînd era prunc în leagăn o forță fizică uimitoare. *Morfina* e un preparat medicinal care calmează și adoarme : numele ei derivă de la *Morfeu*, zeul somnului la elini. Prin *calende*, romanii numeau prima zi din fiecare lună. Grecii vechi nu aveau calende ; de aceea expresia *la calendele grecești* se traduce prin „niciodată". Chiar un cuvînt atît de obișnuit ca *furie*, despre care nici nu mai avem sentimentul că e un neologism, ne îndrumă spre un punct de pornire interesant. Noi am luat cuvîntul din limba franceză, unde provine din latină. La romani, *Furiile*, fiice ale *Terrei* (zeița pămîntului), aveau însărcinarea de a pedepsi fărădelegile oamenilor. Trei la număr, sălășluiau în infern și aveau o înfățișare înspăimîntătoare : cu șerpi în plete, purtau într-o mînă o torță aprinsă, iar în cealaltă, un pumnal. E lesne de înțeles cum a evoluat sensul cuvîntului

După această scurtă excursie în mitologia și istoria unor popoare vechi, să ne întoarcem la noi acasă. Cunoașterea etimologiilor ne conduce nu numai spre explicarea unor termeni tehnici, ci, așa cum de altfel s-a văzut, și spre lămurirea unor cuvinte din vorbirea zilnică. Vă veți gîndi în primul rînd la neologisme și aveți dreptate. Să luăm cîteva : *fermoar, a flamba, frapant, jardinieră, jurnal.* Cunoscînd cuvintele franceze de bază, le definim clar înțelesul : *fermer* (a închide), *flamme* (flacără), *frapper* (a bate ; deci, culoare *frapantă* = culoare bătătoare la ochi), *jardin* (grădină), *jour* (zi). Un alt cuvînt, tot atît de obișnuit, *glasvand,* provine din limba germană și unde *Glas* înseamnă „sticlă", iar *Wand,* „perete". Dar toate acestea, veți spune, sînt cuvinte atît de frecvent întrebuințate, încît n-are rost să mai stăm de vorbă despre ele. Și totuși... Mai întîi, cum spuneam mai sus, acestea sînt doar niște exemple, pe care le puteți înlocui cu altele. Și apoi, se mai întîmplă cîteodată să auzi pe cineva spunînd : „a flambat acul seringii la flacără", „jurnal zilnic", „glasvand de sticlă", ceea ce este greșit. Prin tramvaie și autobuze, urechea îți este de multe ori zgîriată de cîte un imperativ „avansați înainte !" Dar cum se poate „avansa" altfel decît înainte ? Verbul francez *avancer,* pe care l-am împrumutat noi, este înrudit cu prepoziția și adverbul *avant* (înainte) și exprimă însăși ideea de înaintare. Noi mai spunem *avans* (cotă dintr-o sumă, luată înainte ; depășire a cuiva, în direcția unei ținte : „un avans de o sută de metri"), *avansare* (înaintare în grad). „A avansa înainte" este unul dintre cele mai supărătoare pleonasme. „Prefer mai bine" nu este cu nimic mai prejos. În franceză, *préférer* are înțelesul de „a prețui ceva, mai mult decît altceva" ; „a se decide în favoarea cuiva mai curînd decît în favoarea altcuiva". Acest înțeles reiese însă mai clar dacă ne gîndim la originea latină a cuvîntului. În latină, verbul *praefero (praeferre)* este format din prefixul *prae* (înainte) și *fero* (a purta). Pornind din limba latină, prin franceză, cuvîntul și-a păstrat în

limbă română sensul de „a pune înainte", „a da întîietate unui lucru sau unei persoane în raport cu altceva sau cu altcineva". „Copil *preferat*", „regim *preferențial*", „*preferință*", „*preferabil*" ne oferă destule repere, ca să nu mai greșim spunînd : „prefer mai bine".

Precizarea sensului unui cuvînt prin istoria acestuia ne duce adesea spre lucruri pline de pitoresc. Iată cîteva cuvinte mai vechi : *bucher, a buchisi, brașoavă, fleac* (și : *flecar, a flecări, flecăreală), încruntat, cătrănit, coroiat, grangur, filfizon, bulgărie, boscar. Bucher* derivă din *buche* (literă) și înseamnă, după cum știți, un om care respectă un text, o dispoziție, în litera nu în spiritul ei, adică un dogmatic. *Bucher* e și elevul „tocilar", care învață o lecție textual, mecanic, fără a se strădui s-o înțeleagă. *A buchisi* se trage tot din *buche*. La început, s-a spus că *buchisește* celui care citea anevoie, literă cu literă, apoi sensul s-a extins, cuvîntul avînd acum și înțelesul de „a migăli". *Brașoavă*, „adică palavră", „minciună", provine din numele orașului de la poalele Tîmpei. Brașovenii n-au de ce să se supere. Strămoșii lor au fost negustori, care treceau munții dincoace, aducînd cu chervanele (sau călătorind cu acele trăsuri mari numite *brașovence)* marfă de *brașovenie*. Ca orice neguțători, ei își lăudau marfa, ca să-i convingă pe cumpărători, pălăvrăgeau mult, exagerau, mai și mințeau, adăugînd la recomandarea mărfii și povestiri despre nemaipomenite pățanii din lungul lor drum, adică spuneau... *brașoave*. *Fleac* e un cuvînt de origine germană. În nemțește, *Fleck* are, între altele, sensul de „petic" în cizmărie. Și noi spunem : „mi-am pus flecuri la pantofi" („a flecui"). Peticul e un lucru de nimic, un fleac ! Cuvîntul românesc, extinzîndu-și sensul, a dat naștere la o familie întreagă — substantivele : *flecar, flecăreală ;* adjectivul : *flecar ;* verbul : *a flecări.* Spunem despre un om că este *încruntat*, că se *încruntă*, atunci cînd își strînge sprîncenele, astfel că face cute verticale între ele. Înrudirea verbului *a se încrunta* cu adjectivul *crunt* (crud, vio-

lent, înspăimîntător) este evidentă pentru oricine. Mai puțini știu că, în trecut, *crunt* nu se referea la o trăsătură morală, ci însemna ceva foarte concret, și anume „mînjit cu sînge", „plin de sînge", sens derivat direct din latinul *cruentus* = însîngerat. Evoluția sensului nu are nimic surprinzător. O față însîngerată este înspăimîntătoare și, în același timp, schimonosită, nu numai de durere, ci și de mînie, de dorință de răzbunare. Printr-o evoluție asemănătoare, de la un sens propriu la unul figurat, s-a obținut și cuvîntul *cătrănit*. Un om necăjit, amărît, se întunecă la față și, totodată, „are inima neagră" de supărare, de parcă ar fi uns cu *catran*. *Coroiat* și *grangur* ne duc spre lumea păsărilor. Nasul *coroiat* seamănă cu ciocul încovoiat al unor păsări de pradă. O astfel de pasăre, un fel de șoim, e *coroiul*. Printr-o metaforă, de la numele păsării s-a format adjectivul *coroiat*. În popor, *grangur* se spunea mai-marilor din administrația țării (politicieni, prefecți etc.), jandarmilor și, în general, tuturor celor ce aveau o situație deosebită. Cuvîntul nu era lipsit de o notă de dispreț. Dar *grangurul* e o pasăre. Printre celelalte cîntărețe ale livezilor, grangurul atrage atenția prin mărime, prin coloritul contrastant galben-auriu și negru, prin fluieratul zgomotos. Așadar, el iese în evidență, ca și oamenii ce ocupau în societate o situație specială.

Mai ciudate sînt formarea și evoluția sensului unui cuvînt ca *filfizon*. În acest termen se combină o propoziție întreagă (și încă franceză !) : *„vive le son !"* Propoziția este desprinsă dintr-un refren al cîntecului revoluționar francez *La Carmagnole* : *„Vive le son, vive le son du canon !"* = „Trăiască sunetul (bubuitul), trăiască sunetul tunului !" Pe tinerii însuflețiți de idei revoluționare, boierimea reacționară de la noi i-a numit *filfizoni*, cuvînt rezultat din stîlcirea propoziției amintite. La început, *filfizon* era cam același lucru cu *bonjurist*, *pantalonar*, alte denumiri date de boierime tinerilor progresiști care-și făcuseră studiile la Paris, se salutau cu *bonjur* și purtau costum occidental,

cu jachetă și pantaloni, în locul vechilor anterie orientale. Cuvîntul *filfizon* și-a păstrat sensul depreciativ : „fante, tînăr cu pretenții de eleganță și neserios".

Cineva neavizat ar putea crede că *bulgăria* (grădina de zarzavat) își trage numele de la *bulgăr*, ceea ce nu e adevărat. Uneori, în grădinile de legume din cîmpia Dunării, au lucrat bulgari, oameni foarte pricepuți în această treabă. De aceea se și spunea prin sate : „mă duc la bulgărie" sau : „azi n-a trecut bulgarul cu zarzavaturi", chiar dacă grădinarul nu era bulgar. În sfîrșit, *boscar*, *boscărie*, adică : „scamator" (prestidigitator), „scamatorie", provin dintr-un nume propriu : *Bosco*. „Faimosul mag" italian Bosco a întreprins, în 1846, un turneu prin țările românești. Pe la începutul lui noiembrie era la Iași. *Albina românească*, publicația scoasă de Gheorghe Asachi, descria astfel, în limbajul pitoresc al gazetăriei de atunci, minunățiile executate de scamator : „...ni mărginim numai la paserea vie, ucisă de un foc, încărcată apoi de parter în un pistol cu iarbă de pușcă, fultuială (umplutură de cîlți) și apăsată tare cu varga de fier. Unul din parter ținti pistolul spre vîrful spadei lui Bosco, unde, deodată, se văzu bătînd din aripi păsăruica învietă". Bosco a mai săvîrșit și alte isprăvi : arăta spectatorilor aceeași carte de joc, dar fiecare vedea pe ea altă „floare", le înfățișa același ceasornic, dar fiecare citea altă oră. Într-o vreme cînd spectacolele erau la noi adevărate evenimente, impresia a fost atît de puternică, încît limba noastră și-a format un cuvînt nou. Se pot cita și alte cuvinte comune derivate din nume proprii : *gambetă* (pălărie tare), de la numele omului politic francez Gambetta (1838—1882), *joben* (pălărie înaltă), de la numele unui pălărier, tot francez, din București, Jobin.

Poate că ne-am luat cu... vorba și am ajuns prea departe. Nu vom fi pierdut vremea în zadar dacă această pagină a deschis cuiva gustul să se intereseze de originea și evoluția sensului cuvintelor. Mai sus, vorbeam despre jocul de cuvinte încrucișate. S-ar putea înjgheba, la reu-

niunile de tineret sau familiale, și un alt joc : „Ce înțeles are cutare cuvînt și de unde vine ?“ Îl propun aici amatorilor.

Din exemplele date, s-a putut vedea că a cunoaște originea unui cuvînt nu e destul. Trebuie, în multe cazuri, să culegem informații și în legătură cu evoluția sensului. Căci, în primul rînd, sensul ne interesează. Cunoașterea exactă a înțelesului ne asigură întrebuințarea corectă a cuvintelor și ne ferește de pleonasme.

Pleonasmul constă în folosirea alăturată a două sau mai multe cuvinte care, fără a fi necesar, repetă aceeași idee. Cîteodată cel care săvîrșește o asemenea greșeală dorește să acentueze, să sublinieze ideea. El zice, de pildă : „în poartă ședea un moș bătrîn“, întrucît i se pare că vorba *moș* nu exprimă suficient vîrsta foarte înaintată a celui ce ședea în poartă. Chiar într-un asemenea caz, pleonasmul nu poate fi admis. Ideea de bătrînețe e inclusă în cuvîntul *moș*, ea nu trebuie repetată. Sînt, firește, moși de șaptezeci de ani și moși de nouăzeci sau de o sută de ani. Dacă voim să precizăm că bătrînul nu era unul oarecare, ci... unul foarte bătrîn, avem la îndemînă numeroase posibilități : „un octogenar“ („nonagenar“) „un om foarte bătrîn“, „un moș de-o vîrstă patriarhală“ („matusalemică“), „un bunic albit de ani“ etc., etc. „O babă bătrînă“, „nările nasului“, „aleargă fuga“, „o sferă rotundă“ sînt alte cîteva exemple de pleonasme.

Pleonasmul vădește uneori doar neatenție și grabă, alteori poate fi semnul unor lacune de ordin cultural. „Hemoragie de sînge“, „antichitate veche“ sînt expresii pleonastice care provin din necunoașterea sensului cuvintelor *hemoragie* „scurgere abundentă de sînge“ și *antichitate* „vechime“. Cine spune : „a completat întreg tabloul“ uită, sau nu știe, că participiul *completat* (și adjectivul *complet*) înseamnă „deplin, plin, întreg, împlinit“. Un pleonasm obișnuit pe afișele unor trupe de teatru de altădată, dar care mai apare cîteodată și astăzi, este : „În fiecare seară

debutează actorul X". Corect, trebuie spus : „joacă", „apare", deoarece *a debuta* (din francezul *débuter)* are înțelesul de „a apărea pentru prima dată pe scenă" (în general, de „a începe o carieră", „a fi la începutul unei activități"). Ca atare, e greșit a vorbi despre „un debutant începător" sau despre „debutul" unui actor cu experiență. Cu înțelesul de a apărea pentru prima dată pe o altă scenă decît aceea pe care a jucat pînă atunci, un asemenea actor își poate „face debutul" : „Debutul baritonului Nicolae Herlea la «Scala» din Milano s-a produs în 1964".

Poezia de fiecare zi a limbii noastre

Am spus în mai multe rînduri că limba română e plastică. Această însușire se vădește și în marele număr de expresii caracteristice, care nu se pot traduce în altă limbă cuvînt cu cuvînt, ci numai ca înțeles. Iată cîteva dintre cele mai uzuale : *a freca cuiva ridichea ; a freca lună ; a umbla cu capul în nori ; a munci pe brînci ; alb colilie ; a tăcea chitic ; s-a dus pe copcă ; a dat ortul popii ; are glagore ; a lega fedeleș ; se crede breaz ; ori laie, ori bălaie ; a merge cu jalba în proțap ; s-a dus pe apa Sîmbetei.* Dacă veți întreba pe cineva dintre ai casei sau dintre tovarășii de muncă, vă va răspunde fără a sta mult pe gînduri că aceste expresii înseamnă : a certa ; a lustrui ; a fi rupt de realități ; a munci foarte mult ; alb de tot ; a nu scoate o vorbă ; s-a pierdut sau a pățit-o ; a murit ; are minte ; a lega strîns de tot ; se crede mai ceva decît alții ; ori așa, ori altfel ; a cere insistent un drept sau a veni cu reclamație ; a pierit, s-a pierdut pentru totdeauna. Cereți celui întrebat să explice de unde provine înțelesul expresiei, așa cum ar face-o pentru cineva care nu cunoaște limba română. De data aceasta va fi mai greu să primiți răspunsuri rapide și corecte. Exercițiul merită să fie făcut și ne duce la rezultate cel puțin tot

atît de interesante ca și lămurirea sensului exact al cuvintelor. Uneori, lucrurile sînt foarte clare. *Ridiche* se spune, în glumă, capului. A freca pe cineva pe cap e totuna cu *a-i trage un perdaf* sau *a-l săpuni. A freca lună* se tălmăcește prin : „a freca un obiect pînă cînd strălucește ca luna". Alteori, expresii al căror înțeles e binecunoscut cuprind cuvinte vechi sau de circulație restrînsă, aluzii livrești sau istorice pe care le ignorăm. *A munci pe brînci* recheamă în mintea noastră și alte expresii : *a munci pînă dă în brînci, a merge în brînci, a se tîrî în (pe) brînci. Brîncă*, de la lat. *branca*, se folosește și astăzi în unele regiuni cu sensul de „mînă". De altfel, avem și expresia *a da brînci (a îmbrînci)*, adică a face cuiva vînt cu mîinile. Cunoscînd toate acestea, expresiile își dezvăluie încă mai clar și mai sugestiv semnificația. Să tălmăcim și celelalte expresii înșirate mai sus. *Colilia* e o plantă erbacee, ale cărei semințe sînt împodobite cu niște peri lungi și albi, ca un puf. În unele case de la țară găsești ramuri de colilie păstrate în oale de flori. *Chitic* se numește un pește foarte mic, care nu numai că tace ca... peștele, dar, fiind de proporții așa de reduse, nu-și trădează prin nici un zgomot prezența. Se mai spune : *a tăcea ca peștele.* Crapul și alți pești mai mari pot fi totuși auziți, cînd își fac drum printre trestii sau cînd sar plescăind puternic. Chiticul, despre care poporul nostru zice : *c-un chitic, tot nimic*, era cel mai potrivit pentru a denumi tăcerea absolută. Tăiată în gheață, *copca* devine o adevărată capcană periculoasă, din cauza alunecușului și a greutății, dacă nu chiar a imposibilității de a mai ieși din ea. *Ortul*, a patra parte dintr-un leu vechi, se plătea preotului la înmormîntări. Alții dădeau, de fapt, ortul pentru răposat, însă expresia s-a aplicat acestuia. Expresiile : *are* (sau : *nu are) glagore (glagole), om cu glagore* ne duc ca și *buche*, spre alfabetul chirilic în care *glagolŭ* era denumirea literei *g*. Pe vremuri, cei ce nu se poticneau la *az, buche* și ajungeau pînă la *glagolŭ*, adică citeau, erau socotiți oameni cu carte, deci cu

mai multă minte decît alții. *Fedeleșul* e un butoiaș și, ca orice vas din doage de lemn, trebuie foarte bine legat în cercuri, după cum și *cobza* trebuie strîns încheiată și strunită. De aceea, *a lega fedeleș* și *a lega cobză* sînt identice ca sens. *Breaz* denumește în regnul animal ceva foarte concret : un cal, o oaie cu pată albă pe frunte sau cu o dungă albă pe bot. Un asemenea animal se deosebește de celelalte, iese în evidență. Cînd spunem despre un om că „se crede breaz", îl denunțăm că e înfumurat, socotindu-se mai „grozav" decît alții, ca un ins *cu stea în frunte*. Animalul breaz e cunoscut de tot satul. De aceea, se zice despre un om care și-a cîștigat faimă, mai ales prin însușiri și purtări reprobabile : *e cunoscut ca un cal breaz*. Cuvînt cu cuvînt, expresiile *ori laie, ori bălaie* și *nici laie, nici bălaie* se tălmăcesc astfel : *ori neagră, ori albă ; nici neagră, nici albă*, căci *laie* („Mioriță laie...") înseamnă „neagră", iar *bălaie*, „albă". Așa cum ați putut vedea în unele filme istorice românești, cînd sătenii obijduiți de boierii hrăpăreți se hotărau să se plîngă domnitorului, ieșeau în calea acestuia sau se duceau la curtea domnească, purtînd o prăjină lungă (un proțap), în vîrful căreia legau jalba. În felul acesta atrăgeau atenția voievodului. De cele mai multe ori, jalba nu numai că nu era luată în seamă, dar jălbarii sufereau sancțiuni grele, ca niște răzvrătiți. *A merge cu jalba-n proțap* a ajuns astfel să denumească o acțiune nu prea de laudă. Jălbarii mai obișnuiau să-și aprindă deasupra capului o rogojină sau un mănunchi de paie. *A-și aprinde paie-n cap* a căpătat înțelesul de „a-și atrage o neplăcere", „a provoca mînia cuiva". Spre timpuri de demult ne întoarce și expresia : *s-a dus pe apa Sîmbetei*. Într-o veche legendă, *apa Sîmbetei* înconjura ostrovul blajinilor, un neam fantastic de oameni ; e, deci, o apă de pe tărîmul celălalt. Tot ceea ce se duce pe apă e pierdut, cu atît mai mult ceea ce se duce pe apa Sîmbetei. Expresia *mărul discordiei*, mai recentă în limba noastră, dar foarte răspîndită, își are originea într-o veche legendă grecească.

Discordia, fiică a Nopții, izgonită din cer de Zeus și mînioasă că nu fusese poftită la o nuntă, azvîrli în sala ospățului un măr destinat „celei mai frumoase". Acest *măr al Discordiei* iscă o ceartă violentă între zeițele Hera, Atena și Afrodita, fiecare considerîndu-se îndreptățită să primească darul. De aici, sensul curent al expresiei. Poruncindu-i-se să hotărască el, tînărul prinț troian Paris a dat mărul Afroditei.

Există atît de multe expresii idiomatice în limba noastră, încît s-ar putea alcătui un volum impunător, un fel de dicționar, în care să se dea nu numai înțelesul, ci și explicația constituirii lor. * O bună parte dintre aceste expresii au o deosebită valoare plastică și sugestivă, fiind niște concentrate de poezie, figuri poetice, mai ales metafore. De pildă : *umblă cu capul în nori*. Pe o coastă de munte, învăluită de scamele norilor, omul nu vede unde calcă, se poate împiedica, poate cădea. Cu un asemenea ins rătăcit a fost comparat omul neatent, cel care nu are simțul realității, care se înstrăinează de lumea înconjurătoare. Comparația, pornind de la un fapt concret, a devenit apoi metaforă, pentru a caracteriza o trăsătură sufletească. S-ar putea da și altă explicație : mintea visătorului se rupe de cele înconjurătoare, apropiate și se înalță așa de sus, încît ajunge în nori.

În *Povestea vorbei*, Anton Pann a adunat multe astfel de expresii, printre zicători și proverbe, cu care de altfel se și înrudesc. Mult mai tîrziu, Coșbuc a cules și explicat cu pricepere și ingeniozitate numeroase vorbe cu tîlc, de felul acelora despre care Alecsandri, Delavrancea și alți clasici ai noștri au scris pagini pline de admirație. Capacitatea poporului nostru de a sensibiliza idei în imagini

* O asemenea lucrare, care dă însă numai sensul expresiilor, nu și explicația constituirii lor, este *„Dicționarul de expresii și locuțiuni ale limbii române* de Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcidei, Editura Albatros, 1985.

plastice a făurit într-adevăr un tezaur de minunate mijloace de expresie, de care putem fi mîndri, pe care e bine să le cunoaștem și să le folosim. Deci, să ni le amintim și să încercăm a le explica, pentru a le descoperi, ca și cuvintelor, miezul.

Atenție și la pronunțarea corectă a cuvintelor !

Cu manualul *Învățați limba franceză fără profesor* pe masa de alături, cineva ședea în fața oglinzii și-și modula buzele, rotunjindu-le, țuguindu-le ca să obțină o pronunțare perfectă a lui : *u (ü)* și *e (ö)*. Exercițiul evolua mulțumitor. Cînd sîrguinciosul elev autodidact a trecut la pronunțarea unor sunete din limba engleză, lucrurile s-au arătat a fi mai dificile. Întorcîndu-se spre mine, omul mi-a spus :

— Greu ! Îi invidiez pe străinii care învață limba română. Limba noastră nu obligă la o asemenea gimnastică a gurii.

— Dacă îi vei întreba pe ei, am răspuns, nu vor fi întru totul de acord cu tine. Sunetele *ă, î, ț, ge, ce,* diftongii *oa, eu* li se par la fel de greu de pronunțat, cum considerăm noi englezescul *the* sau germanul *er,* în *der Vater* (tatăl), care nu e nici *er,* nici *ăr.*

Pornind de aici, discuția noastră s-a prelungit în jurul pronunțării cuvintelor românești nu de către străini, ci de noi înșine. Pentru acea zi, manualul *Învățați limba engleză fără profesor* a rămas părăsit, lîngă peria și pieptenele de pe toaleta cu oglindă ovală, ai cărei fabricanți nu s-au gîndit probabil că mobila aceasta, altar al cochetăriei, va deveni auxiliar didactic în învățarea limbilor străine...

— Cum, a protestat interlocutorul meu, există oare o problemă a pronunțării cuvintelor românești de către români ?

Ca să-i dovedesc că există o asemenea problemă, i-am povestit o altă păţanie din prima zi a sosirii mele în comuna făgărăşeană Voila. Intrînd în odaia ce mi se pusese la dispoziţie, tocmai mă pregăteam să-mi scot lucrurile din geamantan, cînd gazda îmi bătu la uşă. Voia să ia din cameră nişte chei. Am întrebat-o :

— Ai nevoie de ele chiar acum ?

— Nu, mi-a răspuns, dar o să vă încurce.

— Cum să mă-ncurce ? m-am mirat eu.

— Păi sînt multe, a precizat femeia. Am să le duc în odaia de jos.

De-a dreptul uimit că într-o cameră pot fi atît de multe chei încît să n-am loc de ele, am încuviinţat. Transportul cheilor — braţe întregi — a durat vreo jumătate de oră, fiindcă respectivele *chei* nu erau altceva decît... piei, blăniţe, pielicele de miel.

Păţania aceasta pune în lumină unul din aspectele problemei pronunţării cuvintelor în limba română. Pronunţia regională ne poate juca feste, de multe ori. *Chei* mai poate fi în alte regiuni şi o formă verbală : *piei !* (imperativul lui *a pieri*). Folosirea limbii literare ne obligă şi la evitarea pronunţiilor regionale. Iată cîteva astfel de pronunţii, cu indicarea, în paranteză, a formelor corecte literare : *săte* (sete), *ţăl* (ţel), *zăce* (zece), *zîce* (zice), *mîne* (mîine), *mîni* (mîini), *sară* (seară), *samă* (seamă), *dă* (de), *pă* (pe), *dîn* (din), *pîn* (prin), *cătră* (către), *a mè* (a mea), *a avè* (a avea), *băiet* (băiat), *mîngîiet* (mîngîiat), *ghiet* (biet), *ghiban* (biban), *hierbe* (fierbe), *hreamăt* (freamăt), *gioc* (joc), *jeme* (geme), *nică* (mică), *mniere* (miere) etc., etc., etc.

Există şi unele forme întrebuinţate pe o arie largă, chiar şi în limba literară, pronunţate adesea greşit : *chincit* (în loc de : cinchit), *sulfeca* (sufleca) etc. Numeroase greşeli apar mai ales în pronunţarea neologismelor. Din ce în ce mai puţină lume spune : *buletin, indentitate, indentic, tranversa* etc., forme necorecte, în care se vîră un *n* parazitar. Formele franceze : *bulletin, identité, identique, tra-*

verser ne oferă argumentul hotărîtor pentru îndepărtarea acestui parazit. Sînt şi alte cuvinte, a căror pronunţare greşită apare în cercuri destul de largi : *filigram, branconaj, femenin.* Primul cuvînt provine din franceză : *filigrane,* unde a pătruns din italiană. Ca şi la lămurirea sensului, urmărirea formelor orginiare ne este de folos şi aici. Vom spune aşadar : *filigran.* Al doilea cuvînt îşi are originea tot în franceză : *braconage,* unde a fost format din numele unei rase de cîini de vînătoare : *braque,* un soi de prepelicar, preţuit şi de vînătorii noştri, care-i spun *brac.* Pronunţarea corectă a cuvîntului este *braconaj.* Cazul lui *femenin* — corect *feminin* — ne arată încă o dată cît de interesantă şi plină de surprize e istoria cuvintelor. Cei care spun *femenin* îşi închipuie, poate, că adjectivul acesta are la bază substantivul *femeie.* Părere greşită ! *Femeie,* cuvînt vechi în limba noastră, derivă din latinul *familia,* cu acelaşi înţeles ca şi în limba română. Cum s-a transformat, din punct de vedere fonetic, adică al sunetelor, *familia* în *femeie* e lesne de înţeles. Aici nu intrăm în asemenea amănunte. Gîndiţi-vă numai că a dispărut consoana *l* (ca, de exemplu, în *leporem* = *iepure)* şi că şi astăzi, în unele regiuni, se zice : *fămeie.* Nu e greu de înţeles nici evoluţia sensului : *familia* se întemeiază de un bărbat ce se însoţeşte cu o femeie ; femeia, spre deosebire de *fată,* e o persoană de sex feminin căsătorită ; *femeia mea* este totuna cu : *soţia mea.* Din substantivul *femeie,* limba română a format adjectivul : *femeiesc (femeiască)* şi adverbul : *femeieşte.* Cît priveşte adjectivul *feminin,* el e împrumutat din franceză. Termenul francez *féminin* provine din latinescul *femininus. Femeiesc* şi *feminin* sînt sinonime, dar au altă origine şi altă istorie. Vom spune deci *feminin* şi *feminist, feministă, feminitate.*

Fiindcă a venit vorba despre *familie,* să amintim şi formele : *familiar* şi *familial,* pe care unii le încurcă, spunînd : *obligaţii familiare* şi *cutare lucru îmi e foarte familial.* Amîndouă construcţiile sînt greşite, fiindcă *familiar*

înseamnă „binecunoscut, obișnuit" (de asemenea : „simplu, fără pretenții), iar *familial*, „care aparține familiei", privitor la familie. Deci noi avem obligații *familiale* (față de familie), ne simțim bine în cercul *familial* (între ai noștri, în familie), dar un peisaj binecunoscut ne devine *familiar*, cu ai noștri vorbim într-un limbaj *familiar*. Adjectivul și adverbul *familiar* au o... familie numeroasă : *a se familiariza, familiarism, familiarizare, familiaritate*. Confuzii apar și în întrebuințarea formelor *original* și *originar*. E greșit să spunem că sîntem *originali* din București. Din București nu putem fi decît *originari*, Capitala fiind orașul nostru de origine. Un om *original* din București e un om care se deosebește de ceilalți prin felul său de a fi, prin purtările sale „originale". Un paralelism asemănător prezintă și formele : *literar* și *literal*. Prima se referă la literatură (operă literară), a doua, la literă (interpretare literală). O traducere poate fi *literară*, cînd are valoare artistică, și *literală*, cînd a fost făcută literă cu literă *(ad litteram)*, respectîndu-se întocmai textul. Interpretarea literală a unei legi ține seamă de litera, nu de spiritul legii. *Temporal* și *temporar* au, de asemenea, sensuri diferite. *Temporal** = care arată timpul, privitor la timp : *temporar* = provizoriu ; care nu durează decît un timp oarecare, vremelnic. O propoziție poate fi *temporală* (arată timpul) ; o plecare din localitate, o detașare, *temporară*. Iată cum simpla schimbare a unui sunet modifică înțelesul cuvintelor. Cine zice că a stat, călătorind pe mare, pe *corveta* unui vas sau că vasul pe care a fost era o *covertă* a pronunțat cuvintele de-a-ndoaselea. Puntea vasului se numește *covertă ; corvetă* e o mică navă de război.

Cuvintele *familial-familiar, literal-literar, original-originar, temporal-temporar* se numesc cuvinte perechi sau paronime. Ele au o formă asemănătoare, dar, cum s-a

* Temporal mai are și sensul de os al tîmplei, dar în cazul acesta avem de-a face cu alt cuvînt.

văzut, un înțeles diferit. Alte cuvinte perechi : *a desemna* (a indica ; a numi pe cineva într-o funcție) — *a desena* (a executa un desen) ; *oral* (prin viu grai) — *orar* (care arată orele : care se realizează într-o oră) ; *petrolier* (de petrol, referitor la petrol : industrie petrolieră ; navă care transportă petrol) — *petrolifer* (care conține petrol : teren petrolifer). De consultat : *Mic dicționar de cuvinte perechi* de Silviu Constantinescu, Editura Albatros (1976).

Concluzia că, pentru a ne corecta pronunția, trebuie să ne ducem neapărat la forma originară nu e general valabilă. Nu se poate stabili o regulă. În cazurile citate mai sus, etimologia ne indică pronunțarea. La fel, de exemplu, și în cazul numelui acelei delicioase prăjituri triunghiulare, cu foi subțiri și umplutură de nuci, muiate în sirop, căreia unii îi spun *tricorn* (cu trei coarne), cînd, în realitate, ea se numește *trigon* (cu trei unghiuri), cuvînt grecesc. Cuvîntul e compus din prefixul *tri* și *gon* „unghi". Alteori, a pronunța ca în limba de origine înseamnă a ține cu tot dinadinsul să te arăți savant. Așa, de pildă, unii spun : *claun*, fiindcă știu că acest cuvînt își are originea în limba engleză, unde e pronunțat cam așa *(claun)* și scris *clown*. (Noi l-am împrumutat din limba franceză, unde e ortografiat la fel : *clown* și pronunțat : *clun.)* Dar acești simpatici, adesea talentați și cu mult haz, cîteodată geniali măscărici de circ sînt apariții foarte familiare, pe la bîlciuri, iar spectatorii, aparținînd maselor populare celor mai largi, le-au spus *clovni*. Să notăm, în treacăt, că uzul general poate impune într-o limbă chiar o formă greșită. Greșeala, consolidată prin trecerea timpului și prin extinderea ei, se încadrează în regulă. A o „corecta" nu are nici un sens. Nici din această constatare nu trebuie să conchidem că e bine să manifestăm o atitudine pasivă și să ne lăsăm duși la vale de curentul erorilor. E corect să spunem : *complet* (nu : *complect), curaj* (nu : *coraj), blă* (nu : *bleu*, cum scriem, nici : *blio), corupție* (și nu : *conrupție)* etc. Ne vom feri, deci, atît de pronunții savante, cît și de rostiri

ce dovedesc lipsă de cultură. În limba franceză *bureau* se pronunță *büro* (biuro), *punaise — pünez*, noi însă rostim *birou* și *piuneză*. Pe de altă parte, e foarte urît a spune *pauperitate, odicolon*, chiar și *țiment* sau *țement*. Corect : *paupertate, apă de colonie* (franc. *eau de Cologne*, adică : apă, lichid parfumat fabricat, la început, în orașul german Köln = Colonia), *ciment*. Pentru a sublinia lipsa de cultură a multora dintre personajele sale (nu : *personagii*, după *cum nici pasagii*, ci *pasaje*), Caragiale le-a pus să rostească numeroase cuvinte stîlcite, cum le și rosteau în realitate categoriile respective de oameni : *catindat* (candidat), *dipotat* (deputat), *apropitar* (proprietar), *andrisant* (adresant), *ostroment* (instrument), *bagabont* (vagabond), *firurg* (chirurg), *vitrion* (vitriol), *asenție* (esență), *grandirop* (garderob), *cremenal* (criminal = pușcărie) etc., etc.

Sînt, în limba română, unele cuvinte cu forme duble. Înșirăm cîteva, subliniind forma literară, pe care o recomandăm : *bergamotă* = pergamută ; *beteală* = peteală ; *blacheu* = placheu etc., etc.

În pronunțarea cuvintelor, accentul are o însemnătate mai mare decît se crede îndeobște. Mutarea accentului poate duce la schimbarea sensului : *bugét* (în contabilitate) e una, iar *búget (búged)* e altceva (puhav, buhăit) ; *boi* are înțelesul de „trup, statură" (la fel se accentuează pluralul substantivului *bou) ; boí* = vopsi ; (a) *notá* — a face, a lua note ; *nóta* = semn muzical ; *acéle* = pronumele demonstrativ *aceea*, la plural ; *ácele* = pluralul substantivului *ac ; certă* = perfectul simplu al verbului *a certa ; cértă* — adjectiv, cu sensul de „sigură". Accentul de intonație marchează și diferența dintre forme gramaticale. *Sări* e imperativul, *sări*, perfectul simplu al verbului *a sări*.

Cei care spun *cerére* (petiție), în loc de *cérere*, uită că acest substantiv derivă din *a cere*, verb de conjugarea a treia, cu infinitivul lung : *cérere*. Ezitări apar și în accentuarea unor cuvinte ca : *butélie* (butelíe), *cadúc* (cáduc), *caractér* (carácter). Pronunția din paranteză e necorectă.

Ca și în alte chestiuni, nu am putut da aici decît cîteva exemple, din care să reiasă că nu putem fi indiferenți față de pronunțarea cuvintelor. Cînd avem îndoieli asupra unei forme, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* al Academiei ne stă la îndemînă. De altfel, în oricare dicționar al limbii române *(Dicționarul limbii române literare contemporane, Dicționarul limbii române moderne, Dicționar enciclopedic român, Mic dicționar enciclopedic român)*, cuvintele nu numai că apar în forma lor corectă, dar poartă pe vocala accentuată semnul pe care în scrierea obișnuită nu-l punem.

Nu putem sfîrși această pagină, fără a menționa și pronunțarea numelor proprii străine. Intensele schimburi culturale, numeroasele traduceri din literatura universală care apar astăzi, preocupările de politică externă ale fiecăruia dintre noi, atît de vii datorită atitudinii și activității noastre de cetățeni ai unui stat socialist, ne pun adesea în situația de a pronunța numele unor personalități marcante din lumea întreagă, ale unor eroi literari, actori de cinema, sportivi, orașe etc. Să nu ne justificăm : „nu pot să știu toate limbile pămîntului, ca să pronunț corect atîtea nume". Obligația pronunțării corecte nu ne privește, nici în acest caz, numai pe noi — facem impresie bună sau rea ; vorbim ca niște oameni culți sau nu — ci îi privește și pe cei din jurul nostru. Pronunțînd greșit un nume străin, popularizăm o greșeală ; pronunțîndu-l corect, îi ajutăm și pe alții. Și-atunci ce-i de făcut ? Urmărind emisiunile posturilor de radio și televiziune, să fim atenți cum pronunță oamenii de specialitate numele străine (ca și neologismele mai recente). Să deschidem *Dicționarul enciclopedic*, unde la respectivele nume se dă, în paranteză, și pronunția. Chiar și filmele ne pot ajuta în această privință ! La nevoie, să nu ne sfiim a întreba pe alții care știu. Cu un mic efort, repetînd de cîteva ori pentru noi înșine forma auzită, ne-o însușim. Iată doar cîteva exemple de nume străine însoțite

de pronunțarea lor : *Byron* (bairən), *Bruxelles* (Briusel), *Cervantes* (Servantes), *Gigli* (Gili).

Pentru întreg capitolul despre vocabular, pe care-l încheiem aici, amintita lucrare a lui Alexandru Graur, *„Capcanele" limbii române*, poate fi consultată cu cel mai mare folos. Cu acest prilej, țin să atrag atenția că astfel de lucrări despre limbă, ca și dicționarele de orice fel nu trebuie să lipsească din biblioteca nimănui. Problemele de limbă ne interesează pe toți, nu numai pe specialiști.

3.

DEPRINDEREA DE A EXPRIMA CORECT ŞI SUGESTIV CEEA CE AI DE SPUS

Gramatica nu admite indulgenţe !

— Aveţi măsline ? îl întreb pe vînzătorul de la „Alimentara".

— Este ! îmi răspunde el şi surîde semnificativ.

Înţeleg că tînărul vînzător, îmbrăcat într-un halat alb, imaculat şi apretat, desigur absolvent al unei şcoli profesionale de specialitate, face o aluzie glumeaţă la modul de a vorbi al băcanilor de altădată.

Ştiinţa de carte, devenită astăzi bun obştesc, micşorează de la o zi la alta aria greşelilor gramaticale. Cu atît mai mult lupta trebuie dusă mai departe. O gramatică a limbii române, dacă nu cea mare (în două volume), scoasă de Academie, cel puţin una mai modestă — un manual şcolar — păstrată alături de dicţionar, ne oferă o armă eficace în această luptă. Cu voia dumneavoastră, vom trece totuşi în revistă cîteva probleme, unele de amănunt, privind ştiinţa vorbirii şi scrierii corecte.

De altfel, problemele de gramatică ne-au preocupat şi în alte părţi ale expunerii noastre. Aici ne vom referi la cîteva chestiuni de morfologie (modificarea formei cuvintelor) şi de sintaxă (studiul propoziţiei şi al frazei) spre care ne îndreaptă atenţia unele greşeli destul de frecvente. O observaţie de ordin general : întrucît forma cea mai îngrijită a limbii este limba literară, gramatica, fără a neglija formele şi construcţiile populare, are în vedere limba literară, din studiul căreia îşi extrage normele. A

vorbi și a scrie corect, gramatical, românește e totuna cu a folosi bine limba literară. Un vechi dicton, extras din opera poetului latin Horațiu*, spune : „*Grammatici certant*", adică gramaticii, filologii discută, polemizează. Ciocnirea de opinii asigură progresul științelor. Specialiștii au chiar datoria să-și susțină părerea și să-și combată colegii, dacă au argumente. Cînd însă, după dezbateri, s-a stabilit o regulă, aceasta trebuie respectată de toată lumea. În ceea ce ne privește, nu putem introduce inovații gramaticale. Normele gramaticale sînt obligatorii. Gramatica nu admite indulgențe ! Cine nu vorbește și nu scrie corect, adică *gramatical*, riscă să-și micșoreze, cîteodată chiar să anuleze, posibilitatea de înțelegere cu semenii săi. Limba e un mijloc de comunicare între oameni, ea a apărut și a progresat în legătură indisolubilă cu gîndirea. În procesul muncii, oamenii și-au dezvoltat gîndirea și, totodată, acest „înveliș material" al gîndirii, care e limba. Nu numai cînd vorbim și cînd scriem, ci și cînd recurgem la cuvinte îmbinate în propoziții și fraze. Despre ceea ce nu știm, sau nu știm bine, nu putem nici vorbi, nici scrie. Bîlbîiala confuză, alcătuită din fraze greșite, neterminate, a unui școlar leneș constituie un semn sigur al neștiinței. Cine „cunoaște problema" îndeplinește prima condiție pentru a se exprima cursiv și corect. A vorbi „logic" și corect înseamnă a gîndi la fel, și invers.

Limba trebuie privită în unitatea ei, în cadrul căreia vocabularul și gramatica sînt legate între ele. Cine, de exemplu, cunoaște cîteva mii de cuvinte franceze, nu și gramatica franceză (declinarea, conjugarea, construcția frazelor etc., etc.), nu poate „comunica" nimic în această limbă, prin simpla alăturare a cuvintelor în forma lor din dicționar. „Funcțiunea de comunicare a limbii nu se

---

* *Quintus Horatius Flaccus* (65—8 î.e.n.) — celebru poet latin, autor al *Artei poetice* și al unui mare număr de ode, epistole și satire.

cu formele de plural articulat — *Bucureștii, Iașii* —, limba și fraze sau cel puțin prin transformarea unor cuvinte în propoziții cu ajutorul intonației predicative. Elementele vocabularului sînt deci îmbinate între ele datorită gramaticii (îmbinarea aparține sintaxei, dar se realizează și cu contribuția morfologiei), iar la construirea propozițiilor și a frazelor contribuie și intonația — element fonetic."*

Iată de ce trebuie să cunoaștem și să aplicăm toate regulile gramaticii.

Cîte ceva din morfologie...

În legătură cu substantivele, e bine de amintit că există nume care au o singură formă pentru ambele sexe, fie masculină *(uliu, elefant, liliac fluture, greier, struț* etc.), fie feminină *(focă, balenă, furnică, lăcustă, cămilă* etc.). Cei care spun : *peștoaică, elefantoaică, lăcustoi* greșesc. *(Lăcustoi* e un augmentativ : „lăcustă mare".) Pentru a indica sensul, se va folosi cuvîntul *mascul*, respectiv *femelă*. Alte substantive nu au formă de plural *(sare, sînge, linte, var, grîu etc.)*, altele de singular *(icre, șale, ochelari, itari, Carpați* etc.) Există, desigur, formele de plural : *săruri, grîne*, dar acestea au alt înțeles. Nu e corect să rostiți : „o icră", „nu-mi găsesc ochelarul", „și-a rupt itarul" etc. Gramaticile mai vechi treceau printre substantivele fără formă de singular și numele unor orașe : *București, Iași*. După ce a apărut primul număr din atît de populara gazetă *Informația Bucureștiului*, s-a iscat o discuție aprinsă în jurul titlului, considerat de unii ca necorect. Redacția și-a argumentat punctul de vedere, și titlul a rămas definitiv. De fapt, de multă vreme, paralel

* *Gramatica limbii române*, ed. a II-a revăzută și adăugită, vol. I, Editura Academiei R.S.R., București, 1966, p. 14.

cu formele de plural articulat — *Bucureştii, Iaşii* —, limba a atestat şi pe cele de singular articulat : *Bucureştiul, Iaşul,* Se spune, fără a avea deloc sentimentul unui dezacord între substantiv şi adjectiv: „frumosul nostru Bucureşti", „încîntătorul Galaţi". Aceasta, nu numai pentru că se subînţelege cuvîntul *oraş* (frumosul oraş Bucureşti), ci şi pentru că în vorbire numele de oraşe nu sînt simţite ca nişte plurale. Acum vreun secol, Ion Ghica, autorul *Scrisorilor către V. Alecsandri,* maestru al evocării Bucureştiului de altădată, îşi intitula un capitol din *Convorbiri economice : Bucureştii de acum o sută de ani,* dar altor capitole le punea titlul : *Bucureştiul la început, Bucureştiul industrial şi politic.* Pentru *Bucureşti* şi *Iaşi* formele de singular sînt moderne şi literare ; cele de plural, fără a fi greşite, sînt învechite.

Fiindcă discutăm despre numărul substantivelor, e locul să reamintim că există nume de lucruri şi de fiinţe cu mai multe forme de singular, respectiv de plural : *un grăunţe* sau *o grăunţă ; oaspe* sau *oaspete ; şcoli* sau *şcoale : boli* sau *boale ; roţi* sau *roate ; coale* sau *coli : chibrituri* şi *chibrite.* Ambele forme au acelaşi înţeles, dar, în cazul unora dintre dublete, doar o formă aparţine limbii literare. O vom folosi numai pe aceea : *şcoli, boli, roţi, coli, chibrituri.* Pentru alte substantive, formele de plural diferite au şi sensuri diferite : *capi, capete, capuri ; corni, cornuri, coarne ; ochi, ochiuri* etc. Oarecare dificultăţi prezintă formarea pluralului unor substantive compuse : *mic-burghez, liber-profesionist, proces-verbal, maşină-unealtă, condurul-doamnei, gură-cască, taie-frunză-la-cîini.* Pluralul cuvintelor de acest fel nu se poate forma după acelaşi tipic. Aplicînd regula acordului în gen şi număr dintre adjectiv şi substantiv, se spune adesea : *mică-burgheză mici-burghezi.* Uzul a stabilit însă altă formă, care nu ţine seamă de regula acordului. Anume, pluralul corect se obţine păstrînd neschimbată forma determinativului *mic* : *mic-burghezi, mic-burgheze* (pentru femininul singular :

mic-burgheză). La fel, în cazul cuvîntului *liber-profesionist : liber-profesionistă, liber-profesioniști, liber-profesioniste.* Prin deasa lor folosire, asemenea cuvinte, deși încă se scriu cu linie despărțitoare între formele componentei au devenit un tot și se supun flexiunii ca în întreg, așa cum se întîmplă cu unele cuvinte compuse mai vechi din limba noastră. Mai clar : adjectivul nu-și mai păstrează individualitatea, ca în expresia *mica (marea) burghezie.* În compunerea cuvîntului *proces-verbal* intră, de asemenea, un substantiv și un adjectiv. De astă dată amîndouă capătă forme de plural : *procese-verbale.* Într-o expresie ca *mașină-unealtă,* al doilea cuvînt nu se acordă cu primul decît în număr, nu și în caz, deoarece *unealtă* e o apoziție (atribut pus în cazul nominativ, indiferent de cazul termenului determinat). Se spune : *mașini-unelte,* dar *mașinilor-unelte* (la genitiv-dativ), nu *mașinilor-uneltelor.* Numele compuse ale unor flori *(condurul-doamnei, ochiul-boului, gura-leului, sîngele-voinicului, floarea-soarelui, regina-nopții)* fac parte din categoria substantivelor fără forme de plural. Putem admira o *alee de trandafiri,* dar nu și un lan de *florile-soarelui,* ci de *floarea-soarelui.* Nici expresii ca *gură-cască, taie-frunză-la-cîini,* chiar cînd denumesc mai mulți indivizi, nu capătă formă de plural : „niște *gură-cască*", „de-alde *taie-frunză-la-cîini*".

Rămînînd în domeniul cuvintelor compuse, e locul să discutăm puțin și despre felul cum se declină astfel de substantive. Aici vom distinge două categorii : cuvinte în care formele componente s-au contopit și altele în care aceste forme își păstrează încă o anumită independență. Exemple pentru prima categorie : *bunăstare, bunăvoință, clarobscur ;* pentru a doua : *bună-cuviință, bună-credință, rea-voință, floarea-soarelui.* Ortografic, relativa independență a formelor componente e marcată prin linioară. Cuvintele în care contopirea e absolută se declină ca un tot, mai exact, se declină substantivul, adjectivul rămînînd

neschimbat. La genitiv-dativ, ele au forma : *bunăstării* (nu : *buneistări*), *bunăvoinței* (nu : *buneivoințe*), *clar-obscurului* (nu : *claruluiobscur*). *Mic-burghez* și *liber-profesionist* fac la genitiv-dativ *mic-burghezului, mic-burghezilor ; liber-profesionistului, liber-profesioniștilor.* La celelalte cuvinte din exemplele de mai sus, cel care se supune flexiunii e adjectivul : *bunei-cuviințe, bunei-credințe, relei-voințe.* Cuvîntul se declină ca orice substantiv precedat de un adjectiv : *bunei mame.* Vom greși, deci, spunînd : „a călcat regulile *bună-cuviinței*". Să menționăm și greșeala celor ce rostesc : *rea-voitoare*, în loc de *răuvoitoare.* E limpede că, în cazul cuvîntului *răuvoitor*, ne referim la un *voitor de rău*, nu la un *voitor rău* sau la o *voitoare rea.*

Cuvinte compuse găsim și în toponimie (nume de locuri, ape, munți etc.) Cînd părțile componente sînt sudate, ele nu-și păstrează individualitatea morfologică. De exemplu : *Cîmpulung* face la genitiv-dativ : (străzile) *Cîmpulungului* (nu : *Cîmpuluilung*). Dacă însă numele de localitate, apă, formă de relief etc. este alcătuit tot dintr-un substantiv și un adjectiv, dar care nu s-au contopit, el se declină ca orice substantiv comun urmat de un adjectiv : *Baia Mare — Băii Mari ; Dealul Mare — Dealului Mare ; Marea Neagră — Mării Negre ; Crișul Repede — Crișului Repede.* La numele compuse din două substantive în cazul nominativ, se declină în general numai a doua parte : Tîrgul-Jiu — *Tîrgu-Jiului.* Cînd numele e format din două substantive legate prin prepoziția *de* sau dintr-un substantiv la nominativ și altul la genitiv, cel care se declină este primul : *Dealul Vrăbiilor — Dealului Vrăbiilor ; Gura Humorului — Gurii Humorului ; Curtea de Argeș — Curții de Argeș ; Baia de Aramă — Băii de Aramă.* Numele locuitorilor unui oraș sau ai unui sat (numele care arată originea locală) se formează în general din numele localității prin adăugarea sufixului *-ean (-ian)* : *București — bucureștean* (pl. *bucureșteni*) ; *Brașov — brașovean* (pl. *brașoveni*) ;

Cluj — clujean (pl. *clujeni*) ; *Sibiu — sibian* (pl. *sibieni*) etc. Aceeași regulă se aplică și în cazul multor nume de localități din alte țări : *Belgrad — belgrădean ; Leningrad — leningrădean* (pl. *leningrădeni*) ; *Veneția — venețian* (pl. *venețieni*) ; *Varșovia — varșovian* (pl. *varșovieni*). Alteori se adaugă sufixul *-ez* (ca la formarea numelui etnic : *China — chinez ; Franța — francez* etc.) ; *Marsilia — marsiliez* (pl. *marsiliezi*) ; *Berlin — berlinez* (pl. *berlinezi*) ; *London = Londra — londonez* (pl. *londonezi*) etc. Există și cazuri speciale : *Madrid — madrilen ; Moscova — moscovit* (pl. *moscoviți*) ; Sofia — *sofiot* etc. Dificultăți apar și cînd e vorba de localități din România. Locuitorii oraiului *Roman* se numesc *romașcani*. Aceste dificultăți sporesc cînd avem a face cu nume (de localități) compuse. Pe locuitorii orașului *Cîmpulung* îi numim *cîmpulungeni*, pe cei din *Baia Mare — băimăreni*, pe cei din *Rîmnicu-Vîlcea — vîlceni*. Trebuie deci să fim atenți și să aflăm care e forma întrebuințată în mod obișnuit. Altminteri, putem păți ca acel orator care, vorbind într-o sală din *Rîmnicu Sărat*, și-a început cuvîntarea astfel : „Dragi rîmniceni sărați și rîmnicence sărate...“ Cel mai simplu mijloc de a ieși din încurcătură constă în a spune : „locuitori din...“ sau „locuitori din orașul (satul) cutare“.

Forma de genitiv-dativ singular articulat la unele substantive feminine reprezintă pentru multă lume un obstacol în calea vorbirii corecte. De cîte ori nu auzi : „de dragul mamii“, „picioarele mesii“, „culoarea feții“ și, dimpotrivă, „lumina lunei“, „vîrful limbei“, „arșița verei“. Toate aceste substantive și multe altele au aceeași terminație la nominativ singular, *-ă : mamă, masă, față, lună, limbă, vară*. Cum să le declinăm corect la forma articulată ? Trebuie să ne gîndim la forma neatriculată de genitiv-dativ a substantivului respectiv. Dacă la forma nearticulată de genitiv-dativ substantivul are terminația *-e*, genitiv-dativul singular articulat se formează păstrînd aceeași vocală ; dacă are terminația *i*, acest *i* apare și la

genitiv-dativ singular articulat. *Mamă, masă, față* au următoarele forme nearticulate : *unei mame, unei mese, unei fețe.* Deci vom pronunța : *mamei, mesei, feței.* Dimpotrivă, vom spune : *lunii, limbii verii,* fiindcă formele de genitiv-dativ singular nearticulat sînt : *unei luni, unei limbi, unei veri.*

Numele proprii de bărbați *(Gheorghe, Vasile, Ilie, Ion)* se declină la genitiv-dativ cu articolul lui : „cartea *lui Gheorghe*". Stabilind un paralelism greșit, în vorbirea uzuală se spune adesea: („lui Ana"), („lu' Ana"), „lui Maria", „cartea lui Ioana". Să nu uităm că, spre deosebire de numele bărbătești, cele feminine se declină cu articol enclitic (articolul pus la sfîrșit) : *„Anei", „Mariei", „Ioanei",* „i-am dat *Ecaterinei* o carte", „ochii *Lucreției* sînt albaștri". Excepție fac numele femeiești cu terminație masculină : *Catrinel, Irinel* („lui Catrinel", „lui Irinel"), precum și cele străine : *Suzi, Yvonne, Șari, Lili, Marie-Jeanne.* Acestea din urmă nu pot fi supuse flexiunii normale, deci nu admit articolul enclitic (corect : „lui Suzi", „lui Yvonne", „lui Șari" etc.). Dintre aceste nume, unele se pot totuși declina la fel cu cele românești : *Yvonnei", Marie-Jeannei"* etc, fiindcă circulă și în forme românizate : *Ivona, Marijeana.*

Un copil, necăjit de tovarășul său de joacă, îl amenință : „Te spun lu' (la) mama" ; altul se laudă : „Haina lu' tata e mai frumoasă". Obișnuiți-i să folosească formele corecte de genitiv-dativ : „Te spun *mamei" ;* „Haina *tatei* e mai frumoasă".

Dintre chestiunile care ne-ar interesa în legătură cu adjectivul, ne vom referi mai întîi la formarea unor plurale. Se spune : *cheli* și *chei, sătuli* și *sătui.* Ambele forme sînt corecte, însă limba literară și-a însușit-o pe cea de-a doua: „oamenii chei", „toți erau sătui". Nu același lucru s-a întîmplat cu alte adjective asemănătoare : *fudul, credul* etc. *Fudui,* în loc de *fuduli,* e greșit. Nu trebuie folosite nici forme de plural, altminteri foarte răspîndite, ca *surji, cruji* (corect : *surzi, cruzi).*

Toată lumea știe că adjectivul se acordă în gen și număr cu substantivul : „copac înalt", „casă înaltă" ; „copaci înalți", „case înalte". Ce se întîmplă, însă, cînd adjectivul se referă la mai multe substantive de genuri diferite ? Adjectivul se poate acorda fie cu amîndouă, fie numai cu ultimul dintre substantive : „Statul asigură studenților merituoși cămin și masă gratuite" sau : „cămin și masă gratuită". Cînd substantivele sînt, respectiv, de genul masculin și feminin, adjectivul se folosește la plural masculin: „un bărbat și o femeie înalți". Cînd ambele substantive sînt la plural, adjectivul ia forma de plural, dar genul celui mai apropiat dintre substantive : „bărbații și femeile înalte". În sfîrșit, cînd, dintre cele două substantive, unul este la plural, adjectivul se acordă în gen cu acesta : „trandafirii și laleaua, albi ca zăpada", „lalelele și trandafirul, albe ca zăpada".

Cît este de necesar să cunoaștem exact sensul cuvintelor se vădește și în problema formării gradelor de comparație la adjective. „Mai inferior", „cel mai superior", „cel mai principal", „cel mai optim" sînt expresii auzite, din păcate, destul de des. De ce sînt greșite ? Pentru că adjectivele *inferior, superior, optim* sînt ele însele, la origine, niște comparative sau superlative. În limba latină, *inferior,* comparativul lui *inferus,* înseamnă „mai de jos" ; *superior,* comparativul lui *superus,* are sensul de „mai de sus" ; *optimus,* superlativul lui *bonus,* exprimă ideea de „cel mai bun". „De o calitate mai inferioară" (sau : „mai superioară"), „condițiile cele mai optime" sînt expresii pleonastice. Ne vom feri să folosim la comparativ sau superlativ și acele adjective care exprimă în sens absolut o însușire : *splendid, sublim, perfect, desăvîrșit, principal, unic, complet.* Dacă apreciem că un lucru e „perfect", adică „desăvîrșit", acest lucru are toate calitățile ce se cer ; el nu poate fi nici „mai perfect", nici „cel mai perfect", între altele, tot „perfecte".

Să ne oprim cîteva clipe și la pronume. Mai întîi, iată un cuvînt care face multora pocinogul : *pronumele de întărire*. Fiindcă uită că și acest pronume are forme diferite pentru persoane, număr și gen, cîte un bărbat pronunță hotărît : „eu însămi", cîte o femeie : „eu însumi", și unul și cealaltă : „eu însuși", „tu însuși", „noi înșiși", „ele înșiși". Femeile mai spun : „noi înșine", „nouă înșine". Amintiți-vă formele corecte și nu le mai uitați : pentru masculin : (eu) *însumi*, (mie) *însumi*, (tu) *însuți*, (el) *însuși*, (noi) *înșine*, (voi) *înșivă*. (ei) *înșiși* ; pentru feminin : (eu) *însămi*, (mie) *însumi*, (mie) *însumi*, (tu) *însuți*, (el) *însuși*, (noi) *înșine*, (ele) *înseși*, *însele*. Unele necazuri ne mai fac pronumele posesive și cele demonstrative : *al meu (a mea)*, *al tău* etc. ; *acesta*, *acela*, *celălalt* etc. Așezate lîngă un substantiv, aceste cuvinte au valoare adjectivală și, ca atare, se acordă în caz cu substantivul determinat. De aceea, greșiți cînd spuneți : „M-am adresat unei prietene a mea", „Mi-a plăcut pălăria unei prietene ale mele", „Ochii omului acesta", „Părul tînărului acela", „I-am dat omului acesta o carte", „Spune-i tînărului acela", „Spune-i băiatului celălalt". Adjectivul posesiv și demonstrativ trebuie pus în cazul substantivului. Deci, corect : „M-am adresat unei prietene a mele", „Mi-a plăcut pălăria unei prietene a mele", „Ochii omului acestuia", „Părul tînărului aceluia", „I-am dat omului acestuia o carte", „Spune-i tînărului aceluia", „Spune-i băiatului celuilalt". (Înrudit ca formă și ca înțeles cu pronumele demonstrativ *acel*, *acea*, articolul demonstrativ sau adjectival *cel*, *cea* urmează aceeași regulă. Deci : „cartea băiatului celui mai harnic".) Pronumele relativ *care* se acordă în gen și număr cu substantivul căruia îi ține locul, astfel că sînt necorecte construcții ca : „Am trecut printr-un sat mare, a cărei frumusețe m-a încîntat", „Grădina cu pomi fructiferi, al cărui gard e acoperit cu iederă, mi s-a părut un rai". Construcțiile corecte : „Am trecut printr-un sat mare, a cărui frumusețe m-a încîntat". „Grădina cu pomi fructiferi, al cărei gard e acoperit cu

iederă, mi s-a părut un rai". Tot necorecte sînt şi construcţiile : „Iată omul care i-am dat o carte", „Iată omul care l-ai chemat", „Mi-a plăcut filmul care l-am văzut ieri". Construcţiile corecte : „Iată omul căruia i-am dat o carte", „Iată omul pe care l-ai chemat", „Mi-a plăcut filmul pe care l-am văzut ieri".

Numeralul ne obligă să reamintim cele spuse mai înainte despre vulgaritatea şi falsa distincţie a vorbirii. *Unsprezece, unşpe, doişpe, cinşpe, optăsprezece şi optusprezece, nouăşpe, douăştrei* sînt formule foarte mult întrebuinţate, dar pe care e bine să le ocolim, ca şi pe acelea care sună savant : *patrusprezece, şasesprezece, şasezeci. Unsprezece, nouăsprezece, douăzeci şi trei, paisprezece, şaisprezece, şaizeci* sînt formele pe care le recomandă gramatica.

Cîteva cuvinte şi despre numeralul ordinal. Cum e corect ? „Clasa întîi" sau „clasa întîia" ? Aici, gramatica tradiţională ne atrage atenţia că numeralul ordinal (care arată ordinea unor fiinţe sau obiecte) este : *întîi*, pentru amîndouă genurile. Dar, ca şi adjectivele, acest numeral se articulează cînd se află înaintea substantivului : *volumul întîi* şi *cartea întîi ; întîiul volum* şi *întîia carte*. Faptul că, într-o anumită situaţie, acest numeral capătă articol şi, totodată, analogia cu *a doua, a treia* etc. determină o răspîndire tot mai largă a formei *întîia*. Fără substantiv, forma aceasta e absolut corectă : „*Întîia* şi *a doua* mi s-au părut uşoare". Chiar şi cînd se află în urma unui substantiv, forma *întîia* nu mai poate fi considerată propriu-zis o greşeală. În limba română, tendinţa de a se folosi numeralul cardinal în locul celui ordinal e foarte viguroasă : „anul o mie nouă sute şaizeci şi patru" (şi nu : „anul al o mielea..."), „pagina o sută cincizeci" (şi nu : „pagina a o sută cincizecea..."), „paragraful cincizeci al legii..." (şi nu : „paragraful al cincizecilea"), „capitolul doi al romanului". Totuşi, vom evita expresii ca : „sala doua", „clasa treia", în

care lipsa articolului posesiv *a (a doua, a treia)* nu e permisă.

„Scri-mi", „scriți-ne", „de ce nu-mi scriți ?, „a tace", „trebuiam să-i spun", „vom trebui să începem", iată numai cîteva greșeli care apar în folosirea unor verbe. Expresii necorecte ca : „scri-mi" și „a tace din gură" provin din faptul că se uită cărei conjugări îi aparțin verbele respective. Verbul *a scrie* este de conjugarea a treia : *a scrie — scriere*. Formele corecte sînt : *„scrie-mi", „scrieți-ne", „de* ce nu-mi *scrieți". A tăcea — tăcere* aparține conjugării a doua, așa că vom spune : „a tăcea din gură". Verbul *a trebui* este unipersonal, adică nu-și schimbă forma după persoane. Indiferent că vorbește o persoană sau că vorbesc mai multe, indiferent că avem a face cu persoana întîi sau a treia, forma verbului *a trebui* rămîne aceeași, mai exact se conjugă numai la persoana a treia : „trebuie să scriu" (eu), „trebuie să scrie" (el), „trebuie să scriem" (noi), trebuie să scrieți" (voi), „trebuia să scriu" (eu) „trebuia să scrieți" (voi), „va trebui să scriu" (eu), „vor trebui să scrie" (ei). Formele „trebuiesc" (eu), „trebuiești" (tu), „trebuiește" (el), „trebuim" (noi), „trebuiți" (voi), „trebuiesc" (ei) e bine să nu fie întrebuințate. Gramatica admite, însă, forma, „trebuiască" la conjunctiv : „să trebuiască", preferabilă formei „să trebuie".

Cu speranța că încă nu v-ați pierdut răbdarea, să încheiem această trecere în revistă a unor probleme de morfologie cu cîteva observații asupra prepozițiilor.

Cuvinte ajutătoare, de legătură, prepozițiile nu au înțeles independent. Poate tocmai de aceea, „filologii" amatori le aduc uneori în discuție, propunînd interpretări și inovații nejustificate. Unii afirmă că e absurd să spunem „un bidon de lapte", „cît păr în cap" etc., fiindcă bidonul e de tablă, nu de lapte, avem păr pe cap, nu în cap... Cei care discută astfel uită că prepozițiile au funcții multiple și variate.

De arată, între altele, și materialul din care e confecționat un obiect („pălărie *de* pîslă"), și conținutul unui vas („un pahar *de* sirop"), și autorul unei lucrări („o poezie *de* Eminescu"), și ființa sau lucrul care ne provoacă un sentiment („mi-e frică *de* lup") etc. Iată de ce greșesc aceia care consideră că în loc de : „un pahar de apă" trebuie spus : „un pahar cu apă", fiindcă paharul e plin cu apă, nu confecționat din apă. Acest argument nu convinge. Dacă totuși începe să se spună mereu mai des „un pahar cu apă" (piesa lui Eugène Scribe : *Paharul cu apă*), aceasta se datorește unui alt raționament, mai vrednic de luat în considerare. Paharul de apă are o anumită formă și mărime, dar poate fi umplut cu vin, ceai etc. Propoziția : „Am șase pahare de apă" nu e, într-adevăr, destul de clară. Se poate înțelege că am șase pahare din cele cu care se bea apă sau am șase pahare pline cu apă. În acest caz, înlocuirea lui *de* prin *cu* aduce mai multă precizie. Prepoziția *cu* indică (nu, însă, întotdeauna !) conținutul. De aceea, umblînd pe un teren mocirlos, ne putem umple *de noroi*, nu *cu* noroi. O găleată poate fi plină *de* var (mînjită pe dinafară) și plină *cu* var. În legătură cu *de* și *cu*, să amintim și expresiile necorecte, penibile : „sufăr cu stomacul, cu ficatul", în loc de : „sufăr de stomac, de ficat". În sfîrșit, trebuie să notăm că în unele construcții tendința este de a se înlocui prepoziția *de* cu *din* : produse *de* carne — produse *din* carne. Explicația stă în faptul că substantivul *produse* (ca și : *fabricat, extras* etc.) pare a fi participiul unui verb, astfel că „*de* carne" ar arăta ceva ce e produs de către carne.

Prepoziția *din* are, de asemenea, mai multe întrebuințări. Astfel, arată locul din interiorul căruia se face o lucrare („am scos mobila din casă", „l-am strigat din casă"), dar și obiectul cu care se execută o acțiune („cînt din nai", „dă din picioare"). Cine ar vrea să înlocuim expresia „cînt din gură" prin „cînt cu gura" nu ar ține seama de ceea ce limba a stabilit demult. E corect să se spună și : „un pasaj

din Creangă", fiindcă se subînțelege : din „opera" lui Creangă.

Nu avem nici un motiv să înlocuim prepoziția *în* cu *pe* într-o expresie ca : „am pus pălăria în cuier" (sau : „în cap"), cu : „am pus pălăria pe cuier" (sau : „pe cap"). E adevărat, pălăria nu e vîrîtă în cuier, nici în cap, dar prepoziția *în* nu indică numai introducerea unui obiect în altul. Se spune „cu căciula în cap", dar „cu musca pe căciulă".

Prepozițiile *după* și *de pe* sînt confundate de multe ori în vorbirea uzuală, deși au sensuri cu totul diferite. *După* înseamnă așezarea înapoia unui lucru, iar *de pe*, așezarea pe ceva. „După dulap" = înapoia, în spatele dulapului ; „cartea de pe dulap" — cartea ce se află pe dulap. „Dă-mi cartea după dulap" e un fel greșit de exprimare, fiindcă textual ar însemna : „dă-mi cartea de după dulap" sau „mie, care mă aflu înapoia dulapului". Cu sentimentul acestei greșeli, unii actori din trecut credeau că o pot evita cu un fals-corect și fals-distins, de fapt comic *dupe* : „Ia spada dupe masă, conte !" O dată confuzia produsă, se mai zicea uneori pe scenă și : „Vino dupe mine, tinere !"

Este necorectă (și urîtă !) folosirea conjuncțiilor *ca să*, *că să*, *pentru ca să* și *căci* în loc de *să* și de *că* : „I-am spus ca să vină la masă", „I-am spus că să nu mai facă zgomot", „Pot pentru ca să te întreb ?", „Aflați despre mine căci m-am însurat". În primele trei fraze, trebuie folosită conjuncția *să*, în ultima, *că*.

...Și din sintaxă

Vom reține din sintaxă, deocamdată, numai cîteva probleme privitoare la părțile de propoziție. Să începem reîntorcîndu-ne la gluma vînzătorului de la „Alimentara" : „Este măsline !" Va trebui să mai treacă, probabil, mult timp, pînă cînd să eliminăm din vorbirea unor cercuri destul de largi un asemenea dezacord dintre nu-

mărul subiectului și cel al predicatului. „Acasă, băieții ? întreabă cineva pe gazdă. „E acasă toți", sună răspunsul. Această greșeală ne zgîrie atît de rău urechea, încît eforturile de a o înlătura, complet și pentru totdeauna, trebuie să fie cît mai susținute. Dezacorduri supărătoare sînt și următoarele : „Ion și Ana *s-a dus* la cinema" (corect : *„s-au dus"*), „Eu și Gheorghe *mă duc* la cinema" (corect : *„ne ducem"*), „Trandafirul și floarea de liliac *s-a scuturat*" (corect : *„s-au scuturat"*). O greșeală în sens invers fac cei care rostesc sau scriu, adresîndu-se unei singure persoane, astfel : „Dumneavoastră *sînteți rugați* să..." Și atunci cînd ne adresăm unei singure persoane, pronumele de politețe *dumneavoastră* cere, într-adevăr, pluralul verbului *a fi*, dar nu și pluralul participiului. Deci : „Dumneavoastră *sînteți rugat* să..."

Puțin mai complicată pare problema acordului numelui predicativ (adjectiv sau participiu) cu subiectul multiplu. Cînd subiectul multiplu e alcătuit din nume de ființe de genuri diferite, adjectivul-nume predicativ ia forma de masculin plural : „colegul Gheorghe și colega Ana sînt cei mai harnici dintre noi", „colegii și colegele noastre de muncă sînt harnici", „Colegele și colegii noștri sînt harnici". Acum citiți cu atenție următoarele propoziții : „Trotuarul și strada sînt ude", „Peretele și coloana sînt albe", „Pereții și coloana sînt albe", „Coloana și pereții sînt albi", „Pereții și coloanele sînt albe", „Sacul și coșul sînt umplute", „Sacii și coșul sînt umpluți", „Coșul și sacii sînt umpluți", „Sacii și coșurile sînt umplute", „Coșurile și sacii sînt umpluți". Acéste propoziții ilustrează regula acordului dintre numele predicativ și subiectul multiplu format din substantive nume de lucruri : — cu substantive de genul neutru și feminin, numele predicativ ia forma de feminin plural (identică aceleia de neutru) ; — cu substantive de genul masculin și feminin, ia forma de feminin plural, cînd substantivul masculin e la singular ; — cînd substantivul masculin e la plural, predicatul se

acordă cu substantivul cel mai apropiat ; — cu substantive de genul masculin şi neutru, numele predicativ stă la neutru, cînd substantivul masculin e la singular ; cînd substantivul masculin e la plural, iar cel neutru la singular, numele predicativ se pune la masculin plural ; cînd şi substantivul masculin şi cel neutru sînt la plural, numele predicativ se acordă cu substantivul cel mai apropiat. În privinţa acordului dintre subiect şi predicat, trebuie să spun că, uneori, gramatica face totuşi concesii, în favoarea logicii : „Se vedeau venind o mulţime de soldaţi". Verbul a căpătat forma de plural, deşi subiectul e un substantiv la numărul singular : *o mulţime*. Aceasta, deoarece propoziţia noastră are şi un subiect logic, substantivul la numărul plural *soldaţi*. De aici reiese că predicatul se poate acorda nu numai cu subiectul gramatical, ci şi cu cel logic.

Unii, foarte convinşi că respectă regula acordului dintre subiect şi predicat, rostesc şi scriu : „în ceea ce privesc propunerile", „ce-s cu lucrurile acestea ?" Ambele construcţii sînt greşite, fiindcă acordul s-a făcut nu cu subiectul, ci cu complementul. Corect : „în ceea ce priveşte propunerile" (ca şi : „în ceea ce priveşte propunerea"), „ce-i cu lucrurile acestea ?" (ca şi : „ce-i cu lucrul acesta ?").

Pasajul despre acordul adjectivului cu substantivul determinat ne scuteşte de o revenire, aici, asupra atributului adjectival. Totuşi, o completare se impune. Evocînd o zi petrecută pe litoral, cineva scrie : „Întinderea nesfîrşită a mării agitată de furtună m-a impresionat mult". Pe cine determină atributul adjectival *agitată* ? Fiind la cazul nominativ, nu poate determina decît subiectul *întinderea*. Dar cel care a scris propoziţia voia să spună că nu *întinderea*, ci *marea* era *agitată*. Noi am înţeles altceva, deoarece el a făcut o greşeală, uitînd că atributul adjectival se acordă în caz cu substantivul determinat. Acest substantiv este *mării*, la genitiv. Atributul trebuia pus tot la genitiv : *mării agitate*. Să reluăm propoziţia într-o altă formu-

lare : „Întinderea nesfîrșită a mării, pînă ieri agitată de furtună, părea acum o oglindă de argint". De data aceasta, atributul *agitată* aflîndu-se mai departe de substantivul determinat, de care e despărțit prin intercalarea „pînă ieri", legătura cauzală a slăbit, astfel că nu se mai poate vorbi de o greșeală propriu-zisă.

După cum se vede, însăși poziția unui cuvînt în propoziție (respectiv, a unei propoziții în frază) are importanță în aplicarea unei reguli. Se știe, de altfel, că sintaxa (și stilistica) dedică un capitol special ordinii cuvintelor și a propozițiilor — topica.

Anunț în vitrina unei cizmării : „Sandale pentru *copii din material plastic*".

O propoziție desprinsă dintr-o povestire : „Ion purta pe cap o căciulă *roasă de oaie*".

Propoziții extrase dintr-un articol : „*Nivelul* de cultură *al poporului* din țara noastră se află în continuă creștere" ; „*Canalul* de aducțiune *al apei* a fost terminat".

Avize aninate într-o fabrică de sifoane : „Nu răspundem de sifoanele domnilor *clienți care fac explozie*" ; „Nu trimiteți sifoanele *la umplut cu copii*".

Dintr-un articol publicat în cadrul rubricii „Sfatul medicului" : „Să izoleze copilul *accidentat de ceilalți* copii bolnavi".

Text înscris pe banderola romanului *Cei trei mușchetari* : „O capodoperă a literaturii de aventuri, elogiu al eroismului și al prieteniei care *învinge* orice piedică".

Vă asigur că toate propozițiile și frazele citate sînt autentice ! Autorii lor au obținut efecte umoristice involuntare, fie pentru că au uitat de topică, fie pentru că n-au ținut seamă de unele reguli gramaticale.

Evident, cooperativa de cizmărie nu confecționează sandale pentru... inexistenții „copii din material plastic", ci sandale din material plastic pentru copii. Căciula lui Ion nu era „roasă de oaie", ci o banală „căciulă de oaie,

roasă". Cei care spun sau scriu : „Nivelul de cultură al poporului" și „Canalul de aducțiune al apei" nu bagă de seamă că atributele : „poporului" și „apei" se referă la „cultură", nu la „nivelul", respectiv la „aducțiune", nu la „canalul". Stăpîni pe firul gramatical și logic, ei ar spune : „Nivelul de cultură a poporului", „Canalul de aducțiune a apei".

Cel care umple sifoanele nu se teme că vreunul dintre clienți ar putea... să facă explozie, deși se mai întîmplă cîteodată și așa ceva clienților prea nervoși ! De asemenea, nimeni nu-i trimite la umplut pe copii. Aceștia „se umplu" ei singuri, în drum spre casă, golind pe sfert sifoanele ! Topica stabilește că, într-o propoziție care are și complement direct, și complement indirect, complementul direct ocupă, de obicei, locul întîi. Deci „Nu trimiteți copiii cu sifoane la umplut". Dar responsabilul fabricii de sifoane a folosit altă construcție, cu două complemente indirecte. Ar fi evitat, oricum, greșeala hazlie, dacă era atent la sens. Chiar cînd e la un mod nepersonal, verbul poate avea un complement, astfel că vorbele *cu copii* par a fi complementul verbului *umplut*. La fel se întîmplă în propoziția despre copilul accidentat, în care exprimarea necorectă lasă să se înțeleagă că acest copil a fost accidentat de ceilalți. Corect trebuie spus : „Să izoleze de ceilalți copii copilul accidentat".

Textul de pe banderola romanului *Cei trei mușchetari* pierde firul gramatical prin neglijarea faptului că predicatul unei propoziții relative care se referă la mai multe substantive trebuie pus la plural. Așadar : „elogiu al eroismului și al prieteniei care învinge orice piedică".

Iată, deci, ce gafe se pot face din neatenție. Dar mai sînt și altele, printre care cele numite *lapsus lingùae* și *lapsus calami*. În limba latină, *lapsus* înseamnă între altele, „greșeală", *lingua* (genitiv : *linguae*) — „limbă", iar *calamus* (genitiv : *calami* — „condei de scris". Un vecin de apartament, de obicei cam grăbit și neatent cînd

vorbește, mi-a atras atenția că : „s-a stricat ușa clanței de la intrare". Același, văzîndu-mă că ies cu un geamantan, m-a întrebat dacă „mă duc la tren, să plec undeva cu gara". Acestea sînt exemple de *lapsus linguae*. Cînd apare în scris, o asemenea greșeală se numește *lapsus calami*. (*Lapsus* se mai numește și uitarea, în timp ce vorbim, a unui cuvînt oarecare, a unui nume propriu.)

Dacă Teseu ar fi scăpat din mînă firul Ariadnei...

Legendarul erou grec Teseu, vînjos și cutezător ca și Hercule, nu s-ar fi putut bizui numai pe marea lui putere, ca să iasă cu bine din încercarea de a învinge și ucide minotaurul. Monstrul, jumătate om și jumătate taur, care se hrănea, ca zmeii din basmele noastre, cu carne de om, locuia în faimosul labirint, cu încăperile lui atît de numeroase și atît de întortocheate. Mulți îndrăzneți au pătruns în acest sălaș, dar nu au mai găsit drumul de întoarcere. Teseu nu numai că a doborît monstrul, dar a putut să iasă din nou la lumină, datorită ajutorului primit din partea frumoasei Ariadna, care se îndrăgostise de el. Trecînd dintr-o încăpere în alta a labirintului, eroul a desfășurat ghemul dăruit de Ariadna, apoi, urmînd firul, a regăsit ușa pe care intrase. Dacă ar fi scăpat din mînă firul...

Așa cum s-a văzut și din cele de mai sus, cunoașterea regulilor gramaticale e un indispensabil fir al Ariadnei. Pentru alte exemplificări din domeniul sintaxei, să ne adresăm acum unui maestru al umorului și satirei : I.L. Caragiale. Foarte atent la felul de a vorbi și de a scrie al unor anumite categorii de oameni, marele scriitor ne dă lecții convingătoare de gramatică și de logică, oferindu-ne o bogată antologie — dacă se poate spune astfel — de încălcări ale regulilor exprimării corecte. În *Proces-verbal*, un comisar de poliție redactează astfel actul refe-

ritor la conflictul dintre un proprietar și chiriașă : „Considerînd că domnișoara Lucreția Ionescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, cînd se știa că are domiciliu, neașteptîndu-se nicidecum, căci nu a avut măcar cea mai mică somațiune iar biletul de închiriat a fost pus ilegal și de aceea nu i-a dat nici o importanță, crezînd că este numai o glumă fiindcă datoria de 22 de franci nu intră în socoteala chiriei pentru că este bani împrumutați din mînă, fiind prin urmare altă chestiune, și soba nu se putea strica, fiindcă a fost vară, și astfel nu voiește a evacua, deși sus-zisul proprietar i-a dat mobilele afară oprindu-i amanet un șifonel cu oglindă șlifuită în valoare de una sută douăzeci de lei și o lampă sistem cu două fitiluri de porțolan cu abajur pentru suma de 18 lei, contestînd patru care pretinde proprietarul iar dînsul susține".

Fraza aceasta haotică îți taie respirația, nu numai pentru că nu are semnele de punctuație necesare, dar și pentru că autorul procesului-verbal, încurcîndu-se el însuși în înșirarea ideilor, intercalează o serie de incidente eliptice, adică propoziții incomplete, astfel că, pînă la urmă, pare a nu mai ști nici el de unde a plecat și unde vrea să ajungă. Compunînd asemenea fraze, Caragiale satirizează, prin imitație, stilul agramat al administrației de odinioară. Schița *Proces-verbal* are, ca și alte opere ale marelui scriitor, valoarea unui document despre vremuri apuse pentru totdeauna. Dacă am transcris totuși aici o frază din acest document, am făcut-o fiindcă pe marginea fragmentului respectiv se pot trage unele concluzii mereu folositoare, și anume :

Atenție la construcția frazelor ! Nu vă aventurați în desfășurarea unor fraze prea lungi, deoarece vă pîndește pericolul de a pierde șirul și firul.

Indiferent de lungimea ei, o frază nu are nici un înțeles, dacă uiți să duci pînă la capăt propoziția princi-

pală *. Propozițiile secundare intercalate (incidentale), care au rolul de a lămuri părți ale propoziției principale și ale altor propoziții, devin un balast și, în loc să limpezească ideea, o sufocă, atunci cînd principala rămîne fără predicat sau fără subiect, ori, în sfîrșit, fără o parte secundară necesară.

Nu introduceți într-o frază prea multe incidente, din dorința de a spune dintr-o răsuflare totul ! Acest mod de construcție a frazei se transformă într-un tobogan, pe care te duci la vale fără a te mai putea opri. Recitiți fraza transcrisă mai sus și urmăriți cum autorul procesului-verbal alunecă în zigzag de la un amănunt la altul : chiriașa se considera la adăpost de orice neplăceri, deoarece avea contract legal cu proprietarul : proprietarul nu i-a adresat nici o somație ; biletul de închiriat a fost pus ilegal, astfel că ea l-a considerat o glumă ; proprietarul avea totuși unele motive de nemulțumire : chiriașa nu-i înapoiase datoria de 22 de lei și îi stricase soba etc., etc.

Nu numai propoziția principală, dar și fiecare incidentă în parte trebuie dusă pînă la capăt. Construcțiile gramaticale nu pot fi amputate arbitrar. Autorul procesului-verbal scrie : „domnișoara Lucreția Ionescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, cînd se știa că are domiciliu..." Conjuncția *deoarece* introduce o propoziție cauzală care rămîne neterminată. Probabil că această propoziție trebuia să sune astfel : „deoarece, în virtutea contractului cu timbru în regulă, se considera într-o situație legală față de proprietar..." După cum se știe, limba noastră îngăduie exprimarea eliptică, dar cu condiția ca partea de propoziție neexprimată să fie subînțeleasă. Iată un scurt dialog :

* Fraza luată în discuție nu are principală. Conform stilului administrativ și judecătoresc, fiecare alineat din *Proces-verbal*, început cu un gerunziu („considerînd..." „avînd în vedere..."), exprimă un argument pe care se întemeiază hotărîrea finală.

— A venit tata ?

— A venit.

sau :

— Cine a venit ?

— Tata.

În aceste două exemple, *A venit* şi, respectiv, *Tata* sînt propoziţii principale eliptice cu sens clar, deoarece în primul subînţelegem subiectul, în al doilea, predicatul. Cînd însă partea de propoziţie eliminată nu e subînţeleasă, construcţia eliptică devine un nonsens : „o lampă sistem cu două fitiluri de porţolan cu abajur pentru suma de 18 lei, contestînd patru care pretinde proprietarul iar dînsul susţine". Cine contestă ? Şi ce susţine proprietatarul ?

În desfăşurarea unei construcţii gramaticale trebuie să existe continuitate. Nu poţi întrerupe o construcţie începută, ca să treci la alta, fără a o încheia pe cea dintîi. Rezultatul unui asemenea salt este incoerenţa : „domnişoara Lucreţia Ionescu pretinde că este în dreptul său deoarece în virtutea contractului cu timbru în regulă, cînd se ştia că are domiciliu, neaşteptîndu-se nicidecum, căci nu a avut măcar cea mai mică somaţiune..." Autorul procesului-verbal începe, cum spuneam mai sus, o propoziţie cauzală, introdusă de conjuncţia *deoarece*. El întrerupe această construcţie şi trece la alta, începută cu conjuncţia *cînd*, şi aşa mai departe. Părăsirea unei construcţii gramaticale, pentru a trece la alta, greşeală destul de frecventă în vorbirea zilnică, se numeşte *anacolut*, cuvînt de origine greacă avînd înţelesul de : *incoerenţă*.

Încheiem aici comentariul pe marginea frazei desprinse din haoticul proces-verbal. Veţi mai descoperi în cuprinsul frazei respective şi alte greşeli : dezacord între predicat şi subiect („este bani împrumutaţi din mînă"), erori de topică („o lampă sistem cu două fitiluri de porţo-

lan cu abajur"), forme stîlcite ale unor cuvinte („șifonel", „șlifuită", „porțolan", „propietar" etc.).

O altă frază din *Proces-verbal* ne atrage atenția asupra întrebuințării necorecte a pronumelui relativ *care* : „...ambele chirașe împreună cu mama și mătușa lor l-ar fi insultat și chiar l-ar fi lovit, încît de-abia a scăpat spre a veni să reclame, care noi n-am constatat..." O propoziție secundară introdusă de pronumele relativ *care* lămurește o parte a propoziției precedente. Pentru cel ce citește sau ascultă o frază, trebuie să fie clar la ce cuvînt se referă pronumele relativ. În fraza citată mai sus, nu se înțelege ce n-a constatat comisarul : faptul că reclamantul a fost insultat sau că a venit să reclame ? Însuși abuzul de relative încarcă fraza și o poate face confuză. Să alegem un exemplu din altă schiță a lui Caragiale, *Urgent...* : „...am fost întîmpinat de doamna directoare Aglae Poppesco împreună cu doamnele profesoare Areti Ionesco, Sevasti Ionesco și Aristi Poppesco, care toate s-au plîns de starea de mizerie în care a ajuns școala din cauza lipsei de combustibil, pe care îl refuză onor. primăria locală, care se văd la dosar, dar care n-au avut pînă în prezent nici un rezultat".

Mîzgălitura, schița geometrică și tabloul în culori

Ți se întîmplă uneori să te afli în casa unei rude sau a unui prieten. Gazda i-a poftit pe cei dragi să se bucure împreună de vreo distincție ce i s-a acordat. Sînt de față numeroși invitați, se ascultă muzică, se dansează și se discută. Domnește o explicabilă bună dispoziție. Totuși observi că sînt unii musafiri, bărbați și femei, care și-au făcut culcuș în cîte un fotoliu, stau, ascultă mai mult sau mai puțin atenți ceea ce vorbesc ceilalți, dar tac. Dacă, la

o reuniune oarecare, asemenea taciturni ar constitui majoritatea, gazda ar avea motive serioase de nemulțumire și s-ar întreba : „Sînt eu vinovat că oamenii aceștia se plictisesc ? Cum i-aș putea scoate din muțenia lor ?“ Am făcut odată o „anchetă“, întrebînd discret pe tăcuți de ce... tac. Răspunsurile m-au dus la concluzia că în societate nu iau parte la conversație mai ales cei care cred că nu au de spus lucruri interesante pentru ceilalți și cei care se tem că nu se pot exprima cu înlesnire.

Dar sînt și alții, care vorbesc mult, tare, obligînd pe toată lumea să le dea atenție. Orice încercare a cuiva de a interveni este sancționată pe loc cu un imperativ : „Nu mă întrerupe, dragă !“ Asemenea vorbitori care se complac în postura nepotrivită de oratori sau de profesori nu bagă de seamă că efectul pe care-l obțin este contrar celui dorit de ei. Locvacitatea neînfrînată și tăcerea încremenită sînt tot atît de supărătoare.

Conversația într-un cerc intim și chiar într-un cerc mai puțin intim e, prin excelență, cea mai neîngrădită formă de manifestare publică. În veacurile trecute, cînd comportarea în societate se supunea unor reguli protocolare, manualele de bună purtare cuprindeau capitole speciale despre conversație. Epoca noastră, care a scos din uz plastronul, melonul, mănușile obligatorii, a stabilit între oameni relații firești, eliberate de ghețaua convenienței ce ni se par astăzi absurde și ridicole. Un manual al „manierelor elegante“ ne-ar apărea anacronic. Dar unul al „bunelor maniere“ ? E foarte binevenit. Am înainte o carte veche, tipărită cu litere chirilice acum o sută cincizeci de ani : *Hristoitie au școala moralului care învață toate obiceiurile și năravurile cele bune*. Cartea e „compusă în versuri“ de Anton Pann. Pentru pitorescul lor, dar și pentru actualitatea ce o prezintă, desprinzi aici un număr de versuri privitoare la „convorbirea cu prietenii“:

Undeva cînd se adună
La chefuri, la voie bună,
Trebuie să se vorbească
Care pe-om să-l veselească,
Iar nu care să-l mîhnească.

. . . . . .

În niscaiva limbi streine,
Care tu nu le știi bine,
Să nu vorbești te ferește,
Că este prea nebunește.

. . . . . .

Iară cu alți totdauna
Vorbește-n limba comună
Care să obișnuiește
Și de obște să vorbește.

. . . . . .

Și iarăși nu vorbi multe,
Ci puțintele și scurte
Și acele cît să poate
Să fie-nțelepte toate.

. . . . . .

Să aibi pururea cuvinte
Frumoase, dulci și cu minte.
Nu vorbi-n gură ce-ți vine
Pînă nu te gîndești bine.

. . . . . .

Cînd vorbești iar oareunde
Și vei sta de a răspunde.
Nu vorbí vorbe-ncurcate,
Nențelese, -ntunecate

Ş-atît pripite să fie,
Cît lipite să se ţie,
Dînd drumul gurii naintea,
Să-ţi întreacă limba mintea.

. . . . . .

De lucruri mici, băgătele,
A vorbi lung pentru ele,
Cît s-aducă supărare
Celor ce stau l-ascultare,
Este cu nepotrivire
Şi prea fără de gîndire ;

. . . . . .

Mai vîrtos cînd cunoşti bine
Că să scîrbeşte neştine
De-nceputa ta vorbire,
Taie-o din povestire
Au o sfîrşaşte mai tare,
Zicînd-o cu prescurtare.

. . . . . .

Undeva din întîmplare,
Cînd intri în dişputare,
Nu căuta-n cuvîntare
Să învingi pe fieşcare,
Au să vei că tot la tine
Să asculte fieşcine
Şi vorba-ţi să se auză,
Altul să nu mai răspunză.

. . . . . .

Daca un ce nu-l ştii bine
Să-l spui precum să cuvine,
Nu-l începe niciodată
Să-l spui cu vorbă-ncurcată,

Adică : în multe rînduri
Să stai, să te pui pe gînduri,
Să zici ; „Îmi ieşi din minte,
Că îl ştiam mai-nainte“,

. . . . . .

Cineva cînd povesteşte
Au ceva istoriseşte,
Nu-i tăia vorba avută,
Chiar de ţ-ar fi şi ştiută.

. . . . . .

Este prea barbariceşte
Şi cu totul mojiceşte
Cînd vorbeşte oarecine
Să-i rupi vorba cu ruşine
Şi să zici : „Asta poveste
Nu e aşa, ci-aşa este.
N-o ştii bine, ai greşit-o,
Eu altfel am auzit-o“.

. . . . . .

Cineva în tinereţe,
Dacă n-au umblat să-nveţe,
Ş-în şcoli să se pedepsească *,
Limba ca să ş-o cioplească,
Niciodată să nu-i vie
În cap vreo fandasie
Şi să cerce să s-arate
Cu cuvinte delicate,

---

* *A pedepsi*, în limba română veche, avea sensul de „a învăţa“. Cum învăţătura era însoţită de chin şi... pedepse, vă închipuiţi de ce sensul cuvîntului a evoluat astfel.

Şi cît îi este putinţa
Să-şi ascunză neştiinţa,
Acoperind cu fereală
A limbii sale greşeală.

. . . . . .

Ci tu d-aste te fereşte
Şi ce vei avea vorbeşte
Fără de precuvîntare,
Frumos şi cu prescurtare,
Ţiind şirul vorbei bine
Şi curat cum să cuvine.
N-adăoga de la tine
Alte cuvinte streine,
Nici te-ntoarce înc-o dată
La vorba cea cuvîntată.

Unele din versurile acestea nu sînt modele de limbă românească frumoasă şi corectă. Anton Pann, scriitor popular de mare talent, nu s-a prea „pedepsit" prin multe şcoli. Pe de altă parte, la 1834, cînd îşi compunea el *Hristoitia*, versificaţia românească era încă, în general, stîngace. Să recunoaştem, însă, că sfaturile date de autorul *Poveştii vorbei* şi al *Şezătorii la ţară* sînt pline de bunsimţ. Întregind îndemnurile sale referitoare la buna-cuviinţă în conversaţie cu altele cîteva, să recapitulăm şi să sistematizăm:

Între oameni, tăcerea prelungită devine supărătoare. Prietenia, afecţiunea, buna dispoziţie se cer exprimate. Fiecare dintre noi are atîtea de spus despre sine, despre spectacolele vizionate, despre cărţile citite, despre întrecerile sportive recente şi aşa mai departe. Registrul temelor unei conversaţii e nesfîrşit. Tocmai de aceea, nu abordaţi chestiuni de strictă specialitate sau de interes restrîns. În loc de atenţie, veţi recolta căscaturi. Sesizaţi ceea ce se poate bucura de atenţia generală sau a grupu-

lui căruia v-aţi alăturat. E necuviincios a monopoliza cuvîntul. Cum spune Pann : „...nu vorbi multe, / Ci puţintele şi scurte". Cînd cele spuse sînt primite cu indiferenţă, scurtaţi povestirea. Discuţia în contradictoriu poate deveni de-a dreptul pasionantă şi pentru cei ce nu iau parte direct la ea. Dar susţineţi-vă părerea cu argumente, fără a urmări s-o impuneţi altcuiva, din pură încăpăţînare. Ascultaţi şi părerea celorlalţi. Recapitulaţi mintal ceea ce vreţi să spuneţi, ca să nu vă simţiţi nevoiţi a vă întrerupe : „Îmi ieşi din minte, / Că îl ştiam mai-nainte". Nu tăiaţi vorba altuia, chiar dacă ştiţi ce vrea să spună. Îl jigniţi.

Cîteva din sfaturile *Hristoitiei* lui Anton Pann au o legătură directă cu tema cărţii noastre : exprimarea corectă şi frumoasă. Vom stărui mai mult asupra lor.

Vorbeşte-n limba comună. Acordînd epitetului „comună" sensul de „cunoscută de cei de faţă", vom aplica îndemnul mai ales la vocabular. Neologismele, arhaismele, regionalismele, cuvintele tehnice de circulaţie restrînsă trebuie evitate. A abuza de ele e o pornire urîtă, de îngîmfare. Cînd cuvintele respective nu pot fi ocolite sau cînd ni se pare că folosirea lor slujeşte într-un fel relatării noastre, e bine să le tălmăcim. În felul acesta, putem întrebuinţa un vocabular bogat şi, totodată, contribuim la îmbogăţirea vocabularului celorlalţi. Atenţie, însă, la exactitatea sensului ! Dacă noi înşine nu cunoaştem înţelesul precis al unui cuvînt sau forma lui corectă, e mai bine să-l ocolim. Dacă altcineva pronunţă greşit un cuvînt sau îi dă alt sens decît cel pe care-l are, corectarea e binevenită, nu însă sub forma ironiei sau a lecţiei de pe catedră. Reluaţi cuvîntul, în replică, pronunţaţi-l corect şi, fără exagerare, ceva mai apăsat. Cel ce-a greşit va lua notă şi nu se va simţi jenat.

Cuvinte frumoase, dulci. A-ţi spune : „Sînt între ai mei, între rude, între prieteni, sînt între oameni ce mă cunosc, nu are rost să-mi controlez vorba" — e o părere

greşită. Indiferent de cercul în care se află cineva, vulgarităţile, exprimarea necorectă, stîngace şi confuză rămîn regretabile. Nu ca să facem neapărat „impresie", dar din respect faţă de noi înşine şi faţă de ceilalţi, este de dorit să folosim o exprimare aleasă, în sensul bun al cuvîntului. Astfel, vom fi mai preţuiţi şi vom oferi modele de limbă corectă şi frumoasă.

Nu lăsa *să-ţi întreacă limba mintea*. În felul său plastic, Pann formulează un sfat vrednic de a fi luat în seamă : nu interveni într-o discuţie la întîmplare, fără să ştii bine ceea ce vrei să spui şi ceea ce vrei să dovedeşti. Chiar şi într-o conversaţie prietenească, limpezimea anticipată a ideilor e necesară. Tot Anton Pann înregistrează în altă parte proverbul : „Sau taci, sau spune ceva mai bun decît tăcerea". Ca să spui ceva mai bun decît tăcerea, nu e suficient ca spusele tale să aibă miez. În fraze încîlcite, lipsite de un fir conducător, de logică şi de argumente, rău construite gramatical, compuse dintr-un lexic sărac, inadecvat, miezul rămîne ascuns, se pierde. E neplăcut să te vezi obligat a preciza : „Asta e şi părerea mea", ori : „Nu asta am vrut să spun, am vrut să spun că..." De cele mai multe ori, nu ceilalţi sînt de vină că nu te-au înţeles, ci tu însuţi, care n-ai izbutit să te faci înţeles, lăsînd ca limba să-ţi întreacă mintea.

Exprimarea vulgară şi necorectă, vocabularul sărac şi lipsit de precizie, fraza încîlcită, incoerentă transformă conversaţia într-un fel de mîzgălitură. Şi cînd amestecăm, cu stîngăcie, vorbirea indirectă cu cea directă, obţinem tot o mîzgălitură stilistică, de felul acesteia ; „iar proprietarul i-a răspuns că cu dumneata nici nu vorbesc pînă nu văz toată chiria că n-am poftă şi de alt bucluc, şi atunci pretinde dînsul că..." Într-o expunere orală, folosirea stilului direct, adică reproducerea întocmai a spuselor cuiva, a unui dialog poate aduce culoare, vioiciune, haz, deoarece permite toate felurile de intonaţie. Trecerea de la stilul indirect al povestirii noastre la cel direct trebuie

făcută cu ajutorul unui verb („mi-a spus el", „i-am răspuns"), fără conjuncția *că* și cu o mică pauză care ține, în vorbire, locul semnului [:] . De exemplu : „I-am răspuns : «Cu dumneata nici nu vorbesc...»". Intonația corespunzătoare face și mai expresiv citatul.

Epitetul „expresiv" ne sugerează întrebarea : vorbirea corectă din punct de vedere gramatical și al folosirii vocabularului e oare întotdeauna suficientă ? Aș compara o asemenea exprimare cu schița geometrică, în care liniile sînt trasate exact, cu rigla, cu echerul și compasul. La o lecție de matematici și de fizică, schița aceasta e îndestulătoare. Nu are nici un rost și nici nu e recomandabil să introducem cu tot dinadinsul figuri poetice într-o expunere științifică. În conversație, însă, comunicăm nu numai idei, ci și sentimente, și chiar ideile capătă o tentă afectivă, prin adeziune sau, dimpotrivă, prin dezacord. Vorbirea noastră, întotdeauna corectă ca o schiță geometrică, se colorează firesc și se aseamănă cu tabloul. Sub aspectul lexicului, termenul propriu, adică acela care exprimă exact noțiunea, ne interesează și pentru puterea lui de sugestie. Vom aplica de aceea cele discutate în legătură cu îmbogățirea vocabularului. Povestim, de pildă, despre o excursie la munte : „Am urcat prin pădure și am ajuns la cabană. A doua zi am vizitat peștera, am luat masa la cabană și am coborît la gară. A fost foarte frumos". Va fi fost, într-adevăr, foarte frumos, dar frazele sărace, altminteri corecte, nu dezvăluie nimic din frumusețea locurilor vizitate. Dacă povestitorul ar fi precizat că excursioniștii au suit spre cabană pe o potecă anevoioasă, străbătînd o pădure de brazi uriași și respirînd parfumul tare de rășină, că în jurul cabanei se întindea o poiană smălțuită cu flori galbene ca lămîia, că în peșteră lanternele scoteau la iveală stalactite și stalagmite albe, ca niște coloane de templu antic... și așa mai departe, ceva din emoțiile trăite de el în cursul excursiei s-ar fi transmis și ascultătorilor.

Altcineva, stimulat de curiozitatea celorlalți, începe să povestească subiectul unui film : „Vedem o femeie săracă. Femeia are un copil care e foarte drăguț. Pe urmă, femeia se mută în altă casă, și acolo află de la o femeie că tot acolo locuiește o femeie care are un fiu, care e foarte rău. Tînărul se purta urît cu mama lui. Am uitat să spun că..." Rezumatul subiectului continuă astfel, mereu mai încurcat, împotmolindu-se în amănunte nesemnificative. Tîrziu de tot, cînd aproape nimeni nu-l mai ascultă, povestitorul încheie cu o apreciere și un îndemn : „Filmul e bun, merită să-l vedeți". Dacă e mai atent, observă că, de fapt, n-a convins pe nimeni. Desigur, și din cauză că n-a reușit să rezume clar subiectul filmului, extrăgînd esențialul, dar și pentru că a povestit plat. Un film, o piesă de teatru, o nuvelă sau un roman, deci orice operă cu „acțiune", constă dintr-o suită de episoade. Nu toate episoadele au aceeași însemnătate : unele sînt importante, altele, secundare. Pentru a obține un rezumat clar al subiectului, vom reține numai episoadele principale. Aceasta este o primă operație. A doua : așezăm episoadele principale în ordinea lor cronologică, astfel încît să obținem schema acțiunii, în cadrul căreia precizăm conflictul și deznodămîntul acestuia. Totodată, nu uităm să fixăm de la început locul și timpul acțiunii, precum și rolul principalelor personaje. Din toate acestea rezultă că, atunci cînd vrem să rezumăm subiectul unei lucrări, nu trebuie să rămînem prizonierul acesteia, adică nu trebuie s-o povestim în toate amănuntele ei, de la prima la ultima scenă, de la primul la ultimul capitol. Să dăm un exemplu. Am fost la teatru și am văzut comedia *O scrisoare pierdută*. Piesa începe cu o scenă în care apar Tipătescu și Pristanda. Prefectul citește un articol din gazeta adversarilor politici, Pristanda se vaită de necazurile lui, discuția ajunge la „condeiul" pe care polițaiul l-a tras cu steagurile, apoi acesta povestește ce a auzit în ajun, agățat de ulucile lui Nae Cațavencu. Cine va rezuma piesa în acest fel se va

împotmoli în detalii. Narațiunea lui va fi o mîzgălitură de neînțeles. Procedînd însă după indicațiile de mai sus, va povesti cam așa : „Acțiunea se petrece cu vreo sută de ani în urmă. Într-un oraș de provincie din România, trebuia să aibă loc alegeri pentru parlament. În acel oraș există două organizații politice. Cea dintîi, care aparține partidului de guvernămînt, e condusă de Trahanache, cealaltă, de avocatul Nae Cațavencu. În cursul bătăliei electorale, Cațavencu, intrînd întîmplător în posesia unei scrisori de dragoste trimise de prefectul Tipătescu soției lui Trahanache, Zoe, pune la cale un șantaj. Anume, el amenință că, dacă nu va fi făcut deputat, va publica în ziarul său scrisoarea compromițătoare. Temîndu-se de scandal, Trahanache, Tipătescu și Zoe se hotărăsc să asigure candidatura și alegerea lui Cațavencu..." Povestirea continuă astfel pînă la sfîrșit. Pentru a o face mai interesantă, povestitorul poate caracteriza și personajele, atunci cînd le pomenește numele prima dată : „...e condusă de Trahanache, un ins vîrstnic, ramolit, dar meșter în a măslui alegerile... Nae Cațavencu, tipul demagogului burghez, care se pretinde progresist și democrat, dar care, în realitate, nu urmărește decît realizarea intereselor sale personale, indiferent de mijloace". Fiind vorba de o comedie, rezumatul va cuprinde și unele note de umor, constînd mai ales în scurte caracterizări citate din piesă : „*onorabilul* și *venerabilul* Trahanache", „Pristanda, avînd *familie mare, renumerație după buget mică*" etc. În sfîrșit, după exemplul povestitorilor populari, se pot întrebuința exclamații și interogații (la care nu așteptăm răspunsul) : „Cațavencu va fi sau nu ales ? Nu ! Și iată de ce..."

Povestirea noastră, oricît de exactă și de corectă în concizia ei, este incompletă dacă nu indicăm ideea ilustrată de subiect : „Caragiale demască farsa alegerilor burgheze". Vom mai spune de ce ne-a plăcut spectacolul : calitățile textului, meritele actorilor. Opiniile rostite în diverse cercuri — acasă, la școală, între colegi, între prie-

teni — au o mare însemnătate în popularizarea unui spectacol, a unei cărți. Să nu ponegrim pe nedrept ceea ce e bun sau, dimpotrivă, să nu lăudăm ceva fără valoare.

Din aceste exemple, se poate trage concluzia că și o convorbire ne cere oarecari eforturi de gîndire și stilistice. Dacă vrei să convingi, să împărtășești altora impresii, sentimente, e necesar să-ți însușești și mijloacele trebuitoare. Desigur, nu toată lumea are „talent", dar oricui îi stă la dispoziție bogăția de cuvinte a limbii noastre. Despre această bogăție a fost vorba în altă parte. Ea se poate valorifica și prin folosirea celor mai obișnuite mijloace literare : epitete, comparații etc.

4.
E CHIAR AȘA DE GREU SĂ VORBEȘTI ÎN PUBLIC ?

Tracul și timiditatea

Mi s-a întîmplat să mă aflu în culisele unei săli de spectacole, printre organizatorii unui festival artistic, la care fuseseră invitați și cîțiva actori de profesie. Unul dintre aceștia, artist foarte apreciat și cu experiență îndelungată, își aștepta intrarea în scenă. Urma să recite o poezie de Eminescu, pe care știam că o spusese de multe ori. Nu se putea să n-o cunoască perfect, pînă la ultima silabă. Mi s-a părut ciudat să-l văd cu fruntea încrețită de concentrare. Mișca repede din buze și era absent la tot ceea ce se șoptea în juru-i. Într-un cuvînt, înfățișarea lui era a unui om emoționat și, drept să vă spun, nu se deosebea prea mult de aceea a unui băiețaș de la grădiniță, care urmează să-și debiteze în fața publicului prima lui recitare. Cu un zîmbet, l-am întrebat pe cunoscutul actor :

— Aveți trac, maestre ?

Publicul din sală îl cunoștea foarte bine și-l iubea. Cu siguranță că simpla lui apariție în fața cortinei avea să iște un ropot de aplauze. Cum să ai trac în fața acestui public ? Și totuși ! Actorul mi-a întins o foaie de hîrtie, cu textul poeziei bătut la mașină :

— Fii bun și stai cu asta lîngă mine, în spatele cortinei. Nici n-ai nevoie să citești. Știu textul ca pe apă, dar nu mă pot dispensa de prezența cuiva ce m-ar scoate dintr-un eventual impas. De ce să mă laud ? Am trac. Întotdeauna, chiar după ce joc de sute de ori un rol, am trac înainte de intrarea în scenă.

Aduc această mărturisire, căreia i se pot adăuga multe altele, pentru a infirma părerea celor ce exclamă : „Ce-i aia trac ? Nu există trac !“

Cine cunoaște cît de cît temperamentul lui Caragiale, știe că marele dramaturg nu era nicidecum timid. La reprezentarea pieselor sale, asista totuși vădit emoționat. Cineva care l-a văzut în seara premierei comediei *O noapte furtunoasă* spunea : „Îți făcea într-adevăr milă, văzîndu-l palid și tremurînd, cum blestema ceasul în care-i venise ideea s-o scrie“. E adevărat că din pricina primei lui comedii scriitorul avea să aibă multe amărăciuni. Dar, în seara premierei, sala era arhiplină de spectatori care, deocamdată, citiseră în presă numai lucruri bune despre noua producție dramatică originală.

Da, da, sînt de acord cu dumneavoastră, cei care mărturisiți că gîndul de a vă afirma, într-un fel, în public vă accelerează bătăile inimii, vă face să pierdeți șirul vorbei și vă voalează vocea, dacă nu chiar vă sufocă. De ce să ne ascundem după deget ? Tracul există ! Există și timiditate. Sînt oameni care au de spus lucruri interesante. Ești convins de aceasta, fiindcă îi cunoști din activitatea lor zilnică, din convorbiri pline de miez, într-un cerc restrîns. În prezența unor necunoscuți sau chiar în fața unui colectiv mai larg, alcătuit din colegi, tovarăși de muncă, acești oameni tac, iar cînd, obligați de împrejurări, iau totuși cuvîntul, se bîlbîie și sfîrșesc penibil, fără a fi spus mai nimic. După ședință, te trag deoparte și-ți toarnă confidențial o mulțime de lucruri foarte prețioase, care, rostite limpede și convingător de față cu toți, ar fi îmbogățit întreaga discuție. „De ce n-ai luat cuvîntul ?“ îi întrebi. Sau : „De ce n-ai spus toate acestea ?“ Îți răspund : „Am trac. Nu pot vorbi în public. Nu am talent de orator, și pace !“ Cu o asemenea afirmație, nu mai poți fi de acord. Latinii aveau un dicton : „Poeții se nasc, oratorii se fac“. Să nu exagerăm. Există nu numai poeți talentați, ci și oratori talentați. Delavrancea, la bară sau într-o

adunare, captiva prin logica și frumusețea expunerii, prin timbrul vocii și intonație, prin ținută și gesticulație furtunoasă. Auditorii îl ascultau cu răsuflarea tăiată. Dar nu despre acest fel de oratorie e vorba aici. Poate că, în acest înțeles, și oratorii se nasc, nu numai poeții.

Aici vorbim despre o altfel de oratorie, mai modestă, însă neapărat trebuitoare într-o colectivitate unită, de preocupări și interese, cum e aceea în care trăim și muncim noi astăzi. A lua cuvîntul într-o adunare, într-o ședință se traduce prin afirmarea deschisă a participării noastre la efortul colectiv. Nu vorbim pentru a culege aplauze sau aprecieri de felul : „Vai, dragă, colegul Popescu a fost formidabil !", ci pentru a ne împărtăși experiența, pentru a critica și repara o greșeală, pentru a contribui la luarea unei hotărîri bune, pentru a transmite și altora însuflețirea noastră, în pragul îndeplinirii unei sarcini obștești. Astăzi dreptul la cuvînt, aparține tuturor cetățenilor. A nu-l folosi egalează cu un fel de dezertare de la îndatoririle obștești. „Lasă că vorbesc alții și pentru mine" sau : „Nu pot să vorbesc în public", nu sînt, repet, scuze. Desigur, a vorbi doar ca să te afli în treabă n-are nici un rost. Dar, dacă ai ceva de spus, vorbește. În adunările școlare, în ședințele de producție și de analiză a muncii, la adunările generale ale cooperatorilor, în adunări ale organizațiilor de masă, cei care iau cuvîntul își aduc contribuția la progresul general. Fiecare dintre noi are a face cu oameni care nu s-au născut oratori și care nici nu pozează în oratori, dar care iau cuvîntul ori de cîte ori au ceva de spus. Îi urmărești, îi asculți și-ți spui cu bucurie : „Ce bine vorbește colegul X. Și ce stîngaci se exprima la început !" Cine nu cunoaște bine viața satului nostru de astăzi și asistă la o adunare generală a unei cooperative agricole de producție va avea o surpriză dintre cele mai plăcute, auzind nu numai lucruri interesante, dar și spuse corect, frumos. Participarea la treburile obștești dezvoltă firesc deprinderea bunei vorbiri în public. Dacă i-ai în-

treba, probabil că mulți dintre cei ce-au devenit vorbitori apreciați îți vor spune că la început au avut trac și că au luptat cu sfiala. Începutul e întotdeauna mai greu. Trebuie să-l faci. Dar cum să-l faci ? Un eșec la prima vorbire în public poate să aibă consecințe mai rele decît... tăcerea. La cursurile de înot, unii profesori obișnuiesc să-și azvîrle elevii în bazin, pentru ca, printr-un șoc, să le spulbere teama de apă. Nu știu dacă procedeul e recomandabil. Nu cumva acest șoc abia mărește spaima de apă ? În orice caz, a te azvîrli într-o discuție după acest procedeu, pe neașteptate și pe nepregătite, nu mi se pare deloc indicat. Mi-aduc aminte de leacul împotriva timidității recomandat de un autor. Dacă ești timid, spunea el, intră într-un restaurant luxos, trîntește ușa în așa fel, încît toată lumea să se-ntoarcă spre tine, calcă tropăind, nu-ți scoate pălăria, așază-te la masă într-o poziție necuviincioasă, strigă cu voce tare chelnerul, fă scandal că supa e rece... După ce te-ai purtat cu atîta lipsă de bună-cuviință, n-ai să mai fii timid ! Credeți ? Eu nu cred. Dacă te ridici să iei cuvîntul și spui vrute și nevrute, strigînd și gesticulînd, ca să-ți domini tracul și timiditatea, dovedești orice altceva, nu însă și chibzuință. Vorbirea noastră în public e ceva foarte serios, ne impune răspunderi mari și trebuie s-o tratăm ca atare.

Exemplul lui Demostene e încă actual !

Cam bîlbîit, smucit în gesturi, atenianul Demostene nu avea, de la naștere, nici una dintre însușirile oratorilor. Și, totuși, el a devenit nu unul dintre oratorii atenieni, ci de-a dreptul cel mai ilustru, posteritatea cinstindu-l cu titlul de „prinț al cuvîntului". Să mai fie exemplul său actual ? După părerea mea, este, și încă în multe privințe. Mai întîi, pentru zelul neobosit cu care a luptat ca să-și înfrîngă deficiențele fizice. Natura nu fusese ge-

neroasă cu el. Omul, stăpîn al naturii, o poate domina și lucrînd asupra propriei lui persoane. Așadar, atenianul cu voce slabă și neplăcută și-a umplut gura cu pietricele și, plimbîndu-se pe țărmul mării, a început să declame, zi de zi, ceasuri întregi, luîndu-se la întrecere cu vuietul valurilor. Nu rîdeți, luînd fraza aceasta *ad literram*. Nu vreau să vă recomand să procedați aidoma atenianului. Considerați povestea aceasta cu pietricelele și cu marea ca pe o fabulă și rețineți-i morala : buna vorbire în public nu se poate obține fără pregătire și fără osteneală. Dați același înțeles și celuilalt exercițiu pe care-l făcea Demostene : se așeza cu pieptul în fața unei săbii ascuțite, ca să se obișnuiască a evita mișcările exagerate și necontrolate ale corpului. Paralel cu lucrarea fizică la care-și supunea organele vocale și corpul, atenianul a mai desfășurat și altă muncă, de natură intelectuală. Sub lumina săracă a opaițului său cu untdelemn, copia de sute de ori pagini din opera marelui istoric Tucidide, modele de stil concis, rostea cu voce tare fragmentul, scria el însuși. Această muncă neobosită, înverșunată în vederea unui scop rămîne exemplară pentru orice domeniu de activitate și pentru oricine. Pentru cei care, prin profesie, sînt datori să vorbească în public, învățămintele sînt încă mai numeroase. În sfîrșit, pentru vorbitorii ocazionali, esențialul constă în aceea că o luare de cuvînt în public obligă la pregătire. Cînd te ridici de pe scaunul tău într-o ședință, cînd ești poftit la tribună sau cînd, ca specialist, ești pus în situația de a-ți expune metoda de lucru procedeele și rezultatele, ai o armă foarte eficace împotriva tracului și sfielii, dacă te-ai pregătit anume pentru această împrejurare. Pregătirea poate fi mai sumară, cînd iei cuvîntul pentru o expunere concisă ; ea trebuie să fie temeinică, atunci cînd urmează să ții o conferință, o lecție, o cuvîntare ; în sfîrșit, încă mai atentă și mai serioasă, cînd urmează să prezinți un ciclu de expuneri.

Să începem cu sfîrșitul, adică să pornim de la această ultimă situație, în care se poate afla un muncitor, un tehnician, un inginer agronom, un medic uman, și așa mai departe. Indiferent de profesie, recomadările generale ce se pot face sînt aceleași. Vom folosi exemplul unui fruntaș în muncă dintr-o întreprindere industrială. Om cu veche experiență, nu are studii superioare, dar are foarte multe cunoștințe în domeniul său de muncă. Fiind apreciat ca atare, e însărcinat să țină un ciclu de expuneri în fața unor cursanți. Anunțat din vreme, își mărturisește stînjeneala : e obișnuit să mînuiască scule și aparate, nu cuvinte. Totuși, va căuta să facă față. Începe să se pregătească. Cea dintîi muncă : documentarea. Oricît de familiară ne-ar fi o temă oarecare, să nu ne dispensăm de materialul documentar. Simpla confruntare a experienței și a cunoștințelor noastre cu cele ale altora ne poate fi de mare folos, întrucît ne confirmă unele păreri, ne dă prilejul să descoperim aspecte care ne-au scăpat din vedere pînă acum, ne ajută să ne corectăm unele erori. Cunosc felul în care unul din marii noștri oameni de cultură își pregătea o conferință. Deși tobă de carte, cum se spune, putînd deci să ia cuvîntul oricînd pe nepregătite, nu făcea așa. Dimpotrivă, se pregătea minuțios, înconjurîndu-se, la masa de lucru, de nenumărate cărți, reviste, lucrări de specialitate. În felul acesta, documentarea răspunde nu numai scopului practic imediat : redactarea unei bune expuneri publice, ci și progresului nostru personal în materie.

După documentare, fruntașul în muncă, pe care l-am luat ca exemplu de vorbitor ocazional, trece la o lucrare de ordin analitic : împărțirea materiei întregului ciclu pe teme, pentru fiecare expunere în parte. Astfel, obține un prim plan, pe care notează, ca titluri, temele, făcînd și cîteva precizări de amănunt. În defalcarea temelor se ține seama nu numai de cantitatea de cunoștințe, ci și de di-

ficultatea lor. Sînt lucruri care pot fi expuse mai sumar, iar altele asupra cărora trebuie să se insiste. Pentru a decide în această operație de cumpănire a dificultăților, este absolut necesar ca vorbitorul să cunoască bine nivelul pregătirii anterioare a ascultătorilor. Altminteri, apare un dublu risc : ori vorbitorul stăruie inutil și plictisitor asupra unor chestiuni bine știute de auditori, ori trece prea repede peste probleme ce se cereau lămurite mai pe îndelete.

Ultima lucrare constă în redactarea expunerilor. Dacă este posibil, se vor redacta o dată toate conferințele sau lecțiile ciclului. Aceasta permite o mai bună repartizare a materialului și executarea unor retușuri. Nu numai fondul de cunoștințe, ci și vocabularul, în general forma expunerii trebuie să fie corespunzătoare nivelului ascultătorilor.

În privința aceasta, amintesc ce i s-a întîmplat, cu mulți ani în urmă, unui tînăr inginer agronom, doldora de carte și plin de bunăvoință, care a fost trimis să lucreze în cadrul unei cooperative agricole de producție înființate de curînd. Țăranii cooperatori, pînă ieri obișnuiți să spună grîului — „grîu", mălurei — „mălură" și îngrășămintelor — „gunoi", au fost mobilizați pentru lunile de iarnă la un curs agrotehnic. La prima lecție, tînărul inginer agronom a început să vorbească despre *graminee, glume* și *glumelele florii*, despre *triticum vulgare, triticum durum*, despre *claviceps purpurea* și așa mai departe. A sfîrșit lecția așteptîndu-se la aplauze. Sala a rămas tăcută. Unul dintre săteni s-a ridicat : „Tare frumos ne-ați vorbit, domnule inginer, numai că noi vrem să vă întrebăm dacă n-ar fi fost mai bine să ne vorbiți despre grîu..." Inginerul agronom a tras concluziile necesare și și-a expus celelalte lecții pe măsura înțelegerii ascultătorilor săi. Mai tîrziu, țăranii cooperatori și-au însușit termenii științifici necesari, iar la amintirea celei dintîi lecții, neizbutite, fac

haz împreună cu agronomul lor, care acum le e drag și cu care se înțeleg perfect.

Firește, afirmația că în redactarea expunerilor este necesar să se țină seama de nivelul auditorilor, trebuie luată în sensul că nivelul acesta reprezintă punctul de plecare, baza pe care se construiește. La sfîrșitul ciclului de expuneri, ascultătorii trebuie să știe mai multe și în ceea ce privește limbajul de specialitate.

Care sînt părțile mari ale unei expuneri ?

Cea dintîi expunere va începe cu anunțarea subiectului întregului ciclu și cu repartizarea pe teme a materialului. După *introducerea generală*, se trece la dezvoltarea primei teme. Încheierea se construiește în așa fel, încît să fie o recapitulare și o concluzie a primei expuneri și, în același timp, o punte de legătură cu următoarea. A doua expunere va începe cu reamintirea, foarte pe scurt, a celor spuse în prima. Și așa mai departe, pînă la sfîrșitul întregului ciclu.

Cînd urmează să expunem în public nu un ciclu, ci o singură conferință, principalele indicații de mai sus rămîn valabile. Documentarea, alcătuirea planului expunerii (introducere, tratare, concluzii), redactarea într-un limbaj adecvat sînt operații generale cerute de orice fel de expunere (vorbită sau scrisă) adresată publicului. Retorica, adică știința (și arta !) vorbirii în public, recomandă vorbitorilor să înceapă prin ceea ce se numește *captatio benevolentiae* (cîștigarea bunăvoinței). E bine să dăm urmare acestei recomandări, deoarece o condiție a succesului unei conferințe (lecții etc.) constă și în stabilirea unei legături sufletești între cel ce vorbește și cei ce ascultă. Oricît de interesant ar fi subiectul unei conferințe, oricît de atrăgător ar fi prin el însuși, se poate întîmpla ca publicul să primească pe vorbitori cu rezervă, dacă nu chiar cu răceală. Captarea bunăvoinței are tocmai menirea de a încălzi acest prim moment al contactului dintre oameni necunoscuți. Vorbitorul va încerca deci să

cîştige bunăvoinţa auditoriului, prin sublinierea interesului şi frumuseţii temei pe care o va trata. Totodată, evitînd să lase impresia unui orgolios, deci cu toată modestia, îşi va informa ascultătorii de competenţa sa în materie, eventual de pasiunea pe care a pus-o în cercetarea şi lămurirea unor probleme. De exemplu : „Lucrez de douăzeci şi cinci de ani la cuptoarele înalte. Am crescut, ca să zic aşa, în bătaia flăcărilor. Mi s-a întîmplat să mă ard şi să greşesc, dar din greşeli omul învaţă. Am învăţat şi eu cîte ceva, din experienţa mea, din ştiinţa altora. Din ceea ce ştiu eu şi din ceea ce ştiţi dumneavoastră, putem folosi cu toţii..." Dintr-o pornire firească, ascultătorii sînt mai dispuşi să acorde încredere unui vorbitor modest, decît unuia îngîmfat. Înfumuratul provoacă în public o reacţie de nedorit, fiindcă îşi jigneşte auditoriul, ca şi cînd i-ar spune : „Eu ştiu totul. De aceea sînt aici, la tribună. Voi nu ştiţi nimic. Ciuliţi urechile, fiindcă am să vă spun nişte lucruri de care habar n-aveţi". E mai bine ca ascultătorii să facă ei constatarea, la sfîrşit : „Am aflat lucruri foarte interesante, care ne vor fi de mare folos".

Ce se poate reţine din toate acestea, cînd e vorba de o simplă luare de cuvînt într-o şedinţă ? Aş zice : totul ! Chiar şi documentarea ? Da, în sensul că, şi atunci cînd te ridici să spui numai cîteva fraze, trebuie să cunoşti bine lucrurile despre care vorbeşti. Cu atît mai recomandabilă e documentarea, cît de sumară, în cazul unei şedinţe cu o ordine de zi anunţată din vreme, la care te-ai hotărît să iei cuvîntul. Ca şi pentru o conferinţă, documentarea îţi oferă şi de astă dată posibilitatea de a evita generalităţile, pentru a comunica fapte concrete, exemple, cifre. Şi pentru o luare de cuvînt într-o şedinţă, planul scurtei expuneri e binevenit. Ca să nu divaghezi, fă încă mai mult : redactează textul, care să aibă aspectul unei cuvîntări în miniatură, cu introducere, tratare şi încheiere, chiar şi cu o minusculă formulă de captare a bunăvoinţei, mai exact a interesului adunării. De multe ori,

ședințele noastre se lungesc prea mult sau ni se par prea lungi, fiindcă sînt vorbitori care iau cuvîntul pe nepregătite, consumă timpul prețios al tuturor, rostind generalități, banalități, începînd rău, vorbind confuz și nemaiștiind cum să încheie. Cel care vorbește cu miez, limpede, concis, corect, argumentînd o concluzie la care știe cum să ajungă, este ascultat cu interes. Dacă, din prudență, un asemenea vorbitor se va întrerupe cu remarca: „Am depășit timpul stabilit. Îmi mai acordați cîteva minute, ca să închei?", sala îi va răspunde, în unanimitate, afirmativ. Pe cel care s-a rătăcit în hățișul unor fraze seci, sala îl va întrerupe, pe bună dreptate.

Se mai poate întîmpla ca nevoia de a lua cuvîntul să se ivească spontan, chiar în timpul ședinței, pentru un răspuns, o precizare, o completare. Și în acest caz, o mică pregătire se poate face pe loc. Un creion, o hîrtie aflată în buzunar, marginea albă a unui ziar sînt tot ce ne trebuie pentru a nota ceea ce avem de spus.

Pregătirea, fie, după caz, și sumară, ne oferă o armă eficace împotriva tracului și timidității. Cel deprins să ia cuvîntul în public se va simți și el mai sigur, dacă va avea în mînă un petic de hîrtie pe care și-a însemnat ideile.

Vorbitorul în fața publicului

Un conferențiar debutant și-a redactat textul, ca să zicem așa, după toate regulile artei. Materialul e interesant, bogat în fapte concrete, organizat după un plan riguros. Expunerea are părți captivante, unele înduioșătoare, într-un cuvînt, nu e lipsită nici de note afective, cerute, desigur, de tema respectivă. În ziua și la ora programată, proaspătul conferențiar se prezintă în fața publicului, într-o ținută îngrijită. Publicul îi acordă încredere și simpatie. Cînd se ridică să vorbească, e întîmpinat cu aplauze.

Bine pregătit, după părerea sa, vorbitorul scoate filele din buzunar și începe să citească. Ca să nu piardă șirul, nu-și ridică ochii de pe text și nu bagă de seamă că după zece minute în sală s-au angajat dialoguri șoptite, că unii dintre cei de față cască, se uită la ceas. Conferențiarul citește, citește, foarte conștiincios. Abia cînd ajunge la sfîrșit, constată că ascultătorii îl aplaudă cam rece, convențional și se grăbesc să părăsească sala. Se uită la ceas : a depășit cu o jumătate de oră timpul stabilit. Evident, conferențiarul nostru a făcut mai multe greșeli, care decurg din părerea că pregătirea unei vorbiri în public se încheie cu redactarea textului.

O primă greșeală : nu și-a cronometrat conferința. Din experiență știm cu toții foarte bine că lipsa de concizie duce la spulberarea atenției ascultătorilor, oricît de binevoitori. A vorbi „lung" înseamnă a obosi și a plictisi... A depăși timpul prescris egalează cu un jaf. Oamenii veniți să te asculte au și alte treburi ; în cadrul programului lor zilnic, te-au înscris cu timpul anunțat. După ce și-a redactat textul, vorbitorul trebuie să-l citească acasă, cu glas tare, și nu în fugă, ci rar, expresiv, cu pauze. Citit fără intonațiile necesare, un text durează mult mai puțin decît rostit în fața auditoriului. Dacă minutarele ceasornicului îți arată că textul e prea lung, nu lăsa rezolvarea problemei la tribună, cu un ușuratic : „Văd eu ce fac !" Fără grabă, acasă, poți opera mult mai judicios tăieturile, decît atunci cînd ești ascultat de atîtea perechi de urechi. Pe alocuri, amputările pot fi evitate printr-o exprimare mai concisă, adică prin concentrare.

O altă greșeală a conferențiarului nostru a fost aceea că și-a citit textul ținîndu-și ochii pe filele de hîrtie. A vorbi în public înseamnă a... vorbi și nu a citi. Sînt și cazuri cînd importanța temei, necesitatea de a expune ideile într-un mod foarte concentrat, în sfîrșit, lipsa de experiență a vorbitorului fac lectura obligatorie. Dar chiar și atunci nu trebuie uitat că, în afară de text, mai există și sala ! Cititul

rar, expresiv se va face ridicînd ochii de pe text şi privind sala, ascultătorii. În felul acesta, conferenţiarul arată că nu e prizonierul textului, că foile de hîrtie constituie doar un suport al expunerii sale. Totodată, el păstrează contactul cu auditoriul, îşi dă seama dacă a cucerit sau nu interesul general. Unele semne de neatenţie îl previn că trebuie să pronunţe cuvinte mai apăsat, mai tare, mai convingător. Atitudinea lui va deveni mai liberă, mai puţin îngheţată. Va zîmbi sau se va încrunta, dacă e cazul, o dată cu sala. Sala e ţinută în mînă, cum se spune, dacă între tribună şi ascultători circulă, în ambele sensuri, acest fluid sufletesc. Iată de ce, cînd tema permite, o conferinţă va fi asezonată cu note vesele, de bună dispoziţie, sau cu elemente patetice. Pe acest teren afectiv, legătura dintre vorbitor şi ascultători se stabileşte cel mai lesne. Pentru buna valorificare în public a textului, vorbitorul va căuta în cursul lecturilor de-acasă intonaţiile cele mai juste. După cîteva lecturi făcute în prealabil, el va ajunge să-şi cunoască atît de bine textul, încît nu va mai rămîne legat de acesta, ca un olog de cîrjă.

Vorbirea liberă, cînd e posibilă, oferă cea mai mare garanţie de succes în faţa publicului. La o asemenea vorbire nu va recurge decît cel ce-a cîştigat o anume experienţă, dar chiar şi acesta se va pregăti cu grijă. În această privinţă există mai multe procedee. Unul constă în redactarea textului, ca şi cînd ar urma să fie citit. Vorbitorul îl şi citeşte de mai multe ori singur, pînă cînd îl învaţă pe dinafară, ca pe o poezie. Procedeul nu e bun. Din cauza tracului, a unui moment de neatenţie, a unui incident produs în sală (intră un întîrziat, pleacă un grăbit, scîrţîie un scaun sau scapă din cîrlig un geam), vorbitorul poate uita continuarea unei fraze. Va urma o bîlbîială, căutarea disperată, pe text, a locului unde s-a rupt firul. (În orice caz, textul va fi la îndemînă, în faţă, pe masă şi ne vom îngriji să întoarcem fiecare foaie epuizată.) În loc să înveţe pe de rost textul, cuvînt cu cuvînt, conferenţiarul îşi va fixa bine în

memorie ideile, îngrijindu-se să le sublinieze pe filele de hîrtie cu un creion colorat. După ce ne-am obișnuit să vorbim în public, vom observa că ne este mult mai ușor dacă știm bine succesiunea ideilor, decît dacă am memorizat succesiunea cuvintelor. Cînd tema ne îngăduie, cînd o cunoaștem perfect, cînd avem suficientă experiență, este posibil nici să nu mai redactăm un text, ci doar un plan al ideilor. Cel care a ajuns acolo nu mai are nevoie să citească aceste pagini... Totuși, și acela, și vorbitorii cu mai puțină experiență nu trebuie să uite o serie de lucruri elementare, dar foarte importante.

Chiar dacă urmează, conform împrejurării, să aibă caracterul unei cozerii (*causerie* numesc francezii o conversație agreabilă și ușoară, fără pretenții), o luare de cuvînt nu trebuie să fie o simplă pălăvrăgeală, un fel de „vorbesc ca să nu tac". Și urarea rostită la o masă tovărășească va fi considerată de vorbitor cu atenția la care-l obligă respectul față de sine și față de ceilalți. Nici toastul nu admite vulgaritatea, neseriozitatea, incoerența. Cu paharul în mînă, aerul solemn și pedant devine ridicol. Tratînd, în schimb, glumeț o temă serioasă, gravă, cuvîntătorul ușuratic, superficial, dornic să-și dovedească însușirile de umorist, pe care unii și le prețuiesc așa de mult, va fi asemeni celui ce s-ar duce la o recepție în papuci. Ținuta și tonul unui vorbitor, stilul expunerii sale vor fi întotdeauna în concordanță cu tema, locul și împrejurarea.

Cine ia cuvîntul, în cadrul unei discuții, va ține seama că discuția e... discuție, nu monolog. Cuvîntul lui se justifică numai în măsura în care aduce elemente noi față de ceea ce s-a spus mai înainte. Sau spune ceva mai bun decît tăcerea, sau taci. De dragul jumătății de oră în care te-ai pregătit, nu considera mica expunere drept o capodoperă *ne varietur*, adică de neschimbat. Pentru a fi în temă, ascultă și ce vorbesc ceilalți. Dacă s-a spus tot ce voiai să spui și tu, împăturește-ți fără regret notița și vîr-o în buznuar. Dacă s-a spus o parte, renunță la partea

respectivă. Lucrurile se schimbă atunci cînd constaţi că antevorbitorii, deşi au atins chestiuni pe care voiai să le ridici şi tu, le-au tratat neclar, neconvingător. În această situaţie, repetarea, sublinierea se impun. Atenţia la ce se vorbeşte şi cum se ascultă, elasticitatea, tactul sînt însuşiri necesare celui ce ia cuvîntul în public.

Alegerea termenilor proprii ocolirea expresiilor vulgare şi triviale, construcţia ireproşabilă a frazelor, exprimarea sugestivă şi toate celelalte recomandări privitoare la conversaţie sînt cu atît mai obligatorii în cazul unei expuneri făcute în faţa publicului. Într-o astfel de expunere (ca şi în conversaţie), trebuie să ne supraveghem, pentru a ne feri de repetarea supărătoare a unor cuvinte de umplutură, care, pentru unii, devin adevărate ticuri : „zice", „ştiţi", „aşadar", „care va să zică" etc. După o conferinţă destul de interesantă, cineva mi-a arătat o hîrtie plină de linioare verticale, sub care trăsese o linie şi scrisese cifra 34. De atîtea ori repetase conferenţiarul expresia „nu-i aşa" ! Foarte urîte sînt şi cacofoniile constînd nu numai din întîlnirea a două silabe *ca* şi *că* („dacă cauţi bine..."), ci şi a silabelor *ci* („ci citind"), *co* („dac-o corectează"), *cu* („cu cuţitul"), *te* („te temi"). E mai bună o exprimare perifrastică decît o cacofonie. Cacofonia e gafa fonetică. Ce urît sună şi acest „fă-fo" ! Să schimbăm propoziţia : cacofonia e o gafă din domeniul foneticii. Vorbind, mai putem face şi altfel de gafe. De exemplu : „Pe malul lacului, un cioban tundea un berbec. În apă, scena se vedea invers". Cel puţin o parte din sală va sesiza gafa, deci zîmbete, dacă nu chiar un hohot de rîs. Ce ne facem ? Ori lăsăm lucrurile aşa şi continuăm ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, ori rîdem şi noi : „De fapt şi ciobanul ar fi avut nevoie să fie tuns. Era cam pletos". În orice caz, n-avem de ce să ne roşim pînă în vîrful urechilor şi să ne gîndim că ne-am ratat conferinţa.

În sfîrşit, încă o chestiune de ordin practic. Se poate întîmpla oricărui vorbitor să aibă un lapsus, nu neapărat

un *lapsus linguae*, ci un lapsus pur și simplu, adică să uite un nume propriu, un termen tehnic sau acel cuvînt care i se pare cel mai adecvat. Bîlbîiala jenată : „Ăă, am uitat cine", „Îmi scapă acum", „Vreau să zic... înțelegeți dumneavoastră..." e penibilă și pentru vorbitor, și pentru ascultători. Scapi mai onorabil din impas cu : „Cineva spunea...", „O somitate în materie susținea" sau cu o perifrază, prin care definești cuvîntul uitat.

Într-o cuvîntare, ca și în scris, citatul poate constitui un argument în sprijinul unei păreri proprii. A alcătui însă o conferință din citate puse cap la cap, cum construiesc copiii cetăți din cuburi colorate, e absolut neindicat. Ascultătorii vor să audă o conferință, o cuvîntare, o părere personală, nu o culegere de citate. Dacă citatul este extras dintr-un autor străin, el trebuie oferit în traducere, mai ales în cazul că nu toată sala cunoaște limba respectivă. Vom da citatul în limba originară numai cînd e neapărat necesar. Pronunțarea lui trebuie să fie fără greș, ca și aceea a numelor proprii străine.

E greu să vorbești în public ? A răspunde afirmativ, cu un oftat, nu duce nicăieri. Așa cum am arătat, există destule mijloace pentru a învinge dificultățile. Oricine se poate deprinde să vorbească în fața unor ascultători.

NU NUMAI SCRIITORII TREBUIE SĂ ȘTIE SĂ SCRIE !

„Șeful e prea pretențios !"

Cu această exclamație, funcționarul unei instituții mototolește hîrtia pe care dactilografa i-a copiat textul unei scrisori oficiale, adresate unui solicitant. Dusă la semnat, scrisoarea i-a fost înapoiată purtînd mențiunea scrisă cu creion albastru : „Chiar și o scrisoare de trei fraze trebuie redactată îngrijit !" Autorul scrisorii e amărît și, mai rău încă, pare că nu înțelege ce vrea „șeful". Să ridicăm din coșul de hîrtii foaia motolită, Pe textul, într-adevăr foarte scurt „șeful" a subliniat un *întrucît* care nu se referă la nimic, a pus semn de întrebare la sfîrșitul unei fraze lipsite de înțeles și a șters o virgulă parazitară dintre subiect și predicat. Nu, „șeful" nu e prea pretențios ! Redactarea scrisorii s-a făcut foarte neglijent.

Există instituții de învățămînt unde se predau noțiuni despre redactarea scrisorilor oficiale. Dar oricine, indiferent de specialitatea și locul său de muncă, se poate afla în situația de a-și aduce contribuția la corespondența instituției sau a întreprinderii. Personalul secretariatelor îndeplinește, desigur, în primul rînd acest oficiu. Cînd însă o anume chestiune privește direct resortul cuiva, acesta e cel mai indicat să alcătuiască ciorna scrisorii. În general, se pierde destul timp și se prăpădește destulă hîrtie, pînă să se obțină un text bun, fie din cauza lipsei de experiență a celui ce redactează scrisoarea, fie din pricina dificultății acesteia. Pentru economisirea timpului și pentru evitarea neplăcerilor pricinuite de repetatele refaceri ale unei scri-

sori, avem la îndemînă cîteva mijloace, altminteri foarte simple.

Cînd e nou în muncă, cel însărcinat să compună o scrisoare oficială va trage multe foloase cercetînd cu atenție dosarul de corespondență a serviciului său, în copii. Din această cercetare va deduce că :

Scrisorile oficiale sînt alcătuite, în general, din cîteva formule uzuale : „La scrisoarea dv. din...", „Referitor la..., vă informăm (vă răspundem, vă aducem la cunoștință) că...", „Revenire la adresa dv, cu nr. ... din..." Aceste formule stereotipe subliniază caracterul *impersonal* al corespondenței oficiale.

Cînd răspunde sau întreabă, cel ce redactează o scrisoare de serviciu face, de regulă, abstracție de sentimentele sale. Enervarea, plictiseala pricinuite de insistența vreunui solicitant, mîhnirea cauzată de admonestarea venită din partea unui for superior nu trebuie să răzbată într-o asemenea scrisoare. Sub antetul întreprinderii sau instituției, corespondența, deși semnată, e un act emanat din partea unității, nu a persoanelor.

Stilul oficial nu exclude, ci presupune politețea, și nu numai de jos în sus, ci și de sus în jos. Relațiile dintre serviciile și unitățile de toate categoriile, raporturile dintre acestea și persoanele particulare au, la noi, trăsăturile specifice într-un stat democrat. Chiar cînd există, în unele probleme, divergență de păreri, dialogul epistolar se desfășoară sub semnul *colaborării*, nu al contradicției și concurenței. Cînd e vorba de persoane particulare, serviciile țin seamă de faptul că rolul lor principal constă în slujirea cetățenilor. De la caz la caz, răceala caracteristică stilului oficial poate fi atenuată prin formulări ce comunică solicitantului sentimentul că forul căruia i s-a adresat nu e o mașină birocratică, ci un loc unde cererea sa a fost înțeleasă omenește. Tonul impersonal al corespondenței oficiale se conjugă astfel cu o firească vibrație umană.

Corespondența oficială pretinde concizie, nu însă în dauna clarității. Pentru a redacta o scrisoare clară și concisă, cel ce ia creionul în mînă își va preciza ideile, argumentele, concluzia. Va trebui, adică, să știe exact cu ce începe și unde vrea să ajungă. Dacă scrisoarea e un răspuns, va citi cu atenție și va reciti scrisoarea la care răspunde. O lectură superficială, grăbită a acesteia îl pune de la început alături cu drumul. A fi clar înseamnă și a fi la obiect... Pentru verificarea clarității, cel ce scrie să se pună în situația adresantului ! Va înțelege acesta exact sensul scrisorii ? Operațiile pregătitoare iau timp, e adevărat. Dar cît timp s-ar pierde, altminteri, datorită unui text confuz, care ar declanșa noi întrebări, noi solicitări ! Probleme ce-ar putea fi lămurite o dată pentru totdeauna iscă, din cauza neglijenței în redactarea corespondenței, reveniri repetate, dacă nu chiar dueluri epistolare gratuite.

Claritatea și precizia sînt condiționate și de corectitudinea gramaticală a expunerii. Erorile gramaticale nu au ce căuta nici în scrisorile noastre personale, cu atît mai mult sînt de nedorit în corespondența oficială E aici și o chestiune de prestigiu. „Șeful", supărat că subalternul său a făcut greșeli gramaticale, nu a exagerat nici în această privință. Nici întreprinderea cea mai străină de studiul morfologiei și al ortografiei nu poate îngădui în corespondența sa erori gramaticale.

Toate aceste învățăminte, pe care un funcționar nou în muncă le poate extrage din cercetarea atentă a corespondenței serviciului său, se verifică și se confirmă prin experință. „Șeful" care nu se mulțumește să semneze grăbit hîrtiile ce i se prezintă, ci le și citește, urmărind corectitudinea textelor pînă la virgulă, face foarte bine. Mai bine procedează acela care își instruiește colaboratorii, arătîndu-le de la început cum trebuie redactate scrisorile.

Dar să privim lucrurile și din partea cealaltă, adică a solicitanților. Cine are nevoie de un act sau cere o aprobare, recunoașterea unor drepturi etc. va ține seama de următoarele :

Se va informa exact cărui for trebuie să i se adreseze. Chiar dacă rezolvarea cererii depinde de un serviciu subaltern, formula de adresare cuprinde titulatura conducătorului instituției sau întreprinderii : *Domnule Ministru, Domnule Președinte, Domnule Director, Domnule Șef.*

În *introducerea* cererii se arată numele și prenumele, funcția (ocupația, profesiunea) solicitantului, adresa, obiectul cererii : „Subsemnatul, Ion Ionescu, tehnician auto la întreprinderea..., domiciliat în strada..., nr. ..., sectorul..., vă rog să binevoiți a-mi aproba înscrierea la..."

Cuprinsul enumeră motivele, temeiurile cererii. Totul se formulează cît se poate de clar și de succint. Să nu fie nimic în minus, dar nici în plus. Insistențele, repetările, argumentele subiective, fără bază legală, sînt inutile. Bunăvoința forului căruia ne adresăm e subînțeleasă. O simplă trimitere la prevederea unei legi e mai convingătoare decît o pagină întreagă de justificări sentimentale.

De obicei, sub cuprinsul cererii se scrie o formulă de încheiere („Cu stimă", „Cu mulțumiri" etc.) și se pune semnătura.

Respectarea unui plan este necesară și în alcătuirea corectă a unor lucrări mai mari: un proces-verbal, un referat, un raport, o dare de seamă.

Procesul-verbal cuprinde constatarea unui fapt, predarea și primirea unei funcții, a unor obiecte, desfășurarea unei ședințe. Începe întotdeauna cu o formulă-tip de introducere, în care se arată : timpul, locul, numele celor prezenți, scopul adunării, ședinței etc. Urmează consemnarea celor constatate sau cuprinsul ședinței : ordinea de zi, cine a prezentat raportul (darea de seamă) și conținutul

acestuia, cine a luat cuvîntul şi ce s-a spus, hotărîrea. Formula de încheiere : „Drept care am încheiat prezentul proces-verbal".

Referatul poate fi o simplă însemnare marginală, prin care un funcţionar propune, motivat, şefului său ierarhic aprobarea sau respingerea unei cereri : „Conform articolului nr. ... din legea..., tov. ... este îndreptăţit a beneficia de un concediu fără plată, în vederea... Există posibilitatea înlocuirii sale în timpul absenţei, astfel ca serviciul să nu sufere. Propun (recomand) aprobarea concediului cerut". Într-un înţeles mai cuprinzător, referatul e o lucrare, rostită sau scrisă, care cuprinde aprecieri şi concluzii asupra unei cărţi, asupra unei inovaţii, asupra unui procedeu tehnic etc. Caracteristicile sale principale sînt : obiectivitatea, spiritul critic, argumentarea solidă a concluziilor pozitive sau negative.

Raportul şi *darea de seamă* cuprind, mai ales, descrierea şi analiza activităţii depuse de un colectiv într-o anumită perioadă de timp. Planul unei dări de seamă este, în esenţă, acesta : *Introducerea* — obiectul (ce activitate şi a cui se analizează), perioada de timp, condiţiile în care s-a desfăşurat activitatea. *Cuprinsul* — obiectivele activităţii în perioada respectivă, aşa cum au fost trasate de planul de muncă; ce şi cum s-a realizat ce nu s-a realizat şi de ce (cauze obiective şi lipsuri în muncă); cine s-a evidenţiat şi cine nu şi-a îndeplinit într-un mod corespunzător îndatoririle. *Încheierea* — o apreciere globală asupra perioadei trecute, cu scopul de a se trage concluzii pentru perioada următoare ; noile sarcini ce stau în faţa colectivului ; angajamente.

Raportul şi darea de seamă trebuie să fie redactate în spirit critic şi autocritic, scopul lor principal constînd în îmbunătăţirea muncii.

„Eu sînt bine sănătos, ceea ce...“,

De cînd au inventat acest genial mijloc de comunicare — scrisul — oamenii și-au eliberat gîndurile de cătușele spațiului și ale timpului. Folosind cărămida (cu mii de ani în urmă, „cărămida poștală“ a existat într-adevăr !), fîșia de papirus sau de pergament, mai tîrziu foaia de hîrtie, ei s-au pus în legătură cu semenii lor la distanțe mult mai mari, și mereu mai mari, decît bătaia vocii. Alcătuită mai întîi din cîteva cuvinte zgîriate lapidar și stîngaci, scrisoarea a devenit, cu vremea, o compunere amplă și, adesea, cu însușiri de operă literară. *Epistola* s-a constituit chiar ca o specie literară independentă, încă din antichitate, datorită, între alții, poetului latin Horațiu, care ne-a lăsat un mare număr de epistole cu valoare de capodopere. Scritorul francez Boileau*, autorul *Artei poetice*, a adăugat tezaurului literaturii universale alte epistole antologice. În literatura noastră, Grigore Alexandrescu, în versuri, Costache Negruzzi *(Negru pe alb, Scrisori la un prietin)* și Ion Ghica *(Scrisori către Vasile Alecsandri)*, în proză, sînt numai cîțiva dintre scriitorii care au cultivat epistola literară. Dar, nu numai cînd a fost concepută ca operă destinată publicării, scrisoarea s-a înfrumusețat cu însușiri literare. Înzestrată cu spirit de observație, nu lipsită de atitudine critică față de moravurile vremii, doamna de Sévigné** a adresat fiicei ei și altora scrisori care i-au adus celebritatea. Depozitele marilor biblioteci posedă cantități uriașe de corespondență rămasă de la oameni de seamă — savanți, scriitori, politicieni. La Biblioteca Academiei munca de

---

* *Nicolas Boileau-Despréaux* (1636—1711) — poet și critic literar francez, autor a numeroase satire și epistole și al tratatului în versuri *Arta poetică*.

** Scrisorile *Mariei de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné* (1626—1696), publicate în 1726, aparțin fondului clasic al literaturii epistolare franceze.

sortare și catalogare a corespondenței se desfășoară permanent.

Document al mentalității și moravurilor unei epoci, scrisoarea e în același timp o fișă a temperamentului, caracterului și preocupărilor autorului ei. Încă de prin 1834, scrisorile tînărului Mihail Kogălniceanu dezvăluie într-un mod grăitor atitudinea democratică și patriotismul omului politic și istoricului de mai tîrziu. Scrisorile lui Nicolae Bălcescu, marele gînditor și revoluționar, a cărui existență zbuciumată s-a consumat ca o flacără, sînt mărturiile patetice ale unui luptător pentru libertatea poporului. La rîndul său, Alecsandri își compunea scrisorile cu voioșia, grația și amabilitatea ce-i erau proprii. Ca elev și student, Titu Maiorescu obișnuia să-și redacteze scrisorile pe filele unui caiet, apoi le transcria pe curat. Procedeul ar fi foarte folositor, mai ales pentru școlari. Există printre scriitorii noștri unul care ne-a lăsat adevărate capodopere ale genului epistolar : I. L. Caragiale. Opera lui cuprinde numeroase scrisori, cu ajutorul cărora sînt caracterizați într-un mod strălucit eroii și dezvăluite tarele societății burgheze. Vă amintiți scrisoarea pe care o trimite Rică Venturiano „persoanei" de care se înamorase, adică Ziței ? Iată cîteva rînduri : „Angel radios ! de cînd te-am văzut întîiași dată pentru prima oară, mi-am pierdut uzul rațiunii. Te iubesc la nemurire. *Je vous aime et vous adore : que prétendez-vous encore ?* * Inima-mi palpită de amoare. Sînt într-o poziție pitorească și mizericordioasă și sufăr peste poate. O da ! Tu ești aurora sublimă..." Scrisoarea exprimă cît se poate de sugestiv retorismul găunos al lui Rică Venturiano, pe care-l regăsim și în articolele lui de ziar. Într-adevăr, dacă, așa cum se spune, stilul, în general, este omul, stilul *corespondenței* ne mijlocește perfect cunoașterea unui om.

* Te iubesc și te ador : altceva ce mai pretinzi ?

Mai ales după ce s-a instalat la Berlin, unde a locuit, împreună cu familia, timp de opt ani, începînd din 1904, pînă la sfîrşitul vieţii sale (1912), I. L. Caragiale a întreţinut o vastă corespondenţă cu prietenii şi cunoscuţii. Marele dramaturg era o fire extrem de sociabilă. Nu-i plăcea singurătatea, iar corespondenţa îi oferea un mijloc de a se simţi mai puţin singur. I se întîmpla cîteodată să adreseze cuiva drag cîte două-trei scrisori sau cărţi poştale în aceeaşi zi. Foarte exigent în redactarea operei sale literare, ştergea şi refăcea mereu o scriere, apoi o transcria (a cîta oară ?) pe curat, cu scrisul său rotund, foarte îngrijit, realizînd adevărate modele de caligrafie. La fel proceda şi cu scrisorile. Chiar şi pentru biletele de cîteva rînduri redacta mai întîi ciorne, revenea asupra unei formulări, asupra unui cuvînt şi, abia cînd socotea că a exprimat exact şi corect ceea ce avea de comunicat, copia textul, pe cartonul cărţii poştale sau pe fila de hîrtie. Se înţelege de ce, cu toate că nu a fost destinată publicării, corespondenţa particulară a lui Caragiale constituie pentru oricine o lectură dintre cele mai atrăgătoare. Din conştiinciozitatea cu care neîntrecutul nostru dramaturg îşi redacta corespondenţa, deducem o concluzie general valabilă : scrisoarea, indiferent cui o adresăm — unui superior sau unui subaltern, unei rude sau unui prieten — trebuie luată în serios. „Cuvintele zboară, cele scrise rămîn". Că nici vorbele nu trebuie lăsate să zboare oricum nu mai e nevoie să repetăm. Cu atît mai mult, scrisul nostru trebuie să fie îngrijit.

Arta epistolară pare astăzi ceva desuet, ceva ce aparţine trecutului. Ritmul nostru de viaţă este rapid, ne vine greu să rupem din zi, la răstimpuri, un ceas-două ca să compunem o scrisoare de cîteva pagini. Telefonul ne stă la îndemînă pentru convorbiri urbane şi interurbane cu ajutorul cărora, în cinci minute, epuizăm ceea ce avem de comunicat. Din cauza conciziei ei, convorbirea telefo-

nică nu suplinește totuși scrisoarea. Telefonînd, la intervale nu prea mari, unei rude, unui prieten din orașul nostru sau din provincie, îi mărturisim, implicit, afecțiunea și grija noastră. Scrisoarea, însă, ne îngăduie comunicarea mai amănunțită, mai intimă a gîndurilor și sentimentelor, a preocupărilor noastre, a interesului față de ceilalți. Prin scrisoare, înfrîngem depărtările și menținem între noi și cei dragi acele relații calde de care sîntem cu toții atît de doritori.

Așa cum existau odinioară manuale de „*savoir-vivre*" (bună purtare în societate), tot astfel circulau și cărți cuprinzînd modele de epistole. Amatorii își alegeau un model și-l transcriau, schimbînd doar numele. Dar cum să-ți torni gîndurile și sentimentele tale într-un tipar străin, ca un aluat într-o formă dată ? O scrisoare compusă după tipicul recomandat de cine știe cine ar dovedi sărăcie sufletească și nesinceritate. Nu calea modelelor vreau s-o propun aici.

Elementele obligatorii ale unei scrisori rămîn cele știute : locul și data, formula prin care ne adresăm corespondentului („Stimate domnule", „Dragă mamă", „Dragul meu" etc.), semnătura. Notarea locului și a datei poate căpăta uneori o mare însemnătate, așa că nu trebuie neglijată. Între formula de început și semnătură, pixul are toată libertatea. Unele condiții se cer totuși respectate.

O scrisoare trebuie concepută, într-un anume sens, ca o scriere literară. Nu vă speriați și nu protestați iar : „N-am talent de literat !" Mă voi explica. Cum se știe, opera literară povestește întîmplări, descrie peisaje, exprimă sentimente și pasiuni omenești. În acest sens, scrisoarea se înrudește cu literatura. Amintiți-vă de unele romane pe care le-ați citit și care erau compuse în întregime dintr-un schimb de scrisori. Astfel de romane evidențiază foarte elocvent virtuțile genului epistolar. Poate că nu vom reuși să compunem scrisori ca eroii literari, al căror condei e purtat de oameni de meserie — autorii

cărţilor. Însă nici nu ne vom resemna, recurgînd din lene şi grabă la formule stereotipe de felul : „Eu sînt bine sănătos, ceea ce-ţi doresc şi ţie". Formulele stereotipe, ca şi modelele epistolare, sînt haine străine. În scrisorile noastre, să căutăm a fi noi înşine. În primul rînd sîntem noi înşine dacă nu ne mulţumim cu o scrisoare seacă şi rece, ci, dimpotrivă, punem în scrisul nostru suflet. Dar scrisoarea oricui — a fiului către părinţi, a părinţilor către fiu, a prietenului către prieten şi aşa mai departe — se înrudeşte cu literatura nu numai prin conţinut, ci şi prin felul de a exprima conţinutul. Aceasta nu înseamnă desigur că trebuie să ne ostenim să facem „literatură", mergînd pînă acolo încît să dăm scrisorii noastre înfăţişarea unei compoziţii pretenţioase, în care adresantul nici nu ne va mai recunoaşte. O bună scrisoare, o scrisoare frumoasă se obţine prin povestirea sinceră şi simplă a celor ce avem de comunicat. Luînd stiloul sau pixul în mînă, ne vom imagina că persoana căreia ne adresăm se află în faţa noastră, iar noi o punem la curent cu cele trăite, simţite şi văzute. Corespondenţa va lua astfel aspectul unei convorbiri. Să presupunem că ne petrecem concediul de odihnă la mare. Încă de la plecarea de-acasă, am cunoscut oameni, am văzut peisaje, scene hazlii în gări, aspecte de muncă pe ogoare, am zărit construcţii noi. Călătorul admiră gările moderne de la Braşov, de la Constanţa. E încîntat de frumuseţea litoralului, unde, de la un an la altul, se fac noi amenajări. Revederea mării îi produce o impresie puternică, mereu reînnoită. De ce să păstreze toate acestea pentru sine ? Iată materie din belşug pentru o primă scrisoare. Călătoria poate fi o interesantă experienţă de viaţă. Profităm mai mult de ea, şi profită şi alţii, dacă o consemnăm în corespondenţă. Prin mijlocirea noastră, ceilalţi vor afla amănunte despre lucruri pe care nu le-au văzut sau pe care le-au privit cu insuficientă atenţie. Să continuăm. Sîntem la Mamaia de cîteva zile. Ne-am instalat satisfăcător, facem plajă, luăm masa la

restaurant, vizităm Constanța, alte stațiuni de pe litoral, am legat unele prietenii. Locurile și oamenii ne oferă mereu material proaspăt pentru scrisori. Urmează cîteva zile ploioase. Stăm acasă și citim. Nu mai avem ce scrie ? Avem totuși. Comunicăm stările noastre sufletești, impresii, aprecieri asupra unei cărți, a unui spectacol la care am asistat. Scriind despre toate acestea, *povestim și descriem*.

Povestirea și descrierea sînt aspectele principale ale unei scrisori. Ele nu au însă un caracter impersonal. Nimeni nu poate rămîne indiferent în fața lumii înconjurătoare. Cutare lucru îți place, te entuziasmează chiar, altceva nu-ți place. Trăiești momente comice, altele emoționante. Povestirea și descrierea se vor colora, astfel, afectiv : „Am făcut o călătorie încîntătoare, în tovărășia unor oameni foarte plăcuți. De cum s-a urnit trenul din gară, nu mi-am mai putut lua ochii de pe lanurile întinse pînă la linia orizontului. În adierea vîntului, marea de aur unduia ușor și strălucea sub soarele dimineții. Pentru mine, care părăsesc așa de rar orașul, perspectiva aceasta vastă a fost o adevărată baie de lumină și de aer. Ce cochete sînt gările, cu straturile lor de flori, cu ghivecele de petunii multicolore, aninate sub streșini ! Probabil că toate florile acestea sînt bine stropite seara și dimineața, altminteri s-ar ofili sub soarele fierbinte al Bărăganului". Nu numai peisajul, ci și tovarășii de drum, colocatarii din hotel, cunoștințele ocazionale de pe plajă sînt subiecte pentru descrieri. Un portret fizic și moral împodobește cît se poate de plăcut scrisoarea : „Din prima zi, mi-am făcut noi prieteni de vîrsta mea. Unul e slab și blond, celălalt, rotofei și brunet. Cînd îi vezi alături, ai zice că sînt Stan și Bran în miniatură. Doar melonul le lipsește ! De altfel, sînt mereu veseli și se țin de șotii, stîrnind hazul tuturor".

Desigur, întotdeauna vom ține seama nu numai de ce ne place nouă să scriem, ci și de ceea ce știm că așteaptă ceilalți de la noi. Ca și în conversație, vom recurge la tonul adecvat. Nu vom scrie într-un stil familiar cuiva cu

care nu sîntem intimi și, dimpotrivă, protocolar cuiva apropiat. Nota umoristică, în general binevenită, nu poate fi confundată cu prostul gust.

Hotărîrea de a întreține o corespondență îngrijită ne stimulează spiritul de observație, grație căruia vom distinge ceea ce este esențial, caracteristic, de ceea ce nu are nici o însemnătate. În descrieri și portrete vom introduce numai amănunte semnificative, aspecte care dau viață unui episod, unui tablou. Așa vom putea obține acea culoare pe care o putem spori prin unele figuri de stil: „Noaptea aceasta era minunată... Ne întorceam de la Balta-Albă. Luna-și desfășura farmecul pe un cer stropit cu nori fini; stelele erau puține, și acele pe care le vedeai chiar aveau strălucirea lor slăbită de a lunii, care-și răsfrîngea razele de aur în mijlocul lacului, pe care un vîntișor blînd le făcea să se zbenguie grațios. De jur împrejurul lacului se mai zăreau focuri mărunte, care păreau că-i fac o cunună de stele." Am desprins acest pasaj dintr-o scrisoare a lui Alexandru Odobescu către mama sa. Știți cîți ani avea viitorul scriitor, cînd a compus această scrisoare ! Treisprezece !

Gazete, gazetari, gazetărie

Ziarele și revistele sînt redactate de oameni de meserie. La radio și televiziune colaborează mai ales reporteri profesioniști. Dar în presa noastră, ca și în emisiunile de radio și televiziune citim sau ascultăm adesea și articole, relatări, reportaje scrise de persoane care au fost puse ocazional în situația de a comunica ceva interesant din domeniul lor de activitate, de la locul lor de muncă. Într-adevăr, oricine — elev, student, muncitor, țăran cooperator și așa mai departe — poate deveni la un moment dat „gazetar", „ziarist". Iată-l deci pe respectivul gazetar

amator în fața foilor albe de hîrtie. Stă și se tot frămîntă. Timpul trece, iar el se întreabă : cum să încep ? Mai întîi îi voi spune că această întrebare îl chinuie numai pe acela care se așază la masa de scris fără nici o pregătire. Cu hîrtia dinainte și cu creionul în mînă, e greu să începi, dacă nu știi foarte bine ce vrei să scrii. Așadar vom începe prin a ne documenta : adunăm material, fapte, cifre, notăm exemple pozitive și, dacă sînt, negative. Procedînd astfel, lucrăm întocmai ca gazetarii profesioniști. Cel dintîi lucru pe care-l face un redactor sau un reporter de ziar este acesta : iese pe teren, se informează și ia note. Astfel își asigură el *conținutul concret* al articolului. Cerneala și hîrtia nu pot fi irosite pentru banalități și fraze goale. În articol împărtășim experiențe din munca noastră sau din a altora, propunem exemple vrednice de urmat, sau criticăm stări de lucruri necorespunzătoare, iar toate acestea ne obligă să fim cît se poate de bine informați.

După ce am adunat materialul, îl supunem unei analize atente. În ce scop îl vom folosi ? La ce concluzii vrem să ajungem ? Care sînt faptele, datele, aspectele cele mai convingătoare ? Spațiul gazetelor și al emisiunilor e strict limitat ! Totul se măsoară cu coloana, jumătatea și sfertul de coloană, ba chiar cu rîndul și cu minutul, așa că, din multele lucruri, autorul unui articol nu poate alege decît cîteva. E mai bine să facă selecția înainte de a scrie, nu după ce articolul a fost redactat. Altfel se înșiruie și se leagă ideile cînd se lasă deoparte, de la început, tot ceea ce nu „intră". Se pot face tăieturi și după redactare, dar atunci apare nevoia sudării fragmentelor „rămase" și uneori chiar a rescrierii articolului. A rescrie ceva nu e rău, dar să nu pornim la lucru cu gîndul că ceea ce facem va trebui refăcut. Un asemenea gînd ne poate duce, involuntar, la neglijență în felul de a scrie.

După ce am hotărît ce idei vom trata, le orînduim după planul oricărei compoziții : *introducere, cuprins, înche-*

iere. Necesitatea de a scrie „strîns" determină atît dimensiunile acestor părți, cît și stilul expunerii. Dacă introducerea și încheierea nu sînt neapărat trebuitoare, se renunță la ele. O informație, o corespondență de presă comunică cititorilor un eveniment, o atitudine, o realizare care vorbesc de la sine, fără multe comentarii, chiar fără nici un comentariu. Frazele scurte, limpezi, fără podoabe stilistice de prisos, dar îngrijite trebuie să spună esențialul. Scris astfel, articolul nu va deveni rece, impersonal, neatrăgător ? Nu, cu condiția să exprime un punct de vedere și să conțină un material concret.

O formă interesantă care se poate da unui material de presă e aceea a interviului. *Interviul* constă într-o convorbire cu o persoană care s-a remarcat printr-o realizare valoroasă, cu șeful unei întreprinderi sau instituții, cu un om de cultură etc. Cum se ia un interviu ? Și pentru aceasta e nevoie de pregătire. Nu numai tema, ci și întrebările — toate întrebările — trebuie formulate clar și corect pe carnetul nostru de reporteri amatori. Abia după aceea ne prezentăm persoanei cu care vom sta de vorbă și pe care am avut grijă s-o anunțăm din timp de vizita noastră și de scopul ei. În timpul convorbirii, avem grijă să notăm esențialul. Prin întrebări suplimentare, prin intervenții pline de tact, orientăm convorbirea spre scopul urmărit, pentru ca nu cumva, trecînd dintr-o digresiune în alta, să ne pomenim pînă la urmă cu întrebările noastre rămase fără răspuns. Pe carnet, am înregistrat doar un material brut. Urmează, acasă, prelucrarea lui. Facem o scurtă introducere, cuprinzînd recomandarea persoanei cu care am stat de vorbă, eventual note de portret fizic și moral, o descriere sumară a locului unde am fost primiți. În ceea ce ne privește, ne păstrăm mereu pe un plan cu totul secundar. Întrebările le avem. Răspunsurile abia trebuie să le formulăm. Ceea ce ni s-a spus într-o oră întreagă trebuie redus la cîteva fraze. Important e să nu

răstălmăcim ceea ce este esențial în răspunsuri. Deși vom concentra la maximum aceste răspunsuri, vom căuta să le redactăm în așa fel, încît să aibă ceva din felul de a vorbi și de a fi al interlocutorului nostru, ceva din *stilul* lui : spiritual, colorat, împodobit cu zicători populare, sfătos, duios, vioi și așa mai departe. Nu e rău, dacă se poate, să arătăm celui în cauză, înainte de publicare, redactarea definitivă a materialului.

De la informații, corespondențe, interviuri, gazetarul amator poate să treacă la specia cea mai pretențioasă a publicisticii : *reportajul.* În ultimile decenii reportajul a căpătat în țara noastră o mare dezvoltare, ducînd mai departe, în condiții noi, cu un conținut nou, o tradiție strălucită, reprezentată de un Alexandru Sahia, Geo Bogza, Zaharia Stancu. Se pot scrie reportaje despre o școală, o fabrică, despre o exploatare minieră, despre o cooperativă agricolă de producție, despre un oraș, un sat, despre un muncitor fruntaș, despre o manifestare artistică, o expediție pionierească, o faptă eroică etc. Nu trebuie neapărat ca locul, sau faptul, sau omul despre care scriem să aibă un caracter extraordinar, senzațional, dar se cere totuși ceva mai deosebit, în orice caz specific, semnificativ. Fapte semnificative și oameni exemplari sînt astăzi pretutindeni. Totul e să știm cum să căutăm și să găsim. Reportajul e o narațiune sau o descriere (povestirea unui eveniment, descrierea unei așezări, a unei regiuni etc.), dar și o combinație a acestor două modalități. Cînd articolul urmează să aibă, datorită temei, caracterul unei povestiri, descrierea contribuie la conturarea cadrului. În acest caz, fiind un element secundar, descrierea nu va fi prea dezvoltată, ca să nu păgubească ritmului viu al narațiunii. Voim, de exemplu, să relatăm despre modul în care cineva a reușit să împiedice, în condiții grele, un accident de cale ferată. În cîteva fraze, vom arăta că era noapte, că ploua toren-

țial, că locurile erau pustii, astfel că anevoie s-ar fi putut observa prăbușirea unei bucăți de stîncă peste linia ferată. Descrierea locurilor interesează numai în măsura în care evidențiază eroismul faptei. Să luăm acum alt exemplu, al unui reportaj preponderent descriptiv. Am vizitat hidrocentrala de la Porțile de Fier și vrem s-o descriem într-un reportaj. N-am realizat nimic dacă vom înfățișa, cu amănunte și dimensiuni, lacul, barajul, construcțiile, fără să scriem despre munca depusă acolo, despre oamenii cu care am stat de vorbă. Oamenii trebuie să se afle în centrul oricărui reportaj, după cum se află și în centrul operelor literare.

Ce raporturi există între reportaj și literatură ? Se pot scrie reportaje pur informative, strict *publicistice*. Acestea sînt concise și, cu toate că, în ceea ce privește dimensiunea, depășesc întrucîtva spațiul unei corespondențe de presă, folosesc mijloacele stilistice ale acesteia. Dar se pot scrie și reportaje *literare*, de o întindere mai mare, mergînd pînă la volumul unei cărți. Unii începători cred că reportajul literar se obține literaturizînd cu tot dinadinsul, adică încărcînd expunerea cu figuri stilistice, cu comparații, metafore, hiperbole. E o părere greșită. Nici literatura, nici reportajul literar nu se confecționează cu floricele. Imaginile poetice își au, desigur, locul și importanța lor ; ele nu ne interesează însă în sine, ci ca mijloace puse în slujba evocării vii și plastice a locurilor și a oamenilor. Calitatea principală a unui reportaj literar constă în capacitatea lui de a înfățișa pregnant obiectul descris, procesul de producție, chipuri umane. Mărturisirea impresiilor și a emoțiilor care ne-au încercat la fața locului contribuie la realizarea acestei cerințe. În sfîrșit, un reportaj *frumos* din care nu aflăm ceva nou, mai puțin cunoscut, rămîne nesatisfăcător. Ca orice material de presă, reportajul are menirea de a informa.

După ce și-a făcut primele studii în țară, Vasile Alecsandri a fost trimis de tatăl său la Paris, ca să urmeze cursurile Facultății de medicină. Tînărul român, care trebuia să devină medic, s-a simțit prea puțin atras de sălile de disecție. După cîțiva ani petrecuți peste hotare, s-a întors în țară fără diploma de doctor, dar s-a afirmat numaidecît ca un foarte talentat scriitor. Prietenul său, Ion Ghica, a fost un student mai conștiincios și și-a luat toate examenele pentru a deveni inginer. Ani de-a rîndul a activat ca om de știință și, dacă a publicat articole și cărți, acestea au fost lucrări de popularizare a științei. Tîrziu de tot, pe la șaizeci de ani, Ghica a început să scrie minunatele sale *Scrisori către Vasile Alecsandri*, care l-au așezat la loc de frunte în cadrul literaturii noastre clasice.

„Poeții (adică scriitorii, artiștii cuvîntului) se nasc" — spune dictonul latin pe care l-am mai citat. Acest dicton s-ar putea tălmăci astfel : talentul de scriitor este înnăscut ; el reprezintă un complex de aptitudini, cu care natura înzestrează în chip deosebit pe unii oameni — putere de observație, pătrundere psihologică, sensibilitate, capacitate de evocare, un simț ascuțit al limbii, exprimare sugestivă și plastică etc. De unde să știi dacă ai sau nu aceste însușiri ? Talentul nu poate fi recunoscut nici după culoarea ochilor, nici după lățimea frunții. Talentul trebuie detectat. Cîți dintre scriitorii lumii s-au „descoperit" după ce au muncit multă vreme în cu totul alte domenii ! Acțiunea de depistare a talentelor a căpătat în patria noastră un caracter de masă. Casele de creație populară, cenaclurile, concursurile instituite de presă, de Uniunea Scriitorilor și de alte foruri, prilejuiesc afirmarea unor condeie necunoscute din orașe și sate. Redacțiile revistelor

literare cercetează cu grijă colaborările ocazionale, dau sfaturi și îndrumări în cadrul rubricii „Poșta redacției". Ziarele centrale și publicațiile locale arată, de asemenea, interes activității cenaclurilor și, în general, scriitorilor amatori din fabrici și de pe ogoare. Se poate spune că, practic, nici un talent, oricît de departe s-ar afla de principalele centre de cultură, nu poate rămîne nedescoperit. După cum se știe, un interes egal se arată tuturor manifestărilor artistice : dans, muzică, pictură, sculptură etc.

Creația literară, căreia noi îi acordăm un rol atît de important, nu poate fi o chestiune de orgoliu și de ambiție. „Vreau să scriu și să public, ca să mă afirm, ca să devin cunoscut și admirat !" — iată un gînd care trebuie combătut. Artistul adevărat e modest. Ca prefață la povestirile sale, marele povestitor care a fost Ion Creangă a scris aceste rînduri emoționante :

„Iubite cetitoriu,

Multe prostii ăi fi citit, de cînd ești. Cetește rogu-te și ceste, și, dacă-i vedea că nu-ți vin la socoteală, ia pana în mînă și dă tu altceva mai bun la iveală. Căci eu atîta m-am priceput și atîta am făcut.

Autoriul"

Cine scrie din fudulie seamănă cu păunul ce-și înfoaie coada, dar, cînd vrea să cînte, cîrîie. Una e încrederea în sine și alta, mîndria. Abia după ce a acumulat experiență și după ce și-a verificat valoarea lucrărilor, un scriitor își consolidează încrederea în propriile-i puteri creatoare, dar și atunci mai are îndoieli, se zbuciumă și caută. Celebritatea nu e un țel, ci o consecință. Nu scrii ca să devii cunoscut, ci devii cunoscut fiindcă scrii bine.

Atunci de ce să scrii și cînd să scrii ? Scrie numai dacă ai ceva de spus, numai dacă simți că, alături de atîția alții care poartă condeiul, poți să aduci și tu o contribuție, fie ea și modestă, nu neapărat genială, la dezvoltarea frumoasei noastre literaturi. Fiecare zi și fiecare ceas, fiecare aspect de viață și fiecare sector al realității înfățișează laturi noi, inedite. Cine face efortul să le descopere și are capacitatea să le dea expresie artistică își va găsi locul său în creația literară.

Vreți să deveniți scriitor ? Încercați. Începeți prin ceea ce vă atrage cel mai mult, poate poezia, poate proza, poate teatrul. Un pretendent la profesia de cîntăreț se lămurește repede : are sau nu are voce. Mai sînt și unii care se cred înzestrați cu voce și îi chinuiesc pe-ai casei și pe prieteni, răcnind cît îi ține gura. Aceștia nu ajung însă mai departe de concertele pe care le dau la un pahar de vin. Dacă cer părerea unui cunoscător, acesta le poate spune de la prima frază ascultată : „N-ai voce, nu vei deveni niciodată cîntăreț". Cel care, „are voce" se clasifică implicit într-o categorie : e tenor (liric sau dramatic), bariton, bas ; dacă e femeie : soprană, mezzosoprană... Despre un pretendent la grația muzelor literaturii nu se pot rosti sentințe tot atît de sigure. O primă încercare sau chiar mai multe propuse cuiva care se pricepe nu sînt concludente. Chiar și primele opere *publicate* de unii scriitori au fost eșecuri lamentabile. Talentul se dezvăluie cîteodată greu și se maturizează anevoie. Pe de altă parte, unii se pot crede înzestrați pentru poezie, dar nu sînt, în schimb au talent de prozatori sau de dramaturgi. Alții presupun că li se potrivește lirismul, pateticul și, într-o bună zi, descoperă că, de fapt, sînt excelenți umoriști. Din toate acestea reiese că un începător trebuie să se supună singur unor probe, îndrep-

tîndu-se într-acolo unde îl împinge inima, unde se simte mai în largul său și unde constată că se poate realiza. Delavrancea a început prin a publica o culegere de versuri, Odobescu și-a făcut și el debutul cu niște poezii. Cel dintîi, nemulțumit de versurile sale, și-a retras numaidecît volumul ; amîndoi s-au realizat ca mari prozatori, Delavrancea și ca dramaturg valoros. Unii pretind că perseverența e ea însăși o dovadă a înzestrării cu talent literar. Perseverența înțeleasă ca experiență stăruitoare și ca muncă, e o însușire bună. Cînd însă devine încăpățînare și nu cedează nici în fața eșecurilor repetate la infinit, e ceva foarte rău. Sînt unii „perseverenți" care reușesc să publice cîte ceva, ceea ce îi determină cu atît mai mult să nu renunțe la scris. Își adună „operele" în sertare, se plîng de neînțelegerea celor din redacțiile revistelor, devin veninoși și pierd un timp prețios mîzgălind poeme de mii de versuri, romane cît cărămizile, piese de teatru de care nimeni nu are nevoie. Bombardează revistele și editurile cu pachete de manuscrise, circulă agresivi prin redacții, prăpădind și timpul altora. Cea mai mare pagubă și-o pricinuiesc lor fiindcă se împovărează cu un sentiment amar de nefericire de care ar scăpa îndată ce ar recunoaște cinstit : „Nu am talent de scriitor, să-mi văd iarăși de treburile meseriei mele". Dacă am introdus un capitol despre literatură în cartea de față, n-am făcut-o pentru aceștia, ci pentru începătorii talentați, ca și pentru amatorii onești, gata să renunțe a mai încerca în clipa în care își vor da seama că natura nu i-a înzestrat cu darul scrisului. Îmi pare rău, însă nu există rețete, grație cărora cineva să devină scriitor numai penru că vrea. Nu există nici rețete pentru a deveni un *bun* scriitor. Se pot spune totuși cîteva lucruri de ordin mai general și altele cu caracter practic, care să fie de folos aspiranților în arta scrisului.

Impulsul de a scrie literatură vine într-un anume sens tot de la literatură. Adolescentul care citește cu pasiune poezii, schițe, romane se simte îndemnat să scrie și el. Cum experiența lui de viață e de obicei foarte săracă, încercările sale literare vor fi niște imitații, niște pastișe, în care se va reflecta, ca formă și conținut, ultima lectură. Altora, gîndul de a scrie le vine de la o întîmplare neobișnuită, foarte tristă sau foarte veselă, pe care au trăit-o. A scrie literatură inspirată din literatură, lucrul pe care-l fac și unii amatori nu chiar tineri de tot, e ceva fără nici o noimă. La fel, a încerca să scrii literatură fără să citești literatură nu se poate, după părerea mea, oricît de bogată în episoade ieșite din comun ți-ar fi viața.

Cum se știe, sufletul omenesc și realitățile înconjurătoare constituie un domeniu de explorare nu numai pentru literatură (în general, pentru artă), ci și pentru știință. Literatura reflectă realitatea în imagini, știința, în raționamente. Omul de știință cercetează, experimentează, trage concluzii ; scriitorul, în general artistul, trăiește, participă afectiv la ceea ce constituie substanța operei sale. Procesul transformării unei experiențe de viață într-o operă de artă e foarte subtil și complicat. Punctul de plecare îl constituie cunoașterea realității. Iată de ce prima școală, în sens figurat, a scriitorului ca scriitor este școala vieții. Închis în „turnul de fildeș", adică străin și rupt de clocotul vieții, scriitorul rămîne un oarecare mîzgălitor de hîrtie. „Zadarnic învîrtim condeiul și ne pierdem vremea — spune undeva G. Călinescu — din curata reflecție nu iese nimic. De aceea, noi toți trimitem pe artist pe șantiere să cunoască viața și oamenii, știind că arta este o oglindire a vieții. Prin

urmare, doi sînt termenii ce trebuiesc împreunați concret și cu valoare universală : viața și arta". Această cerință esențială — cunoașterea aprofundată a vieții — nu este așa de lesne de satisfăcut. Cunoașterea vieții se desăvîrșește de-a lungul anilor. Să așteptăm de aceea vîrsta pletelor albe ca să începem a scrie ? Nu, desigur. Începătorul în ale literaturii își va alege subiectele din realitățile în mijlocul cărora s-a format și în ambianța cărora trăiește. Aceste realități i s-au dezvăluit în modul cel mai intim, îi sînt familiare în sensul strict al cuvîntului. Unor scriitori, mediul social și natural în care au crescut le oferă materia întregii lor opere sau, cel puțin, a creațiilor lor principale. Coșbuc și-a petrecut copilăria și adolescența la țară, într-o regiune încîntătoare și în mijlocul sătenilor. Idilele lui cu subiect rural și poeziile despre natură sînt capodopere ale literaturii noastre. Cele mai bune romane ale lui Liviu Rebreanu — *Ion* și *Răscoala* — evocă lumea satului, atît de bine cunoscută romancierului din copilărie și tinerețe. Din aceste exemple, cărora li se pot adăuga nenumărate altele, nu vom trage concluzia că un scriitor trebuie să rămînă tributar toată viața unui cerc închis, limitat geografic și social. Am vrut să indic aici doar un fel de a începe, pentru debutanți. Cunoașterea vieții are un sens activ. Însăși evoluția firească a oricui, o dată cu vîrsta, lărgește cadrul : satul sau cartierul orășenesc al copilăriei, școala, instituția, întreprinderea, cooperativa agricolă, locul în care ne începem activitatea. Pretutindeni descoperim alte aspecte ale realității, cunoaștem alți oameni, sîntem eroi ai unor întîmplări, martori ai unor evenimente. Cel ce nutrește năzuințe literare se documentează astfel prin însăși existența lui de fiecare zi. Spre deosebire de ceilalți, el va fi mai atent la oameni și la faptele lor, va căuta să pătrundă sensul adînc al întîmplărilor, se va strădui

să înțeleagă comportamentul oamenilor, descifrîndu-le caracterul. Literatura fiind o artă, investigația principală se îndreaptă spre oameni. Poetul liric își va analiza cu subtilitate și sinceritate propriile-i sentimente ; prozatorul și dramaturgul vor face adevărate studii de psihologie, observîndu-și semenii. Nu există domeniu de cercetare mai interesant și mai complex decît sufletul omenesc. Tinerilor scriitori, Al. Vlahuță, bunul lor sfătuitor, le spunea următoarele : „Vă trebuie, întîi și întîi, o inimă mare, mare și bună și pururea deschisă, ca să intre în ea, de pretutindeni, iubirea, grijile, temerile și speranțele, suferințele și bucuriile vieții altora, ca să se umple și să răsune mereu zbuciumul vastului ocean de vieți, ca acele scoici sonore, care păstrează veșnic, cum spunea poetul, în forma lor ceva din unduirea valurilor și în vuietul lor neîntrerupt ceva din zgomotele mării. Numai așa veți înțelege sufletul omenesc. Numai așa veți putea reproduce în dumneavoastră cîte ceva din formele și din zgomotele vieții dinafară. Vă mai trebuie apoi deprinderea de a observa lucrurile cu privirea pururea atentă a omului chemat să le scrie, să facă și pe alții să le vadă cu ochii lui..."

Atunci cînd, pentru o operă literară proiectată, vrea să cunoască alt mediu decît acela în care trăiește și lucrează, tînărul scriitor va întreprinde o documentare specială. Își va petrece în locul respectiv cît mai mult timp posibil, va sta de vorbă cu oamenii, va cerceta cu toată atenția cadrul material în care-și va plasa acțiunea. Documentarea grăbită și superficială nu reține decît aspecte exterioare, sesizabile la prima vedere, poate pitorești, dar nu și esențiale. Dintr-o mică excursie pe teren nu te poți alege cu mare lucru. Totul e, desigur, și în funcție de experiența generală de viață a celui ce se do-

cumentează, de puterea lui de observație. Oricum, însă, n-ai să poți scrie un roman a cărui acțiune se petrece într-o exploatare forestieră pe care ai vizitat-o între două trenuri.

Materialul cules prin observația de fiecare zi, prin documentarea stăruitoare urmează să fie prelucrat. Aici intervine o însușire obligatorie a oricărui artist : fantezia, imaginația creatoare. Sînt scriitori care-și construiesc cărțile numai din propria lor experiență de viață, în eroii cărora recunoaștem mereu pe autor sau oameni cu care acesta a avut de a face. Un asemenea scriitor a fost Ernest Hemingway *. În mai multe din nuvelele sale, în romanul *Adio, arme*, în alte scrieri care, evident, nu sînt totuși lucrări propriu-zis autobiografice (ca amintirile, memoriile) îl regăsim pe scriitor sub diverse nume. Dar, și în acest caz, fantezia a lucrat cu mare eficiență, combinînd datele realității, interpretînd, dînd unitate personajelor, rotunjind subiectul. Fie că e mai strîns legată de faptul de viață trăit, fie că e mai liberă, creația artistică nu copiază modele din realitate, așa cum copiază copiii, pe geam, siluete și hărți, ci conturează oameni și evocă întîmplări în așa fel, încît cititorul să aibă impresia că el însuși a devenit martorul direct al vieții. Sub pana scriitorului, un personaj, fie că a existat sau nu în realitate, devine o ființă vie, se mișcă, vorbește, ni se înfățișează cu trăsăturile sale fizice și morale, cu frămîntările și sentimentele sale. De multe ori, un asemenea personaj ne devine mai cunoscut decît un om real, din preajma noastră ! Cel ce dorește să devină scriitor

* *Ernest Hemingway* (1898—1961) — prozator american, autor al romanelor *Adio, arme, Pentru cine bat clopotele, A avea și a nu avea*, al povestirii *Bătrînul și marea* etc.

își va verifica însușirile creatoare, prelucrînd datele procurate prin documentare în așa fel încît să obțină nu o copie a vieții, ci o imagine vie. „A crea oameni — scria Liviu Rebreanu — nu înseamnă a copia după natură indivizi existenți. Asemenea realism sau naturalism e mai puțin valoros ca o fotografie proastă. Creația literară nu poate fi decît sinteză. Omul pe care îl zugrăvesc eu o fi avînd și trebuie să aibă asemănări cu mii de oameni, cum au și în viață toți oamenii, dar trăiește numai prin ceea ce are unic și deosebit de toți oamenii din toate vremurile".

În limbajul esteticii noastre traducem și întregim cele spuse de Liviu Rebreanu astfel : Din observarea unor categorii de oameni, scriitorul înregistrează o serie de însușiri caracteristice pentru categoriile întregi. El face deci o operație de analiză, determinînd, de pildă, trăsăturile specifice ale muncitorului din industria socialistă. Aceste însușiri — conștiință politică, o atitudine nouă față de muncă, cinste profesională etc., etc. — sînt doar niște date generale, abstracte. Personajul literar însă e o prezență concretă și vie, are biografia lui, trăsăturile lui temperamentale, felul său de a fi, o anume înfățișare fizică ; într-un cuvînt, paralel cu tot ceea ce-l face asemănător multor altor oameni, posedă o alcătuire sufletească și fizică datorită căreia e el însuși, adevărat și unic. Chiar sentimentele general și etern umane, cum ar fi dragostea și ura, se manifestă diferit nu numai de la o ambianță social-istorică la alta, ci și de la un om la altul. Cu scheme și șabloane nu se pot realiza eroi literari viabili. Personajele literare sînt imagini reprezentative pentru o categorie socială, un mediu social, ca și pentru o epocă istorică, dar nu seamănă cu altele care pot fi tot așa de reprezentative. Harpagon, din *Avarul*

lui Molière, și Hagi Tudose, din nuvela cu același nume de Delavrancea, sînt două tipuri de avari care au trăsături comune, specifice zgîrceniei, dar și însușiri distincte, determinate de societatea și epoca în care au trăit, ca și de unele date psihologice personale. Să notăm numai că, spre deosebire de Harpagon, Hagi Tudose e un personaj sumbru, complet uscat sufletește. Mara lui Slavici e și ea o avară, însă avariția ei își găsește o justificare, cel puțin un pretext, în dragostea și grija pentru cei doi copii. Meditați mult asupra unor personaje literare diferite și observați cum se individualizează ele în cadrul aceleiași familii de tipuri și caractere.

Cîteva indicații practice

Să presupunem că un aspirant la literatură — de pildă, dumneata, cititorul acestor pagini — se consideră înzestrat cu această minunată însușire, care este puterea creatoare. Indiferent de genul literar în care vrea să crecze, trebuie să țină seama de un lucru : creația literară cere muncă, o muncă sistematică, susținută, chiar îndîrjită. Cum — veți întreba — nu există inspirație ? Ba da, inspirația există, dar ea nu e un fel de intervenție mistică a vreunei muze care-ți poartă creionul pe hîrtie. Inspirația e o stare specială, o dispoziție sufletească prielnică scrisului, o încordare nervoasă rodnică datorită căreia materialul adunat, un conținut de sentimente și idei își află expresia cea mai adecvată. Creația literară, presupunînd cunoașterea aprofundată a vieții, cere, în același timp, stăpînirea perfectă a mijloacelor de expresie. Aceste două laturi ale activității creatoare, referitoare, respectiv, la conținut și la formă, sînt tot

atît de strîns legate, interdependente ca și conținutul și forma. Viața o cunoaștem prin observația atentă și stăruitoare ; tehnica scrisului se deprinde și se perfecționează prin studiu și exercițiu.

Oricine dorește să devină scriitor trebuie să se cultive, să citească. Originalitatea nu se obține prin ignoranță. „Vreau să fiu eu însumi, nu am nevoie de modele, deci nu citesc" e un raționament greșit. Literatura ne îmbogățește sufletește pe toți ; pentru scriitori ea înseamnă ceva mai mult, fiindcă le oferă și nenumărate învățăminte profesionale.

Cum se scrie o poezie, o schiță, un roman, o piesă de teatru ? La această întrebare nu se poate răspunde oferind reguli sau formule, cum se face pentru obținerea unui produs material oarecare, de pildă policlorura de vinilin. Răspunsul cel mai bun îl deducem din operele maeștrilor genurilor literare ce ne interesează. La rîndul lor, acești maeștri au învățat la școala înaintașilor lor. Țineți-vă la zi cu producția literară curentă, așa cum apare în paginile revistelor și în volumele noi. Paralel cu literatura universală contemporană, veți citi neapărat și scrierile clasicilor noștri și ale celor universali. Multe opere ale trecutului trebuie să vă fie cărți de căpătîi. Dar cînd vreți să scrieți, căutați-vă modele în literatura de astăzi, nu în aceea de acum o sută-două de ani. Literatura ține pas cu dezvoltarea societății, cu năzuințele ei, cu mentalitatea și gustul ei. Cea mai mare atenție o vom acorda, deci, scrierilor valoroase create la noi astăzi. Din aceste scrieri vom învăța că literatura noastră are un caracter național și un specific popular foarte pronunțat, se inspiră din realitățile contemporane și se adresează maselor populare ; e o literatură activă, optimistă, o literatură cu fața spre viitor. De mare folos ne poate fi litera-

tura contemporană de pretutindeni. Evident, nu ne vom grăbi să acceptăm orice ; vom trece totul prin filtrul spiritului critic, pentru a distinge ceea ce este realmente valoros de ceea ce nu constituie decît o falsă strălucire.

Am folosit de cîteva ori cuvîntul „modele". Termenul trebuie luat într-un sens larg și creator. Modelul e un mijloc de orientare pe drumul spre descoperirea unui fel personal de a scrie. O lucrare care *imită* felul de a scrie al unui anumit autor e doar o pastișă. Îmi place, de pildă, cum scrie Arghezi și mă chinui să scriu la fel ca el. Cine mă va citi, va spune : „Acest făcător de versuri e un biet imitator al marelui nostru poet, scrie întocmai ca maestrul său, dar Arghezi a făcut-o cu mult mai bine !" Un scriitor este el însuși nu numai prin ceea ce sare în ochi de la prima vedere — mijloacele sale de expresie, stilul său —, ci, mai ales, printr-un întreg univers spiritual care e doar al lui. Poezia lui Eminescu a făcut contemporanilor o impresie așa de puternică, încît mulți tineri au scris după el versuri „eminesciene", trădînd de fapt lecția pe care le-o dăduse autorul *Luceafărului*. Bieții versificatori lipsiți de talent, care au îmbrăcat haine de împrumut ce nu li se potriveau, au pierit în uitare. Aceasta e soarta tuturor imitatorilor.

Paralel cu literatura, cel ce dorește să devină scriitor va citi și studii de critică, istorie literară și teoria literaturii. Confruntînd părerea sa despre o carte cu părerea criticii, își fundamentează mai solid opiniile și apreciază cu mai multă siguranță valoarea cărții, calitățile și defectele în construcția subiectului și în realizarea personajelor. Din studiile teoretice, cu exemplificările de rigoare, învață care sînt genurile și formele literare, își lămurește noțiunile de prozodie (despre vers, ritm, rimă etc.), află definiția figurilor de stil (comparația, meta-

fora, personificarea etc., etc.). Toate acestea sînt, în primul rînd, probleme de meşteşug, dar meşteşugul are o mare însemnătate, în activitatea artistică. Oricît de talentat ar fi un pictor, el trebuie să ştie cum să amestece culorile ca să obţină nuanţa dorită, cum să mînuiască pensula, cum să-şi pregătească pînza etc.

Cu bagajul cultural pe care şi-l îmbogăţeşte mereu, tînărul scriitor meditează acum la aspectele practice ale muncii sale. Procesul de înregistrare a imaginilor desprinse din realitate — chipuri, evenimente — e unul mintal. Memoria reţine fapte, siluete omeneşti, gesturi, frînturi de dialog. Dar, aşa cum procedează pictorul, trasînd pe carnetul său, în fugă, schiţe, tot astfel e recomandabil să facă şi scriitorul. Chiar dacă nu ştie încă ce întrebuinţare le va da, el va nota pe un carnet sau pe fişe de hîrtie detaliile unui portret, gesturi elocvente, liniile şi coloritul unui peisaj ce l-a impresionat, descrierea unui interior, o convorbire la care a fost martor, un cuvînt, o expresie. În felul acesta, cu vremea îşi alcătuieşte un fel de albume pline de instantanee, cu atît mai exact, mai sugestiv, mai viu chipul uman, elementul de cadru, vorbirea. În sertarul său, carnetele de însemnări vor fi ţinute în ordine, avînd pe coperta interioară însemnarea cuprinsului, pentru orientare. Din cînd în cînd carnetelé vor fi consultate. Pentru însemnări lingvistice (cuvinte, expresîi, figuri stilistice) un repertoriu alfabetic e şi mai indicat. Desigur, acesta este, deocamdată, un material brut. Pe fişe sau în caietele sale de însemnări, scriitorul va nota şi schiţa unui subiect sugerat de o întîmplare oarecare, o imagine care i-a venit în minte, va analiza succint o stare sufletească. În continuarea paralelismului cu munca unui pictor, care-şi pregăteşte o compoziţie făcînd *studii*, adică desenînd siluete, chipuri,

umane, scriitorul își poate propune să scrie, pentru el, o pagină-două cuprinzînd o descriere de natură, un dialog, cîteva portrete imaginate. Fie că le va folosi sau nu într-o lucrare, important e să facă exerciții. Acesta ar fi un prim pas care marchează trecerea de la observarea și consemnarea directă a unor fapte și chipuri din realitate la creație.

Poetul *in spe* trebuie să învețe să facă versuri. Astăzi, la mare preț e versul liber, descătușat de schemele strofice, total sau numai parțial indiferent față de rimă. Atenție, începători în ale versificației ! Să nu credeți că versul liber e o nimica toată ; să nu spuneți, citind opera unui poet modern : „Asemenea versuri pot scrie și eu cîte vreau !" Dacă veți da drumul condeiului să zburde, vă veți pomeni că ați realizat numai aparent o „poezie". Versul liber presupune o expresivitate deosebită a cuvîntului, concizie, un ritm interior și o muzicalitate subtilă. Iată de ce vă recomand să nu vă apropiați de el cu ușurință. Ca o muncă pregătitoare, exersați-vă scriind versuri clasice, după diverse tipare strofice, cu respectarea riguroasă a ritmului și a schemei de rime. În felul acesta, vă obișnuiți să turnați un conținut în forma pe care ați ales-o, deveniți stăpînii formelor poetice, învățați să spuneți ceea ce aveți de spus într-un mod sugestiv și concentrat. Un bun exercițiu constă în compunerea de poezii în formă fixă — de pildă, sonete. Tinerii poeți nu trebuie să uite nici o clipă că versul, clasic sau liber, nu are valoare în sine și că, așa cum spune Eminescu :

E ușor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
Înșirînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune.

Versificația nu e totuna cu poezia. Cineva poate fi un bun versificator, dar nu și poet. Dimpotrivă, poetul trebuie să fie un bun meșteșugar al versului.

Meșteșugul scrisului îl va preocupa în egală măsură și pe prozatorul sau dramaturgul începător. Cum se scrie o schiță, o nuvelă, un roman, o piesă de teatru? Răspunsul cel mai bun se poate obține tot din lectura atentă a maeștrilor recunoscuți, care ne-au dat capodopere în genurile respective. După părerea mea, ar fi indicat ca începătorii în ale prozei să nu se lanseze dintr-o dată în scrierea unui roman, ci să-și încerce puterile mai întîi în genul scurt. Compunerea unei schițe sau a unei nuvele e mai lesnicioasă, iar nevoia de a scrie scurt îi obișnuiește cu concizia. De altfel, concizia e o cerință importantă a prozei moderne. Corespunzător ritmului rapid al vieții de astăzi, însuși romanul și-a limitat serios dimensiunile. Prozatorii actuali sînt zgîrciți în descrieri și analize psihologice. Apropiindu-se de tehnica cinematografică, ei înfățișează personajele în mișcare, în acțiune. Să nu credeți că e mai ușor! Nu e deloc ușor, fiindcă prin consemnarea unui gest, printr-o caracterizare foarte scurtă trebuie să spui despre erou ceea ce, altminteri, ai spune pe o pagină întreagă sau pe mai multe. Concizia cere o selectare foarte riguroasă a detaliilor celor mai semnificative.

Indiferent de genul abordat, tînărul scriitor, cu materialul documentar nu numai adunat, dar și temeinic gîndit, își va construi mai întîi subiectul. Pentru schiță și nuvelă, își va alege un episod, respectiv cîteva episoade, capabile să pună în lumină ideea ce-l preocupă (oamenii mai au de luptat cu rămășițe ale trecutului; eroismul e o trăsătură caracteristică a omului nou; în muncă se dezvăluie însușirile creatoare ale oamenilor etc., etc.). Cele cîteva episoade, deși reprezintă numai o frîntură din viața

personajului sau a personajelor, trebuie să aibă capacitatea de a contura imaginea acestora în așa fel, încît să le dezvăluie însușirile sufletești și fizice esențiale. Cititorul ia cunoștință de o oră, o zi, un an din existența eroului literar, scriitorul, părintele spiritual al acestuia, știe despre el totul și-și imaginează întreaga lui biografie.

Nuvela mai lungă și romanul au nu numai o cuprindere mai mare în timp și spațiu, ci și datoria de a urmări evoluția sufletească a personajelor, procesul lor de creștere etică. Aceasta, mai ales, dar nu numai în romanele biografice, în care se reconstituie o viață de om, începînd din copilărie pînă la maturitate sau chiar pînă la moartea eroului. Romanul poate urma un plan simplu, în care episoadele biografice se înșiruie în ordine cronologică. Pentru un începător, e construcția cea mai adecvată, cea mai cuminte !

Ceea ce conferă interes unei narațiuni și, cu atît mai mult, unei piese de teatru, e conflictul. Conflictul în literatura noastră actuală este altul decît în literatura mai veche. Clasicii antici înfățișau ciocnirea dintre voința slabă a oamenilor și destinul hotărît de zei ; mai tîrziu, scriitorii au reflectat conflictul, adesea tragic, dintre oameni și societatea strîmb alcătuită, neînțelegătoare și rea. În societatea noastră, conflictul exprimă, în esență, lupta dintre nou și vechi, dintre ceea ce împinge societatea înainte și piedicile ce se mai ivesc ici și colo. Acest conflict poate avea aspectul unui zbucium interior sau capătă un caracter etic. Tensiunea dramatică apare și în lupta oamenilor cu natura.

Schema subiectului se face, în cazul romanului și al pieselor de teatru, pînă la capitole, respectiv acte și scene. Sînt scriitori care nu lucrează astfel, lăsînd subiectul să

se dezvolte treptat. Pentru un începător, metoda aceasta nu e însă recomandabilă. Firește, planul detaliat al lucrării poate suferi schimbări, în timpul lucrului, dar e bine să existe. Dacă am reușit să creăm un erou viu, acesta își va afirma într-un anume sens independența și ne va obliga să-l lăsăm să trăiască, spărgînd schema inițială a subiectului. De aici mai departe, totul depinde de talentul celui ce vrea să devină scriitor.

Și acum, alte cîteva recomandări.

Munca literară cere continuitate. Cel ce-a început să scrie e bine să-și facă program zilnic de lucru și să-l respecte. În felul acesta își păstrează legătura vie cu opera, o trăiește. Din această legătură neîntreruptă țîșnește și inspirația !

Graba nu duce la nimic bun. Dacă o frază nu-l mulțumește, s-o șteargă și s-o refacă. Pagina neizbutită trebuie aruncată fără regrete la coș. Dacă un vers sună frumos, însă trădează conținutul, va fi suprimat. Literatura e arta cuvîntului, dar cuvîntul are valoare în măsura în care exprimă plastic ideile și sentimentele. „Stilul — scrie Tudor Arghezi — pare a fi meșteșugul de a da cuvintelor duritate, relief, culoare și însuflețire". O imagine nouă, originală — și astfel de imagini trebuie căutate — redă cuvintelor culoarea și relieful. Evitînd banalitățile, locurile comune, figurile de stil tocite printr-o îndelungă întrebuințare, scriitorul nu se transformă, în ceea ce privește mijloacele de expresie, într-un vînător de inovații de dragul noutății în sine, ci de dragul expresivității. În epică și dramaturgie, limba e un mijloc de caracterizare a personajelor ; acestea trebuie să vorbească așa cum o cer mediul social, cultural, psihologia lor.

O scriere terminată e bine să fie lăsată, o vreme, în sertare. După cîtva timp, autorul își asigură oarecare independență față de ea și o citește cu mai mult spirit critic.

Dorința de a-și vedea opera numaidecît publicată poate avea consecințe neplăcute pentru un debutant, fiindcă eșecul îl demoralizează. Nu publicarea, ci desăvîrșirea trebuie să-l intereseze în primul rînd. Scrisul presupune conștiinciozitate și exigență. Opera dată la tipar de Eminescu este, cantitativ, mult mai redusă decît scrierile pe care le-a lăsat în manuscris. Cine citește minunatele postume eminesciene își dă seama că marele poet era extrem de sever cu sine însuși. Această severitate e într-adevăr pilduitoare !

Lectura repetată a unui manuscris vizează în mod egal mai multe aspecte : soliditatea construcției de ansamblu, îmbinarea justă a părților, necesitatea cutărui episod, acuratețea stilistică. Ceea ce apare de prisos trebuie înlăturat. La fel repetițiile, inclusiv repetările de cuvinte. Sub aspect stilistic, paginile trebuie revăzute foarte atent. Cuvîntul impropriu, inexpresiv va fi înlocuit, figurile de stil banale, date deoparte.

Cine are preocupări literare găsește mult ajutor în cadrul cercurilor și cenaclurilor literare. Organizate în școli, pe lîngă mari întreprinderi și instituții, îndrumate de Uniunea Scriitorilor, bucurîndu-se adesea de prezența unor scriitori, profesori, cenaclurile oferă posibilitatea unor prime verificări și a unui prim contact cu publicul cititor. Pe de altă parte, au avantajul că acest public vine nu numai să asculte, ci să și critice. Nu vă temeți de critică și nu ocoliți, din orgoliu sau din sfială, cenaclurile. Un începător în ale literaturii se poate ușor înșela crezînd că a scris ceva foarte bun. Cei care-i arată că s-a înșelat îi și atrag implicit atenția cum să lucreze, ca să progreseze în arta scrisului. Va relua și va reface încercarea de cîte

ori va fi nevoie. Nu numai începătorii, ci și scriitorii cu experiență își revăd și îmbunătățesc lucrările. Și pentru ei, critica și sfatul confraților sînt binevenite. Activitatea cercurilor și cenaclurilor literare reprezintă o formă democratică, de analiză și dezbatere a lucrărilor literare, care poate și trebuie să contribuie la perfecționarea operei fiecărui scriitor, ca și la scoaterea la iveală și formarea a noi talente din rîndurile tineretului.

Creația literară cere, cum se spune, nu numai inspirație, ci și transpirație. Cîteodată, chiar mai multă transpirație. Sînt scriitori care au lucrat la o operă cîte zece ani ! Nu uitați aceasta, aspiranți la literatură !

Numai cîteva cuvinte și despre traduceri. Condiția principală a unei bune tălmăciri stă în fidelitatea față de original. Această fidelitate va fi înțeleasă ca respectarea sensului, a atmosferei și tonului general al originalului, nu a literei lui. Traducerea trebuie să fie literară, nu literală. Limbajul în care transpunem o operă străină să fie corespunzător stilului și limbii acelei opere. Nu vom tălmăci o carte despre țărani într-un limbaj intelectualist și nici o carte despre personaje din cercuri cultivate, în grai rural. Într-o scriere istorică, vom introduce (dacă originalul e scris în același fel) unele arhaisme, fără a-i numi pe miniștrii lui Ludovic al XIV-lea „vornici" și „spătari" sau pe infanții Spaniei „beizadele" ! Expresiile idiomatice se traduc, de asemenea, prin înțelesul lor, de preferat printr-o expresie românească paralelă, deși alcătuită din alte cuvinte. De exemplu, francezii spun *„prendre ses jambes à son cou"* și *„courir à toutes jambes"*. Noi însă nu vom traduce : „a-și lua picioarele la gît" și „a fugi cu toate picioarele", ci : „a-și lua picioarele la spinare" și „a fugi mîncînd pămîntul". Traducerile cer multă

muncă și eforturi stilistice, din care scriitorii pot profita în ceea ce privește opera lor originală. Traducînd, tinerii literați nu pierd timpul în zadar, chiar dacă lucrează pentru ei înșiși, nu în vederea publicării.

Ortografia !

Vă cer iertare că, de pe spinarea înaripatului Pegas, sărim deodată pe pămînt, în cîmpul ortografiei. Dar a scrie corect înseamnă și a scrie conform unor reguli bine stabilite. Din fericire, astăzi avem asemenea reguli. E bine să ne amintim că, paralel cu formarea și desăvîrșirea limbii noastre literare, marii noștri clasici au acordat un interes foarte viu și problemelor de ortografie.

Dar, vreme îndelungată, fie că n-au existat reguli ortografice oficiale, fie că aceste reguli n-au fost respectate de toată lumea. Astăzi, ele sînt obligatorii.

Nu știu în ce măsură poate fi luată în serios grafologia, dar după ortografie se pot deduce sigur multe lucruri despre cel ce-a scris.

Ca și gramatica, ortografia nu admite indulgențe ! De altfel, între cele două discipline există o strînsă legătură. Nici graba, nici faptul că scrii pe un colț de masă sau că ai penița proastă nu scuză abaterile de la ortografie. Fraza: „Îți scriu în fugă, iartă-mi eventualele greșeli" îmi aduce aminte de o glumă a fostului meu profesor de limba română. Om de aleasă, cultură, poet distins și dascăl extrem de exigent, ne nota lucrările scrise după următorul criteriu — pentru o greșeală de ortografie : 4, pentru două : 3, pentru mai multe : 2 și 1. Cînd ne-a înapoiat o dată o lucrare scrisă, un coleg, care primise o notă relativ bună (4 !), a

încercat să se justifice : „Am scris repede. Nu am avut la dispoziție decît zece minute". Profesorul a zîmbit, ceea ce i se întîmpla rar, răspunzîndu-i : „Acesta nu-i un motiv. Te scuzi întocmai ca acea doamnă care, scriind unei prietene, adăuga în post-scriptum : «Iartă-mă, draga mea, dacă am făcut vreo greșeală de ortografie. Port o splendidă pălărie cu boruri foarte largi, care-mi aruncă umbră peste hîrtie»".

Ortografia nu reprezintă o simplă chestiune de formă. Nerespectarea ei poate duce la confuzii, la înțelegerea greșită a unui text. „S-are bine" (= se are bine) e una, iar : „sare bine", alta. Comparați și exemplele următoare : „zile" (= spune-le) și „zile", „car", „c-ar" (= că ar), „sta-n" (= sta în) și „Stan" etc. Sînt cunoscute exercițiile ortografice amuzante : „Stan sta-n castan", „Toată lumea are nare, numai Nae n-are nare". Dacă cineva, din grabă ori din neștiință, ar scrie : „să crez", în loc de „să creez", ar lăsa să se înțeleagă cu totul altceva decît a vrut să spună. Comparați : „Nu e ușor să creez ceea ce mi-ai propus" și : „Nu e ușor să crez ceea ce mi-ai propus". De asemenea : „Auzii ce se vorbește" și : „Auzi ce se vorbește". Un simplu (!) *i* în plus sau în minus la verbul propoziției principale schimbă total sensul frazei. În prima frază, comunicăm că *au am auzit* ceea ce se vorbește, în a doua, atragem atenția interlocutorului să audă *el* ceea ce se se vorbește. Să comparăm propozițiile : „El numai cînta" și „El nu mai cînta". Deosebirea de înțeles provine din felul cum s-a scris *numai* sau *nu mai* — „*doar* el cînta", „el *încetase* să mai cînte". Cel care scrie literatură în versuri e *poet*. Cuvîntul se scrie cu *e*. Așa cere ortografia. Nerespectînd regula, unii scriu (și pronunță) cuvîntul cu *ie* : poiet. Știți ce poate ieși de aici ? Comparați propozițiile : „Avem poeți mari" și „Avem poieți mari". În prima propoziție, ne

mîndrim că avem scriitori mari, în a doua, că posedăm... adăposturi mari pentru păsări !

Nici semnele de punctuație nu pot fi tratate cu ușurință. Un semn uitat sau pus anapoda schimbă sensul propoziției. Din așezarea greșită sau din omiterea unor virgule poate rezulta înțelegerea falsă a unei fraze. Sînt cunoscute anecdotele referitoare la Pitia, faimoasa profetesă de la Delfi, ale cărei oracole nu marcau semnele de punctuație. La întrebarea unui comandant de oști care se pregătea să plece într-o expediție, răspunsul ei a sunat astfel : TE VEI DUCE TE VEI ÎNTOARCE NU VEI PIERI. Încrezător în steaua lui, comandantul a pornit la luptă și... nu s-a mai întors, căci a pierit. El interpretase cuvintele Pitiei astfel : „Te vei duce. Te vei întoarce. Nu vei pieri". Dacă cineva i-ar fi cerut socoteală profetesei, aceasta i-ar fi răspuns : „N-am făcut o prevestire greșită, fiindcă, de fapt, cuvintele mele aveau acest înțeles : «Te vei duce. Te vei întoarce ? Nu, vei pieri»". Pe bună dreptate, se spune că o punctuație defectuoasă transformă un text într-un oracol al Pitiei. Foarte grijuliu în ceea ce privește exactitatea exprimării sale, autorul *Scrisorii pierdute* considera omiterea sau deplasarea unei virgule drept o catastrofă. „Moș Virgulă" — cum i se spunea cu un surîs afectuos — revedea punctuația manuscriselor sale cu cea mai mare atenție și-și făcea singur corectura textului dat la tipar, chiar dacă pentru aceasta șpaltul trebuia să-i fie trimis la Berlin !

Cînd nu știm cum se scrie corect un cuvînt, e bine să deschidem *Îndreptarul ortografic*, publicat de Editura Academiei. Cu acest îndreptar pe masă, vom evita greșelile și, după o vreme, ne vom deprinde să scriem corect, chiar fără a-l mai consulta. Întrucît oricine poate avea la dispoziție îndreptarul, nu are rost să-i transcriem aici conținutul.

Extragerea cîtorva îndrumări ar fi totuși de folos. Anume vom reține cîteva reguli a căror cunoaștere ne ajută să evităm greșelile cele mai frecvente.

Mai întîi, trebuie făcută o precizare. Știind că, în general, ortografia noastră e fonetică (adică scriem așa cum pronunțăm), unii se consideră îndreptățiți să scrie exact așa cum pronunță ei. Se înțelege că acest punct de vedere e greșit. Dacă fiecare ar scrie așa cum pronunță, scrierea limbii române ar fi haotică. Corect este să se scrie conform pronunției din limba literară. Deci *șade, ține, singur, pe, bine,* nu : *șede, țîne, sîngur, pă, ghine.* Unii rostesc : *făbrici, stății,* (noi) *bătem,* (noi) *făcem,* (noi) *dedeam,* (mi-ar) *place, franceji* etc. A scrie astfel e, de asemenea, greșit, căci formele respective nu aparțin limbii române literare. Formele corecte sînt : *fabrici, stații,* (noi) *batem,* (noi) *facem,* (noi) *dădeam,* (mi-ar) *plăcea, francezi.* Ele trebuie folosite și în vorbire. În mod obișnuit, în loc de : *pomul, leul, cazanul* etc., spunem : *omu, pomu, leu, cazanu,* întrucît în vorbire tendința eliminării articolului *l* este foarte puternică și aproape generală. Dar în scris *l* nu poate fi lăsat deoparte, după cum nu poate fi omis articolul *i* în cuvinte ca : *pomii, codrii, copiii, verii* etc., deși nu pronunțăm doi sau trei *i (pomi-i, codri-i, copi-i-i, veri-i),* ci un singur *i* apăsat și ceva mai lung.

Iată acum cîteva din regulile ortografice.

După *ș* și *j* se scrie *a : șa* (nu : *șea), șade* (nu : *șeade), jale* (nu : *jeale), ușa* (nu : *ușea), tovarășa* (nu : *tovarășea).* Substantivele și adjectivele feminine cu un *ș* sau *j* în terminație se scriu cu *ă,* nu cu *e : coajă, fruntașă, grijă, lașă, plajă, tovarășă etc.* Deci, cînd ne vom adresa unui bărbat, vom scrie : „Dragă domnule", iar unei femei : „Dragă doamnă". Tot cu *ă* după *ș* și *j* se scria la plural substantive

ca : *încătușări, înfățișări, amenajări, angajări* etc. nu : *încătușeri, amenajeri* etc. După *ș* și *j* scriem însă cu *e*, nu cu *a*, în cuvinte ca : *orășean, blăjean, greșeală* etc. De ce ? Pentru că în alcătuirea acestor cuvinte intră sufixele *-ean* și *-eală: oraș + -ean; Blaj + -ean; greși + -eală.*

Majoritatea cuvintelor care încep cu diftongul *ie* sau care au acest diftong în cuprinsul lor după o vocală se scriu cu *ie : iepure, ierarhie, iertare, ieșire, femeie, creier, proiect, trebuie* (nu : *epure, erarhie, ertare, eșire, femee, creer, proect).* Deși se pronunță tot cu ie, formele pronumelui personal și ale verbului *a fi* se scriu cu *e : eu, ei, ea, ele, respectiv, ești, este, eram, erai, erați, erau.* La fel, adică tot cu *e*, se scriu acele neologisme care se pronunță fără *i : duel, duet, economie, epocă, examen, creez, poem, poezie, alee, idee, epopee,* (nu : *duiel, duiet, ieconomie, iepocă, iexamen, creiez, poiem, poiezie, aleie, ideie, epopeie).*

Cu *ae*, și nu cu *aie*, se scrie cuvîntul *aer* (nu : *aier) ;* la fel toate derivatele lui : *aerian, aerisire, aeroport, aerofagie* etc.

Deși în pronunție nu se aude, sau aproape nu se aude, un *i* final, acest *i* se scrie la sfîrșitul unor pronume sau adverbe : *același, aceeași, însuși, iarăși, totuși.* Rostirea pronumelor și adjectivelor demonstrative *aceeași* și *aceiași* pare identică : „aceeași femeie", „aceiași bărbați". Scrierea celor două cuvinte e diferită : prima formă indică un feminin singular, a doua, un masculin plural.

Unele greșeli de ortografie decurg din confundarea unui *i* accentuat cu *ii (i* dublu). Datorită acestei confuzii, unii scriu : *fință, findcă, să fi cuminte,* respectiv : *doi tigrii, ai noștrii, mai mulți miniștrii, nu fii rău.* Cuvintele din prima serie se pronunță — deci, se și scriu — cu doi *i : ființă, fiindcă, să fii cuminte ;* cele din a doua serie se rostesc și

se scriu cu un singur *i* : *doi tigri, ai noştri, mai mulţi miniştri, nu fi rău*. Substantive ca : *membru, ministru* au la plural nearticulat forma : *membri, miniştri*. Primind articolul enclitic *-i*, forma lor devine : *membrii* (asociaţiei sportive), *miniştrii* (de resort). Substantive ca : *fiu, copil, vizitiu* etc., adjective ca : *cenuşiu, alburiu* etc. fac pluralul în *-i* : *fii, copii, vizitii ; cenuşii, alburii*. Acestea sînt formele lor nearticulate de plural. Formele articulate (cu *-i*) se scriu cu trei *i* : *fiii, copiii, vizitiii ; cenuşiii, alburiii*. Cu doi *o*, respectiv doi *u*, se scriu cuvintele în care pronunţia corectă indică dublarea vocalei : *alcool, coordonare, cooptare* (nu: *alcol, cordonare, coptare) ; continuu, perpetuu* (nu : *continu, perpetu)*. Cu consoană dublă *(nn, rr)*, scriem cuvinte compuse ca : *înnoire, înnoda, înnorat* (primul *n* aparţine prefixului *în-), interregn* (primul *r* aparţine prefixului *inter-)*. Cînd rostim *casă* (locuinţă), *casă* (de bani), *masă* (mobilă), *masă* (mulţime de oameni), nu simţim nici o deosebire. De aceea, indiferent de sens, care, de altfel, rezultă din context, cuvintele respective se scriu la fel, cu un singur *s*.

Pe afişul unor distribuitori de gheaţă, citeşti : „Avem *ghiaţă*". E greşit. După *ch* şi *gh* se scrie *ea*, nu *ia*, atunci cînd alte forme ale cuvintelor respective se rostesc cu *e*, de exemplu : *cheag, (închegat, închegare), cheamă, (chem), gheaţă (ghete), gheaţă (îngheţ)*. Cînd cuvîntul nu are şi forme cu *e*, după *ch, gh* se scrie cu *i* : *chiar ; ghiaur*. Cu *ea* şi nu cu *ia* se scriu şi formele articulate ale numelor de zile (cu o excepţie : *joia) : lunea, marţea* etc.

Oarecari complicaţii prezintă scrierea cu *s* şi *z*. Se scrie cu *z* înainte de *b, d, g, v (zburdă, izbitură, brazdă, gazdă, zgomot, izgoni, zvon, zvîrlugă) ;* înainte de vocală şi de consoanele *b, d, g, l, m, n, r, v*, în cuvintele formate cu

prefixul *des-*, care a devenit în aceste cuvinte *dez-(dezbrăca, dezdoi, dezgheț, dezlega, dezmierda, dezumfla, deznoda, dezrădăcina, dezvinovăți* etc.) ; în cuvintele care încep cu *bez-, iz-* și *răz- (bezmetic, izbitură, izvor, răzbunare, răzlețit, răzvrătire* etc.) ; în sfîrșit, înainte de consoanele *l, m, n* în cuvintele care, în limba literară, se pronunță cu acest sunet *(izlaz, cizmă, cazna* etc.). Deși *s* precedă pe *l, m, n* în cuvintele *deslușire, transmite, trosni, trăsnet,* acestea se scriu și se pronunță cu *s.* Unele neologisme se scriu cu *z (filozof, furnizor, regizor, cuzinet* etc.), altele cu *s (glasvand, prismă, jurisdicție* etc.), după cum se și pronunță.

În încheiere, ca o chestiune de ortografie specială, atrag atenția că numele oamenilor de seamă din istoria culturii noastre se scriu așa cum le scriau ei, chiar dacă ortografia actuală ar cere altfel : *Vasile Alecsandri,* (nu : *Alexandri), Alecu Russo, D. Brândză, C. Negruzzi, M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti* etc. Numele străine, indiferent de pronunție, se scriu ca în limba de origine, dacă acea limbă folosește alfabetul latin *(Shakespeare, Diderot, Voltaire, Schiller* etc.). Numele proprii care, în limba de origine, sînt scrise cu alt alfabet decît cel latin se transcriu la noi într-o formă cît mai apropiată de pronunțarea lor originară.

Așa cum a reieșit, regulile ortografiei țin seama, în cele mai multe cazuri, de *ortoepie,* adică de pronunția corectă (care e pronunția din limba literară), ale cărei reguli se găsesc în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.*

În legătură cu punctuația, să reținem mai întîi că nu se pune virgulă : între subiect și predicat, între predicat și complement, înainte de conjuncția *și.* Cînd însă între subiect și predicat se află o intercalare, aceasta se așază

între virgule : „Căprioara, sărind pîrîul, pieri în desiș“, „Mecanicul, și el știa bine ce face, oprî motorul“. Înainte de *și* se mai poate pune virgulă cînd acest *și* are valoare adverbială : „Îmi place și marea, și muntele“, „M-am plimbat cu barca pe un lac și mai întins, și mai adînc decît acesta“.

6.

CA SĂ VORBIȚI ȘI SĂ SCRIEȚI BINE, CITIȚI !

Care este poetul dumitale preferat, domnule inginer ?

La această întrebare, interlocutorul are un moment de ezitare. Poetul preferat ? Nu s-a gîndit niciodată la așa ceva. Ca să iasă din impas în mod onorabil rostește un nume mare : *Eminescu*. Dacă insiști, cerînd și numele unui poet modern, răspunsul sună prompt : *Arghezi*. Cîteodată, din discreție, e bine să te oprești aici. Altminteri, interviul poate deveni jenant. E un caz relativ rar la noi, dar nu inexistent. Mai sînt oameni care, lucrînd în diverse domenii tehnice, consideră că lectura cărților de literatură e treaba celor ce se ocupă cu literatura, după cum lectura cărților tehnice și științifice e obligația lor. Desigur, cartea literară e obiectul de studiu al unor specialiști — profesori, critici și istorici literari, scriitori. Aceștia citesc și recitesc mult, analizează, clasifică, emit judecăți de valoare, într-un cuvînt lucrează în domeniul literaturii, cum alții muncesc în industrie sau în agricultură. Aici nu e, însă, vorba despre lectura-muncă, ci despre lectura care reprezintă pentru oricine, indiferent de vîrstă și preocupări profesionale, o plăcută și folositoare petrecere a timpului liber, întocmai ca audierea unui concert, vizionarea unui film sau a unui spectacol de teatru.

Sînt oameni care citesc enorm, alții care citesc puțin, alții despre care se poate spune că, după ce au închis ultimul manual de școală, nu mai citesc nimic. Mi-a fost drag, un bătrîn pensionar, care activase în alt sector decît cel al cărții, dar pentru care lectura constituise toată viața

o hrană sufletească zilnică. Bolnav, n-a lăsat cartea din mînă atîta timp cît a putut sta ridicat, cu spinarea sprijinită de perne. Cunosc, că și dumneavoastră, vîrstnici și mai tineri care nu s-au oprit niciodată în fața vitrinei unei librării și care, cu atît mai puțin, au trecut pragul unui asemenea magazin. Să te miri că acești oameni sînt, adesea, săraci sufletește, au cunoștințe puține și unilaterale, vorbesc banalități, folosind un vocabular sărac ?

Nu, hotărît, lectura literară nu e o treabă de specialitate ! Poezia, proza, teatrul evocă aspecte din viață, conturează chipuri de oameni, cu sentimentele și pasiunile lor. Eroii cărților trăiesc experiențe asemănătoare acelora prin care am trecut și noi, sau, dimpotrivă, cu totul deosebite. În unii dintre ei ne recunoaștem, cu însușirile bune și cu defectele noastre, la alții îndrăgim atitudini și comportamente pe care ne hotărîm să le luăm ca model, în sfîrșit, pe alții îi condamnăm o dată cu scriitorul. Oricît de larg ar fi cîmpul nostru de activitate, cu oricîți oameni am veni în contact, partea din acest univers fizic și moral, apropiat și drag, care e patria noastră, sau mai îndepărtat, care e omenirea, rămîne pentru fiecare din noi limitată. Prin literatură cunoaștem ținuturi ale țării pe unde n-am pus piciorul niciodată, pătrundem concret în medii și domenii de activitate pe care nu le știam decît din auzite.

Literatura poate fi comparată cu un telescop înzestrat cu puteri miraculoase, care ne apropie întîmplări și chipuri îndepărtate în spațiu și timp. Întoarsă spre trecut, lentila acestui telescop ne aduce sub ochi vremuri de demult, cu așezările lor omenești, pierite sub țărînă, cu răscoale și războaie, cu fapte glorioase și cu dezastre înspăimîntătoare. Retrăim astfel cu emoție și mîndrie episoade eroice din istoria noastră, participăm, în imaginație, la realizarea năzuințelor poporului român. Îndreptată

spre viitor, aceeași lentilă ne ajută să întrezărim în ceața deceniilor viitoare contururile societății omenești, pe care o visăm, o societate liberă, în care nu vor mai exista nici asuprire, nici războaie...

Prin mijlocirea literaturii, facem deci ocolul pămîntului ca eroii lui Jules Verne și ne deplasăm în timp, ca și cînd am avea la dispoziție mașina fantastică a lui Wells*. Dar, mai ales, explorăm sufletul omenesc, continentul cel mai interesant. Literatura reconstituie lupta de milenii a omenirii pentru libertate, progres material și social. Ea ne dezvăluie setea de fericire care a încălzit inima oamenilor întotdeauna, slăvește dragostea — poezia eternă a vieții. Cărțile de literatură ne înflăcărează prin evocarea biografiei unor eroi, ne solicită admirația sau compasiunea, ne oferă prilejuri de bucurie sau de întristare. Captivați, retrăim noi înșine atîtea alte vieți, ne înțelegem mai bine, mai adînc propria noastră viață. Sentimentele și reacțiile personajelor ne dezvăluie cute ale sufletului nostru către care poate că nu ne-am îndreptat niciodată atenția. Parcurgînd paginile inspirate, fantezia noastră prinde aripi și ne înalță spre zone superioare, de unde descifrăm mai limpede sensul existenței. Literatura bună ne încălzește sufletul pînă la incandescență. Ca sub putera unei flăcări, simțămintele și gîndirea noastră devin mai elastice, mai pure, mai nuanțate. Datorită lecturilor, sîntem mai buni, mai drepți, mai înțelegători față de ceilalți, mai sensibili la frumusețe.

Cum ai putea trăi astăzi fără să citești, cînd zilnic apar atîtea cărți noi ? Cine nu citește literatură se aseamănă sihastrului din nu știu ce sectă ciudată, care se zidește

---

* *Herbert George Wells* (1866—1946) — cunoscut scriitor englez, autor de romane științifico-fantastice, printre care *Omul invizibil, Războiul lumilor, Mașina timpului, Hrana zeilor.*

într-o peșteră, complăcîndu-se în întunericul ignorării absurde a lumii și a vieții...

Dacă, parcurgînd aceste rînduri, vei face un bilanț cam sărac al cărților citite în ultima lună sau în ultimul an, nu te justifica : „Am puțin timp liber". Ia exemplu de la muncitorii, tehnicienii, cooperatorii care cumpără cărți și care citesc cărți împrumutate de la biblioteci. Toți oamenii muncesc. Lectura nu e o preferință a trîndavilor. Ziua, săptămîna, luna, anul, ceasurile de după orele de școală, de pregătire a lecțiilor, de serviciu, vacanța sau concediul îți oferă nenumărate posibilități de lectură. Totul e să-ți placă să citești, să-ți faci o deprindere din lectură. După ce te-ai deprins, îți găsești timp pentru ea.

Acum vreo trei sute de ani, cronicarul moldovean Miron Costin ura „cetitoriului" „mai slobode veacuri, întru care, pe lîngă alte trebi, să aibă vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viiața omului zăbavă decît cetitul cărților". Cartea — spune mai departe cronicarul — „departe lucruri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare".

Astăzi, frumoasele cuvinte ale înțeleptului cronicar capătă o emoționantă actualitate.

Cum să înoți într-un ocean de cărți ?

În 1967 s-a împlinit o jumătate de mileniu de cînd Johannes Gutenberg a inventat tiparul cu litere mobile, de metal. Față de placa greoaie de lemn sau de piatră, de pînă atunci, pe care se săpau cu dalta literele fiecărei pagini, sistemul prezenta un mare avantaj. Nu numai că același tacîm de litere se putea folosi pentru mai

multe pagini, dar el rămînea disponibil, pînă cînd se tocea plumbul, și pentru alte cărți. Literele mobile, păstrate în căsuțe și culese manual, s-au folosit foarte multă vreme, apoi au fost părăsite. Le-a luat locul un procedeu extrem de practic : linotipia, care permite un cules mult mai rapid decît cel manual. Tot atît de repede lucrează și monotipul, care toarnă litere separate. Dar procesul de tipărire este înlesnit și de alte mijloace moderne de imprimat. Din tipografii se revarsă astfel un potop de ziare, cărți, reviste, broșuri, care îmbogățesc și împrospătează zilnic chioșcurile și librăriile.

„Toate acestea le știu ! vei spune, cititorule. Citesc o revistă, ba chiar două. Dar cum să înot în oceanul de cărți literare ? E, într-adevăr un ocean, fiindcă, în afară de aparițiile noi, există cantitatea uriașă a cărților din biblioteci. Sînt opere românești și străine, clasice și contemporane, volume de poezii și nuvele, romane și piese de teatru."

Ai dreptate, cititorule ! Chiar un om care n-ar face nimic altceva toată ziua decît să citească și încă n-ar prididi să parcurgă tot ce apare. Numai titlurile cărților de literatură originale sau traduse, tipărite de editurile noastre în cuprinsul unui an, umplu filele unui volum respectabil. Și mai sînt cele de acum un an, de acum doi ani și așa mai departe. Rezultă de aici că o operație de alegere, bine orientată, este absolut necesară. Ar fi cu totul greșit să citim la întîmplare.

Deci — ce să citim ?

Un prim răspuns la această întrebare ține seama de vîrsta cititorului. Cititorii tineri vor da întîietate literaturii scrise anume pentru ei, după cum mai înainte citiseră cărți destinate copiilor. Acestea sînt însă doar începuturile, foarte folositoare din mai multe puncte de vedere și,

nu în ultimul rînd, pentru că formează de timpuriu deprinderea de a dărui o parte din timpul liber lecturii. Și mai departe ? Acordîndu-le onoarea ce li se cuvine, îi vom trece în frunte pe clasicii români. Nu e îngăduit unui român, indiferent ce profesie și-a ales, să nu cunoască măcar operele principale ale marilor noștri scriitori. A-i cunoaște pe aceștia numai după nume, egalează cu un pustiu sufletesc întristător. Clasicii sînt mîndria noastră, părinții noștri spirituali, făuritorii minunatei noastre limbi literare. Citindu-i și recitindu-i, descoperim mereu frumuseți noi. Poeziile lui Eminescu, *Amintirile* și poveștile lui Creangă, momentele, schițele, piesele lui Caragiale, nuvelele lui Slavici sînt bijuterii veșnic strălucitoare pe care vremea nu le întunecă. Aceste opere dau un răspuns admirabil întrebării care constituie tema cărții noastre : cum să scriem și să vorbim bine și frumos românește ? De la proza cronicarilor pînă la aceea a lui Sadoveanu, cititorul găsește modele de exprimare bogată, colorată, armonioasă. Lectura clasicilor noștri satisface în gradul cel mai înalt și această preocupare practică : îmbogățirea vocabularului, în general, a mijloacelor noastre de expresie. E un motiv serios ca să acordăm toată atenția operelor create de marii noștri scriitori. Înșiși clasicii noștri ne îndeamnă.

„Să cetim mai mult, să căutăm mijloacele de dezvoltare a limbii [...]. Să fim români cu sufletul, nu cu vorba, să iubim ce-i al nostru și să-l păstrăm ca ochii din cap. Studiu ! studiu ! Dacă toate aceste [...] s-ar întrupa odată, fără îndoială am duce limba română la mai multă perfecțiune..." (George Coșbuc).

„Ca să vă faceți o frumoasă limbă literară, citiți pe Eminescu, pe Creangă, pe Delavrancea și pe Caragiale. Și după ce-i veți citi — recitiți-i !" (Al. Vlahuță).

Chiar dacă, în cazul unora, trebuie să facem un oarecare efort pentru a le duce pînă la capăt, este indicat să citim marile opere ale literaturii universale, de la tragediile lui Sofocle pînă la acelea ale lui Shakespeare, pînă la operele lui Goethe, pînă la romanele lui Balzac, Zola, Lev Tolstoi și frații Mann. Aici, cantitatea de volume e uriașă. Este imposibil să citești tot ce au scris Cervantes, Dickens, Cehov sau Gorki, Stendhal sau Galsworthy. Înseși editurile noastre execută o operație de selectare. În ceea ce ne privește, noi, cititorii, vom duce această operație mai departe. Vom căuta să citim cîte ceva din literatura diferitelor epoci : clasicismul grec, neoclasicismul, romantismul, realismul ; vom citi fie și cîte una din operele cele mai reprezentative pentru marii scriitori ai lumii, din diverse perioade ; în sfîrșit, ne vom propune să nu neglijăm vreuna din marile literaturi : franceză, engleză, germană, rusă, spaniolă etc. Cu alte cuvinte, vom căuta, în limitele timpului disponibil, să cuprindem, în lecturile noastre, o întindere cît mai mare, istorică și geografică. Pentru aceasta, avem la îndemînă un bun mijloc de ghidare : prefețele. E foarte greșită atitudinea acelora care nu citesc prefețele. Scrise de specialiști, prefețele povestesc succint biografia scriitorilor și le caracterizează, în ansamblu, creația, ne oferă informații cu privire la istoria literară a poporului respectiv, ne ajută să prețuim valoarea cărții la lectura căreia vom trece, ne oferă sugestii pentru lecturile viitoare. Unii cititori explică refuzul de a citi prefețele prin aceea că prefațatorii povestesc subiectul cărții și-i anunță deznodămîntul, astfel încît lectura își pierde din interes. Se întîmplă uneori și așa ceva. Cîteodată, referirea la subiect nu poate fi evitată în analiza critică. Dacă vreți să vă păstrați curiozitatea neștirbită, citiți prefețele la urmă. Dar citiți-le neapărat. Prefețele ne sînt de mare folos și în alegerea cărților ce merită a fi citite. Să mai

adăugăm că o bună traducere ne ajută, ca și o operă originală, să ne îmbogățim vocabularul.

Am lăsat la urmă cărțile de literatură română contemporană, dar le recomandăm cu atît mai multă căldură. Reflectînd aspecte ale propriei noastre vieți, aducînd în paginile lor imagini proaspete ale lumii în care noi înșine trăim, aceste cărți exercită, firesc, o mare putere de atracție. Eroii acestei literaturi ne sînt cei mai apropiați, ne seamănă cel mai mult. Pasionante prin conținutul lor de viață, operele literaturii noastre de astăzi sînt, desigur, pe gustul nostru și prin felul în care-și construiesc subiectul și imaginile, prin mijloacele lor de expresie, prin limbaj. Din păcate, nu avem timp să citim decît o parte dintre cărțile românești noi. Pentru a alege, e bine să urmărim recenziile și cronicile literare care apar în reviste și ziare, sau să cerem sfatul bibliotecarilor.

Firește, în toată această operație de alegere a cărților pe care vrem să le citim, un rol important joacă și preferințele fiecăruia. În privința aceasta, aș face o rezervă : preferința să nu se transforme în unilateralitate absolută. Cel care îndrăgește proza să nu ocolească toate cărțile de poezie, iar cel căruia îi plac romanele să nu evite toate volumele de nuvele ! Cei care adoră literatura de aventuri, sau literatura științifico-fantastică, sau cărțile de călătorii pe tărîmuri îndepărtate să nu dea deoparte literatura inspirată din realitățile apropiate ! Se păgubește, în mod regretabil, pe sine. Preferință, da ! Exclusivitate, nu !

Nu putem citi tot ce apare, nu avem timp să citim nici măcar toate cărțile care ne atrag foarte mult. Chiar dacă am citi o carte pe zi — ceea ce e imposibil ! — și încă nu am epuiza nici aparițiile curente. Oricum, e bine să ne facem o „rezervă" de cărți, sub forma unei biblioteci personale, în care vom păstra, pe lîngă volumele citite, și pe cele ce-și așteaptă rîndul. O cale de urmat, pe care aș

recomanda-o, ar fi aceea a achiziționării cărților ce apar într-o colecție de mare tiraj, cum e „Biblioteca pentru toți". Această colecție ne pune la dispoziție, treptat, operele cele mai importante ale literaturii clasice românești și străine, cărțile cele mai bune din literatura contemporană, română și străină. Se poate spune că acela care se îngrijește să-și procure, rînd pe rînd, volumele din „Biblioteca pentru toți" și-a asigurat coloana vertebrală a bibliotecii și a lecturilor sale literare. Firește, el va urmări cu interes și alte colecții, cum sînt „Biblioteca școlarului", „Lyceum".

Un alt gen de cărți care ne înlesnesc o cuprindere largă, în timp și spațiu, a literaturii sînt antologiile. Prin definiție, antologiile înmănunchează operele cele mai bune ale unui scriitor, creațiile cele mai izbutite într-un gen sau altul etc. La răstimpuri, editurile au trimis și trimit în librării antologii cu un cuprins foarte variat : folclor românesc, fabule, pasteluri, poezia românească de la începuturi pînă astăzi, nuvela română actuală, dramaturgia noastră contemporană, nuvela italiană din Renaștere, proza satirică spaniolă, proza istorică latină etc. Este evident că lectura unor astfel de antologii (inclusiv prefața !) ne dă mari satisfacții, atît sub aspectul informării culturale, cît și sub acela al plăcerii de a citi.

Lectură și frunzăreală

Un tînăr, student al unei facultăți tehnice, din cercul cunoștințelor mele citește foarte multă literatură. Cinste lui ! Cîteodată dă gata o carte și într-o singură zi. Și asta, nu în vacanțe, ci în timpul lunilor de învățătură. Să nu omit a spune că e un student foarte sîrguincios. Are un program încărcat și totuși citește atît de mult ? Cum reușește ? Aș răspunde, parafrazînd un dicton latin,

că nu citește *mult*, ci *multe*. Îl văd, în repetate rînduri, aplecat peste filele unor cărți, despre care știu că le-a citit relativ de curînd. Cînd îmi exprim mirarea, îmi răspunde că a uitat cuprinsul cărților și ia cunoștință de ele ca de ceva nou. Iată efectul frunzărelii, al lecturii în diagonală ! Sînt destui cititori care, la scurtă vreme după ce au „înfulecat" o carte, nu știu să-ți răspundă nici cum se numea autorul, nici ce titlu avea. Cît privește eroii, aceștia devin : *El, Ea, Celălalt, Altcineva.* Subiectul ? „O poveste foarte frumoasă, dar n-aș putea s-o povestesc". Se înțelege că a „citi" astfel o carte e un lucru aproape fără nici un folos.

Sînt cărți „ușoare", cu care de fapt nici n-ar merita să-ți pierzi timpul, dar pe care se întîmplă să le citești ocazional, în tramvai, în tren. Le-ai terminat, le pui deoparte, fără a medita măcar un minut la ele. Le uiți și nu-i nici o pagubă. Dar cărțile bune merită cu totul alt tratament. Se spune că, într-o operă literară, fiecare capitol, fiecare frază și chiar fiecare cuvînt — într-o poezie, fiecare vers — își au rostul lor, nu le poți înlătura sau clinti din loc, fără ca întregul să sufere. O creație artistică e un tot unitar, bine gîndit în părțile lui, armonios. Rezultat al unei munci stăruitoare, în cursul căreia autorul se străduiește să realizeze în mod desăvîrșit ceea ce și-a propus, opera literară — ne referim, desigur, la opera valoroasă — se cere respectată ca atare. Pasajele descriptive, paginile de analiză psihologică, dialogurile, comentariile autorului nu pot fi nici sărite, nici parcurse în fugă, pe deasupra, fiindcă toate aceste elemente se luminează reciproc, se completează și se justifică. Marele roman *Mizerabilii* de Victor Hugo cuprinde multe comentarii directe ale scriitorului, citeodată aparent îndepărtate de subiect. Din dorința de a urmări, fără întrerupere, firul acțiunii, unii cititori trec peste aceste comentarii. Faptul e păgubitor, deoarece digresiunile lui Hugo sînt niște fascicule de lumină azvîrlite asupra întîmplărilor narate, care le dezvăluie sensul și,

totodată, precizează atitudinea scriitorului față de personaje și evenimente. În definitiv, cînd citim o operă literară, ne interesează nu numai anecdotica propriu-zisă, ci și concepția autorului asupra lumii și vieții. „Nu-mi plac descrierile, le sar" — spun unii. Dar descrierile, frumoase și în sine, au rostul de a ne introduce în cadrul în care trăiesc personajele, de a sublinia, prin concordanță sau, dimpotrivă, prin contrast, stările lor sufletești. Întorcînd, fără a le citi, paginile care cuprind, de pildă, descrierea mării în furtună, ne păgubim de cunoașterea (fără primejdii !) a unei priveliști inedite pentru noi. În același timp, dăm deoparte, în mod arbitrar, un element care ajută la definirea comportamentului și caracterului personajelor. Cît de păgubiți am fi dacă, citind un roman de Mihail Sadoveanu, am sări peste descrierile de natură ale acestui maestru al peisajului românesc !

Dialogul, chiar cînd nu are rolul de a împinge înainte acțiunea, contribuie, ca și descrierea, la dezvăluirea trăsăturilor morale ale eroilor, sarcină ce revine într-o măsură încă mai mare analizelor psihologice. Există cărți de acțiune, fără descrieri, fără analize. Mă rog, le putem prefera pe acestea și le căutăm cu predilecție. Însă, cînd ne-am hotărît să citim o carte de alt gen, să o acceptăm ca atare și să n-o amputăm, cu foarfecele grabei, pe măsura preferințelor noastre, cum ar face un dresor care ar tunde coama leului și i-ar tăia coada, ca să semene cu dulăul lui de curte.

Lectura presupune răbdare și o anume dăruire sufletească. Grație acestei dăruiri, „trăim" cartea, făcînd posibil acel proces de osmoză între noi, cititorii, și sentimentele scriitorului, respectiv ale eroilor. Să nu se confunde însă această participare afectivă cu lectura pur sentimentală, lipsită de controlul permanent al rațiunii. Citind cu lacrimile-n ochi, te poți lăsa păcălit de orice melodramă siro-

poasă, suferind alături de vreo contesă abandonată din nu știu ce roman istoric datorit unui făcător de cărți cum au fost atîția. Rațiunea ne călăuzește către miezul lucrurilor, ne ajută să înțelegem opera literară și să descifrăm ideea generală, cu valoare de concluzie, care se desprinde din narațiune. Cine citește grăbit și neatent nuvela *Moara cu noroc* de Ion Slavici va elogia, altminteri pe bună dreptate, dramatismul acțiunii și forța personajelor, dar atîta tot. El nu va observa că, tocmai datorită acestor calități, nuvela ilustrează foarte convingător că patima pentru bani duce la dezumanizare, spulberă fericirea și pregătește dezastre inevitabile. Atenția critică, fără a anula puterea de captivare a cărții, ne asigură o anume independență față de ea, ceea ce se dovedește a fi cu atît mai necesar cînd autorul prezintă evenimente și personaje dintr-un unghi de vedere inacceptabil. *Viața la țară* de Duiliu Zamfirescu, unul dintre cele mai bune romane românești, surprinde cu mult adevăr un proces social interesant : prăbușirea boierimii cu tradiție și ridicarea unei noi categorii sociale — burghezia arendășească. Romanul are pagini de mare frumusețe descriptivă, evocă personaje a căror psihologie e descifrată de scriitor cu subtilitate. Portretul lui Tănase Scatiu, arendaș lipsit de scrupule, ahtiat după avere, grosolan și violent, ocupă un loc de frunte în galeria numeroșilor parveniți pe care i-a zugrăvit literatura noastră. Folosesc prilejul pentru a sublinia încă o dată necesitatea de a se citi prefețele care ne ajută să înțelegem mai adînc operele.

Numai o lectură atentă ne îngăduie să sesizăm și să reținem frumusețile limbii și ale stilului. Literatura e numită „arta cuvîntului", pentru că, spre deosebire de alte arte, exprimă sentimente și idei prin cuvinte. Sub pana scriitorului, și în primul rînd a poeților, cuvîntul capătă

o încărcătură expresivă, adesea nebănuită. Înzestrați cu un deosebit simț al limbii și mereu preocupați în cel mai înalt grad să găsească termenul cel mai propriu, scriitorii valorifică mai mult decît oricine tezaurul lexical al limbii noastre. Datorită lor, limba literară devine mereu mai bogată, mai frumoasă, mai subtilă, capabilă să exprime nuanțe pe care vorbirea uzuală le trădează. Îmbogățirea limbii e o consecință a efortului de cunoaștere mereu mai aprofundată a sufletului omenesc, a societății și a naturii. Scriitorul, fără a deveni neapărat un specialist, se mișcă fără stînjenire în domeniile cele mai diverse : istorie și sociologie, psihologie și fiziologie, muzică și arte plastice, tehnică industrială și agronomie, științele naturii și astronomie. Evocînd personaje din medii și din epoci istorice diferite, folosește și limbajul adecvat, punctat, cînd e cazul, cu elemente arhaice și regionale. Construind imagini poetice, noi și sugestive, „logodind" — cum spunea Mihail Sadoveanu — cuvintele, în însoțiri neașteptate, redă clișeului, uzat și șters, al cuvîntului celui mai obișnuit culoare, plasticitate. Conform temperamentului său și adecvat temei, momentului psihologic, episodului, el dă, totodată, valoare artistică unor construcții gramaticale. În felul acesta, operele literare realizează stilul, constînd în sinteza tuturor mijloacelor de exprimare a unui conținut.

Pentru cititor, opera literară e un fermecător manual de vorbire aleasă, plastică și bogată. Ca să tragă foloase din aceasta, el va trebui să fie atent la mijloacele de expresie, să rețină, mintal sau în notele sale de lectură, cuvinte, figuri de stil și fraze armonioase și muzicale. Recomandînd lectura, cel puțin în cazuri speciale, cu creionul în mînă, protestez împotriva sublinierilor. E un procedeu barbar, care mutilează cartea. Un semn discret pe margine sau, încă mai bine, extrasul pe fișe ori pe un carnet sînt soluții preferabile. Cuvîntul pe care nu-l cunoaștem trebuie căutat în glosar, iar dacă volumul nu are glosar, în dicționarul limbii române. Dacă trecem peste el, fără să ni-l lămurim,

atentăm împotriva înțelegerii exacte a textului și pierdem sub aspectul îmbogățirii vocabularului nostru. Nu vom lăsa nelămurite nici datele istorice — personalități, evenimente —, aluziile mitologice, literare sau de altă natură. Chiar dacă ne obligă la o întrerupere, cîteodată supărătoare, a lecturii, e mai bine să ne informăm pe loc, citind notele din josul paginii sau de la sfîrșitul cărții, ori cercetînd un dicționar enciclopedic. Un pasaj frumos, o frază de o muzicalitate cuceritoare merită a fi cu deosebire reținute și — de ce nu ? — chiar memorizate. Operele literare de mare valoare, care ne-au plăcut mult, ne dezvăluie, la reluare, noi frumuseți. În loc de a citi o carte proastă, e mai bine să recitim o carte bună !

În măsura în care timpul ne-o îngăduie, e foarte bine să ținem la zi un caiet de lectură, în care să notăm autorul și titlul, precum și un rezumat de o frază-două al conținutului, poate și aprecierea noastră critică. În același caiet sau într-un repertoriu alfabetic special, vom înregistra cuvinte, expresii stilistice, imagini poetice, fraze frumoase.

Lectura atentă a operelor literare ne deprinde să folosim un vocabular bogat, să alegem dintre cuvinte, fără dificultăți, fără : „îi, asta, cum îi spune ?", termenii proprii și expresivi, să construim fraze corecte și frumoase. În același timp, ne învață să construim bine o expunere, să ne înșiruim ideile nu numai logic, ci și cu efect (convingător, umoristic sau dramatic). Cine citește mult și cu atenție va ști să și povestească bine o pățanie personală, să-și dezvăluie o stare sufletească, să caracterizeze un om. Va ajunge cu atît mai bine la aceste rezultate, dacă nu se va mulțumi numai să citească literatură, ci și să discute despre literatură. Cum am mai spus, literatura e una din temele cele mai propice pentru o conversație, întrucît se bucură de o adeziune unanimă. Vorbind despre o carte abia apărută, putem cîștiga, pentru acea carte, noi lectori. Discutînd despre o scriere citită și de alții, în societatea

în care ne aflăm, conversația va fi cu atît mai plăcută și mai folositoare pentru toată lumea. Într-o asemenea discuție, avem prilejul optim de a aduce direct, în felul nostru de a vorbi, ceva din frumusețile limbii respectivei cărți. E bine ca și în scrisorile noastre să ne obișnuim a ne referi la lecturile curente. În general, cine citește literatură va ști să scrie scrisori frumoase, să redacteze o conferință bună și chiar... un referat sau o adresă oficială corespunzătoare. Deoarece tipărirea cărților, ca și a presei, se face astăzi, la noi, cu mare grijă și sub aspectul ortografiei, la a cărei respectare veghează autorii, redactorii, tipografii și corectorii, publicațiile constituie și modele de scriere corectă. Pentru toate motivele enumerate, lectura e unul dintre cele mai eficiente mijloace datorită cărora vom izbuti să vorbim și să scriem bine românește.

Singură, pe biroul dumneavoastră sau uitată în raftul bibliotecii, cartea aceasta, pentru a cărei lectură autorul vă e recunoscător, va însemna prea puțin, dacă nu va fi rostit destul de convingător, paralel cu îndemnul din titlul ei, și pe acesta : citiți, citiți mult !

CUPRINS

În loc de prefață 5

1. Cuvîntul, material de construcție

Cîte cuvinte are limba română ? 11
Limba literară — limba tuturor 17
Între „purism" și abuzul de cuvinte străine . 24

2. Tot despre cuvinte, dar și despre altele

Argoul, falsa și adevărata „distincție" a vorbirii . 38
Dezlegarea cuvintelor încrucișate nu e doar un joc ! 42
Poezia de fiecare zi a limbii noastre 54
Atenție și la pronunțarea corectă a cuvintelor ! 58

3. Deprinderea de a exprima corect și sugestiv ceea ce ai de spus

Gramatica nu admite indulgențe ! 66
Cîte ceva din morfologie... 68

...Şi din sintaxă 79
Dacă Teseu ar fi scăpat din mînă firul Ariadnei... 84
Mîzgălitura, schiţa geometrică şi tabloul în culori 88

4. E chiar aşa de greu să vorbeşti în public ?

Tracul şi timiditatea 100
Exemplul lui Demostene e încă actual ! . . 103
Vorbitorul în faţa publicului 109

5. Nu numai scriitorii trebuie să ştie să scrie !

„Şeful e prea pretenţios !“ 115
„Eu sînt bine sănătos, ceea ce...“ 120
Gazete, gazetari, gazetărie 126
Vreţi să deveniţi scriitori ? 131
Literatura şi viaţa 135
Cîteva indicaţii practice 140
Ortografia ! 150

6. Ca să vorbiţi şi să scrieţi bine, citiţi !

Care este poetul dumitale preferat, domnule inginer ? 158
Cum să înoţi într-un ocean de cărţi ? . . . 161
Lectură şi frunzăreală 166

În colecția „Biblioteca școlarului"
au apărut :

N. Filimon	Basme și nuvele
Șt. O. Iosif	Versuri
N. Labiș	Moartea căprioarei
Al. I. Odobescu	Scene istorice
Mihail Sadoveanu	Hanu Ancuței
Ioan Slavici	Popa Tanda
X X X	Doine și balade
Alfonce Daudet	Tartarin din Tarascon
V. G. Korolenko	Povestea unui contemporan al meu
Jules Renard	Morcoveață
Mihai Eminescu	Poezii
N. Iorga	Scrieri
Aurel Nicolescu	Analize gramaticale
Al. Sahia	Uzina-vie
Ionel Teodoreanu	În casa bunicilor
Ed. de Rostand	Cyrano de Bergerac
Panait Istrati	Ciulinii Bărăganului
Al. Vlahuță	România pitorească
Ion Neculce	O samă de cuvinte
Mihail Sadoveanu	Domnu Trandafir
I. L. Caragiale	Momente și schițe
X X X	Făt-Frumos și Ileana Sînziana
X X X	Gînduri închinate mamei
Ion Rotaru	Analize literare

Tudor Arghezi	Versuri și proze
I. A. Bassarabescu	Un om în toată firea
D. Bolintineanu	Legende istorice
I. Al. Brătescu-Voinești	Niculăiță Minciună
N. Mihăiescu	Cum e corect ?
Mora Ferenc	Băieții din strada Pál
Ioan Slavici	Zîna zorilor
G. Topîrceanu	Balade vesele și triste
X X X	Cartea amintirilor
X X X	Proverbe și ghicitori
X X X	Vlaicu Vodă (2 vol.)
J. London	Dragoste de viață
Ion Rotaru (ed. a II-a)	Analize literare
George Coșbuc	Poezii
X X X	Fabule
Nicolae Bălcescu	Scrieri
F. Cooper	Ultimul mohican
Jean Bart	Schițe marine din lumea porturilor
Mihail Sadoveanu	Baltagul
Șt. O. Iosif	Poezii
Calistrat Hogaș	Pe drumuri de munte
Liviu Rebreanu	Pădurea spînzuraților
X X X	Oamenii acestui pămînt
Ion Creangă	Amintiri din copilărie, povești, povestiri
X X X	Trăim în miezul unui ev aprins
V. Alecsandri	Vasile Porojan
Mihail Sadoveanu	Dumbrava minunată
X X X	Proză contemporană
Dimitrie Cantemir	Descrierea Moldovei
Ion Roman	Vorbiți mai bine, scrieți mai bine românește
X X X	Gînduri închinate mamei

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

134 numere apărute, dintre care fac parte şi următoarele titluri (în ordinea apariţiei):

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

1. Constantin Negruzzi — Negru pe alb
2. Dimitrie Bolintineanu — Legende istorice
3. I. Al. Brătescu-Voineşti — Niculăiţă Minciună
4. Friedrich Schiller — Wilhelm Tell
5. Emil Gârleanu — Din lumea celor care nu cuvîntă
6. Ioan Slavici — Zina Zorilor
7—8. Maxim Gorki — Copilăria
9. Edmondo de Amicis — Povestiri din volumul Cuore
10. Vasile Alecsandri — Ostaşii noştri
11. La Fontaine — Fabule
12. Alexandru Vlahuţă — România pitorească
12. Mihai Eminescu — Poezii
14. * * * — Făt-Frumos
15. * * * — Gînduri închinate mamei
16. I.L. Caragiale — Momente şi schiţe
17. B. ŞT. Delavrancea — Domnul Vucea
18. Alexandru Mitru — Din legendele Olimpului
19. Mark Twain — Aventurile lui Tom Sawyer
20. Ionel Teodoreanu — În casa bunicilor
21. Vasile Alecsandri — Vasile Porojan
22. Ion Neculce — O samă de cuvinte
23. Anton Pann — O şezătoare la ţară
24. Ion Creangă — Poveşti, povestiri
25. Octavian Goga — Poezii
26. Mihail Sadoveanu — Domnul Trandafir
27. Petre Ispirescu — Basme
28. George Coşbuc — Poezii
29. Móricz Szigmond — Fii bun pînă la moarte
30. J.H. Fabre — Din lumea insectelor
31. Calistrat Hogaş — În Munţii Neamţului
32. Elena Vodă — Claudiu Vodă — Construiţi şi experimentaţi
33. Grigore Alexandrescu — Suvenire şi impresii, epistole şi fabule
34. Ion Agârbiceanu — Povestiri

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

BIBLIOTECA ŞCOLARULUI

ISBN 973-25-0086-7

Lei 6,25